GENEALOGICKÁ KONFERENCE

MZA v Brně: Digitalizace záznamů

Brno

4. říjen 2014

2. ročník

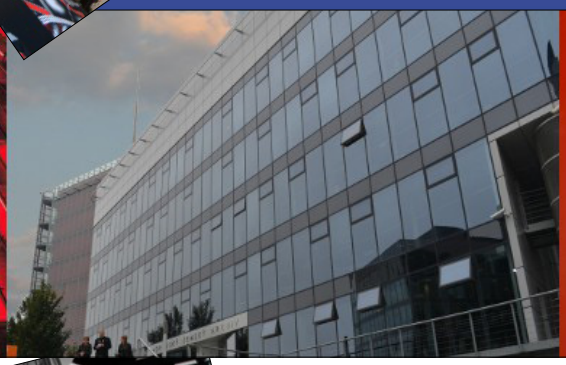

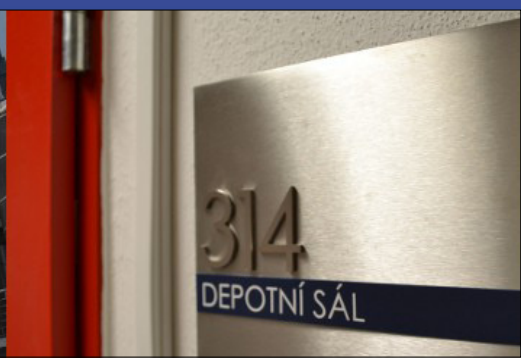

SBORNÍK KONFERENCE

Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů, FamilySearch a Moravský zemský archiv v Brně

jako pořadatelé a sponzoři

informují o průběhu

2. Genealogické konference

na téma

MZA v Brně: digitalizace záznamů

Brno

4. 10. 2014

Realizační tým

Milan Dynka	vedení realizačního týmu, personální komunikace, zajištění přednášejících, tvorba programu a moderování konference
Kateřina Kamarádová	přihlášky účastníků konference, mailová a telefonická komunikace, organizační záležitosti, cateringové služby
Tomáš Mikulenka	správa webu, fotodokumentace, sazba konferenčního sborníku, publikace článků
Pavla Štolfová	webdesign, návrh pozvánek, grafická úprava a tisk materiálů
Václav Šindýlek ml.	programování webových registrací
Kateřina Smutná	zajištění prostor pro konferenci, výběr přednášejících MZA
Ivana Dynková, Klára Řezáčová, Markéta Řezáčová, Michaela Kubalová, Veronika Řehová, Kateřina Kamarádová ml., Daniela Mikulenková	distribuce propagačních materiálů, občerstvení, šatny
Silvie Weinbergerová	simultánní překlad přednášek do angličtiny
Anna Pecková	fotodokumentace pro sborník a webové stránky konference

Věnováno památce PhDr. Kateřiny Smutné

Slovo úvodem

Moderní budova Moravského zemského archivu v Brně se v sobotu 4. října 2014 stala dějištěm 2. ročníku celostátní genealogické konference zaměřené na digitalizaci archivovaných materiálů a možnosti jejich využití badatelskou veřejností. Stejně jako v předešlém roce konferenci organizovala Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů v České republice a jejím pořadatelským partnerem byl tentokrát Moravský zemský archiv v Brně, který přednášejícím a posluchačům poskytl své prostory. Dalšími sponzory akce byla celosvětová internetová genealogická služba FamilySearch a Magistrát města Brna.

Odborné přednášky byly z velké části v režii domácích, tedy pracovníků Moravského zemského archivu v Brně, avšak tématu digitalizace archivů se úspěšně zhostili také přednášející ze spřízněných organizací tuzemských (Archiv města Brna) i zahraničních (FamilySearch). Konference se zúčastnilo přibližně 120 zájemců z České republiky, Slovenska i Rakouska.

V rámci konference organizátoři uspořádali zajímavé workshopy o indexování nebo o možnostech bádání pomocí Acta publica. Mezi dopoledním a odpoledním blokem přednášek nabídli pracovníci MZA účastníkům konference poutavou exkurzi po nové budově Moravského zemského archivu, která byla vyhlášena stavbou roku 2008. Všem zúčastněným se tak naskytla příležitost prohlédnout si nejen skleněný administrativní blok s kancelářemi a pořádacími místnostmi archivářů, digitálním úložištěm, fotoateliérem, digitalizační a mikrofilmovou dílnou a rozsáhlou badatelnou ve 2. patře, ale i devítipodlažní železobetonovou budovu depozitáře, která není veřejnosti běžně přístupná a je pod stálým dohledem.

Tento sborník obsahuje většinu konferenčních příspěvků včetně snímků přednášejících; v jeho elektronické verzi jsou funkční i hypertextové odkazy. Ve sborníku jsou publikovány fotografie a v závěru také představeni sponzoři konference. Více informací – fotogalerie nebo elektronická verze sborníku – se nachází na konferenčním webu http://www.geneakonf.cz.

Poděkování patří všem přednášejícím, kteří si připravili hodnotné přednášky pro své posluchače; obzvláště pak těm, kteří texty těchto přednášek navíc poskytli také v elektronické podobě pro následnou publikaci ve sborníku a podíleli se na eliminaci případných tiskových chyb. Rovněž děkujeme celému realizačnímu týmu za přípravu konference a její úspěšnou realizaci.

Zvláštní poděkování patří PhDr. Kateřině Smutné, ředitelce MZA v Brně, která zajistila prostory pro uspořádání celé konference a k vysoké úrovni přednášek přispěla výběrem erudovaných odborníků. Rovněž se aktivně podílela na přednáškových, moderátorských a průvodcovských aktivitách. Paní Kateřina Smutná nás opustila v květnu 2016.

Fotografie č. 1: Tým pracovníků MZA v Brně před budovou Moravského zemského archivu, 4. 10. 2014. (foto: Anna Pecková)

Obsah

JUDr. James McConkie
Uvítání přítomných 6

Dr. Dagmar Patricia Kollmeier
Každý si zaslouží, aby se na něj nezapomnělo 7

Mgr. Pavel Fric
Fondy zemské samosprávy 11

Mgr. Miroslava Kučerová
Fondy politické správy Moravy 19

Bc. Petr Sychra
Páteřní fondy skupiny B a jejich využití pro genealogickou práci 25

Mgr. Jana Fasorová
Prameny ke genealogickému bádání ve fondech justiční správy 35

Mgr. Jan Kratochvíl
Digitalizace dokumentů sčítání lidu v Archivu města Brna 40

Mgr. Josef Voborný
Možnosti bádání pomocí Acta publica 43

Mgr. Daniel Štaud
Fondy finanční správy Moravy včetně katastrů 45

Mgr. Bc. Lubomír Antl
Fondy průmyslových firem 48

PhDr. Mgr. Tomáš Černušák, Ph.D.
Sbírky, rodinné a osobní archivy, fondy spolků
a organizací v MZA – jejich význam pro genealogické bádání 50

Doc. PhDr. Bohumír Smutný, Dr.
Využití fondů velkostatků ve státních oblastních archivech pro genealogické bádání 52

Fotografie z konference 56

Představujeme sponzory konference 59

JUDr. James McConkie

president České a slovenské misie
Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů

Uvítání přítomných

Dámy a pánové, jsem rád, že vás mohu všechny přivítat na druhém ročníku této genealogické konference. Jmenuji se James McConkie, co do odbornosti jsem právník a posledních třináct let jsem pracoval jako advokát v oblasti obchodního práva v jedné americké právnické firmě. Přibližně před dvěma roky jsem byl Církví Ježíše Krista Svatých posledních dnů vyzván zastupovat Církev a řídit její záležitosti v České republice a na Slovensku.

Mé pověření být zde a pracovat jako „president misie“, jak se tomu v naší Církvi říká, má úzkou spojitost s rodinnou historií a genealogií. Dovolte mi to vysvětlit. Doma máme velký rodinný rodokmen. Je v něm uvedeno sedm nebo osm generací mých předků a předků mé manželky Laurel. Naši předkové pocházejí z různých částí světa. Různé životní cesty, kterými se naši předkové ubírali, jsou pro mě fascinující. Často se dívám na jejich jména, na data jejich narození a úmrtí. Přemýšlím o jejich životě, kdo byli, jak asi vypadali, zda měli šťastný život, jaké měli vlastnosti atd. Jsem přesvědčen, že naši předkové jsou přirozeně předmětem našeho zájmu. To, kdo jsme, je do značné míry jejich zásluha. Když je poznáme a dozvíme se něco o jejich životě, pomůže nám to lépe pochopit, kdo jsme, odkud pocházíme a proč děláme to, co děláme.

Rozhodnutí Církve podpořit tuto konferenci a zapojit se do ní vychází z jejího učení o velkém významu rodin a také z přesvědčení, že za určitých podmínek mohou rodinné vztahy pokračovat i v příštím životě. Věříme, že na rodinách záleží a že jsou organizačním základem společnosti. Když jsou rodiny zdravé, poskytují jak rodičům, tak dětem pocit stability a nalezení svého místa v tomto světě, což jim umožňuje prožít hodnotný život.

Určité vědecké výzkumy naznačují, že mladí lidé, kteří znají historii své rodiny, bývají sebevědomější a více pozitivní, dovedou komunikovat v rodině a jsou schopni lépe plánovat do budoucna. Jiné studie zjistily, že u dětí rodičů, kteří jim častěji vyprávěli rodinné příběhy, byla menší pravděpodobnost, že budou při zvládání životních problémů pociťovat úzkost, zažívat deprese nebo projevovat zlobu či agresivitu.

Díky vlastní zkušenosti s rodinnou historií i díky zkušenostem ostatních vidím, jak důležitá je rodina a jak máme díky genealogické práci a práci na rodinné historii příležitost něčemu se naučit.

Navzdory svému nejlepšímu úsilí jsem nedokázal ve svém rodinném stromu najít žádnou českou rodinu – mí předkové pocházejí z oblasti Skotska. To ale neplatí o mé manželce a o našich dětech. Moje žena má kořeny ve vaší zemi. O tom, že má české předky, jsem se dozvěděl až poté, co jsem se s ní oženil, a když jsem to zjistil, má láska k ní ještě zesílila.

A tak v zájmu mých dětí a jejich českých předků vám přeji produktivní konferenci a úspěch v bádání v rodinné historii. Věřím, že tato konference bude pro každého z vás velkým přínosem. I pro mne je požehnáním, že zde mohu být spolu s vámi.

Dr. Dagmar Patricia Kollmeier

FamilySearch Indexing Manager, Europe

Každý si zaslouží, aby se na něj nezapomnělo

Základní fakta o indexování ve FamilySearch

Hlavním cílem FamilySearch, neziskové organizace zabývající se rodinnou historií, je umožnit lidem – genealogům, profesionálům, zájmovým badatelům nebo komukoliv jinému – hledat a nacházet své předky. Každý jedinec je důležitý a každá osoba si zaslouží, aby se na ni nezapomnělo. FamilySearch se snaží zpřístupnit co nejvíce genealogických záznamů, aby na nich mohl každý pracovat a časem dokončit svůj rodinný strom.

Předchůdce FamilySearch – Genealogické sdružení Utahu (GSU, Genealogical Society of Utah) – začalo v roce 1938 pořizovat genealogické záznamy na mikrofilmy. Po několik desetiletí představovaly záznamy na mikrofilmech a mikrofiších pro celosvětový genealogický výzkum

Obr. 1: Screen webu FamilySearch – úvodní obrazovka s popisem kroků potřebných k zahájení indexování.

významnou podporu. Ale s nárůstem moderních technologií a jejich úspěšným nasazením se i FamilySearch začala brzy poohlížet po praktičtější a časově méně náročné metodě, která by jednotlivcům kdekoliv na světě umožnila vyhledat a zpřístupnit genealogické záznamy. Nebylo by úžasné, kdybychom mohli místo zdlouhavého navštěvování archivů nebo pracného zkoumání mikrofilmu najít svého předka jednoduchým vyhledáním na počítači?

A právě na to je zaměřený indexovací program FamilySearch. Byl zaveden v roce 2006 a díky úsilí dobrovolníků přetváří záznamy v genealogický materiál, který lze zdarma prohledávat online. Samotný pojem „indexování" tedy představuje proces vkládání historických záznamů do online prohledavatelné databáze. Za méně než 10 let vytvořilo indexování FamilySearch více než jednu miliardu záznamů pořízených ze stovek mezinárodních sbírek[1]. Tyto záznamy mohou být prohledávány odkudkoliv, kdykoliv a kýmkoliv a přístup k nim je bezplatný.

Indexování ve FamilySearch je založeno na práci dobrovolníků. Zapojit se může každá osoba starší 13 let, která umí číst a je vybavena základními počítačovými dovednostmi[2]. Nejsou vyžadovány žádné speciální schopnosti nebo časové úvazky. Přístup k internetu je nutný ke stažení indexovacího programu, ale poté, co je program stažen, lze pracovat v obou módech, online i offline.

Ke stažení indexovacího programu FamilySearch je nutné navštívit web FamilySearch, zadat volbu „Indexing" (https://familysearch.org/indexing) a kliknout na „Get Started". (V německé jazykové mutaci „Erste Schritte"; pozn. překl.) Otevře se nová stránka a dobrovolníci jsou vyzváni, aby provedli příslušné kroky ke stažení počítačového programu. V současnosti mají uživatelé k dispozici pouze nainstalovaný počítačový program. Avšak v blízké budoucnosti FamilySearch nabídne indexování, které poběží jako webová aplikace, bude tedy spustitelné přímo v prohlížeči a nebude nutné předem stahovat a instalovat indexovací program.

Po stažení a instalaci indexovacího programu uvidí uživatelé na ploše počítače novou ikonu (viz obr. 2). Kliknutím na tuto ikonu se indexovací program spustí. Při prvním startu jsou uživatelé požádáni, aby si zaregistrovali LDS účet, což je zcela zdarma; to jim mimo jiné umožní využívat doplňkové nástroje a prostředky na webu FamilySearch.org.

Obr. 2: Ikona.

Aby po spuštění indexovacího programu uživatelé viděli historický záznam, musí kliknout na tlačítko „download batch". Pojem „batch" – dávka – zde představuje předem připravenou kompilaci záznamů, často se jedná o kombinaci několika dokumentů poskládaných do jedné dávky. V závislosti na druhu sbírky může dávka obsahovat různý počet záznamů – 1 až 10 u rodných, oddacích a úmrtních matrik a 30 až 60 u sčítacích operátů a listin podobného typu. Po kliknutí na jeho jméno se projekt otevře. V současné době je dostupných na 150 projektů z celého světa včetně dvou projektů z Třeboně v České republice (obr. 3).

Všechny projekty jsou dostupné jako dvojjazyčné, tedy v angličtině a v jazyce daného projektu. V daném dokumentu by osoba provádějící indexování měla přečíst informaci z originálu a vložit ji do tabulky umístěné pod ním (viz obr. 4). V tabulce je přesně uvedeno, jaký druh informace je vyžadován, obvykle to bývá křestní jméno a příjmení dotyčné osoby a čas a místo určité události. Je-li požadováno další vysvětlení, je indexující osobě doporučeno projít si „instrukce k projektu" a také nápovědu pro každý specifický řádek, které se nacházejí v pravém horním rohu obrazovky. K dispozici jsou i základní směrnice indexování, které lze aplikovat na všechny indexovací projekty. Program dále nabízí několik nástrojů jako pravítko a zvýrazňovač, korekci světla a mezinárodní diakritiku, která dobrovolníkům pomáhá indexovat požadované informace co nejpřesněji.

1 Počet záznamů v době kompletace tohoto sborníku (září 2016): 1 341 407 641.

2 Děti ve věku 8–12 let se mohou zapojit také, ale potřebují souhlas rodiče k registraci pro vytvoření LDS účtu.

Každá dávka zůstává na účtu dobrovolníka 7 až 10 dní, takže dobrovolník má dost času na dokončení dávky. Obvykle zabere kompletace jedné dávky kolem 30 minut. Jakákoliv editace se automaticky ukládá. Toto nastavení umožňuje indexující osobě kdykoliv práci přerušit a později se k ní opět vrátit a pokračovat dále. Avšak není-li dávka dokončena po uplynutí sedmi až deseti dnů, systém si ji automaticky nahraje zpět a nabídne ji k dopracování jinému dobrovolníkovi; tak je zajištěno dokončení celého projektu v přijatelném časovém rámci. Opět platí, že veškeré předchozí zápisy jsou automaticky ukládány.

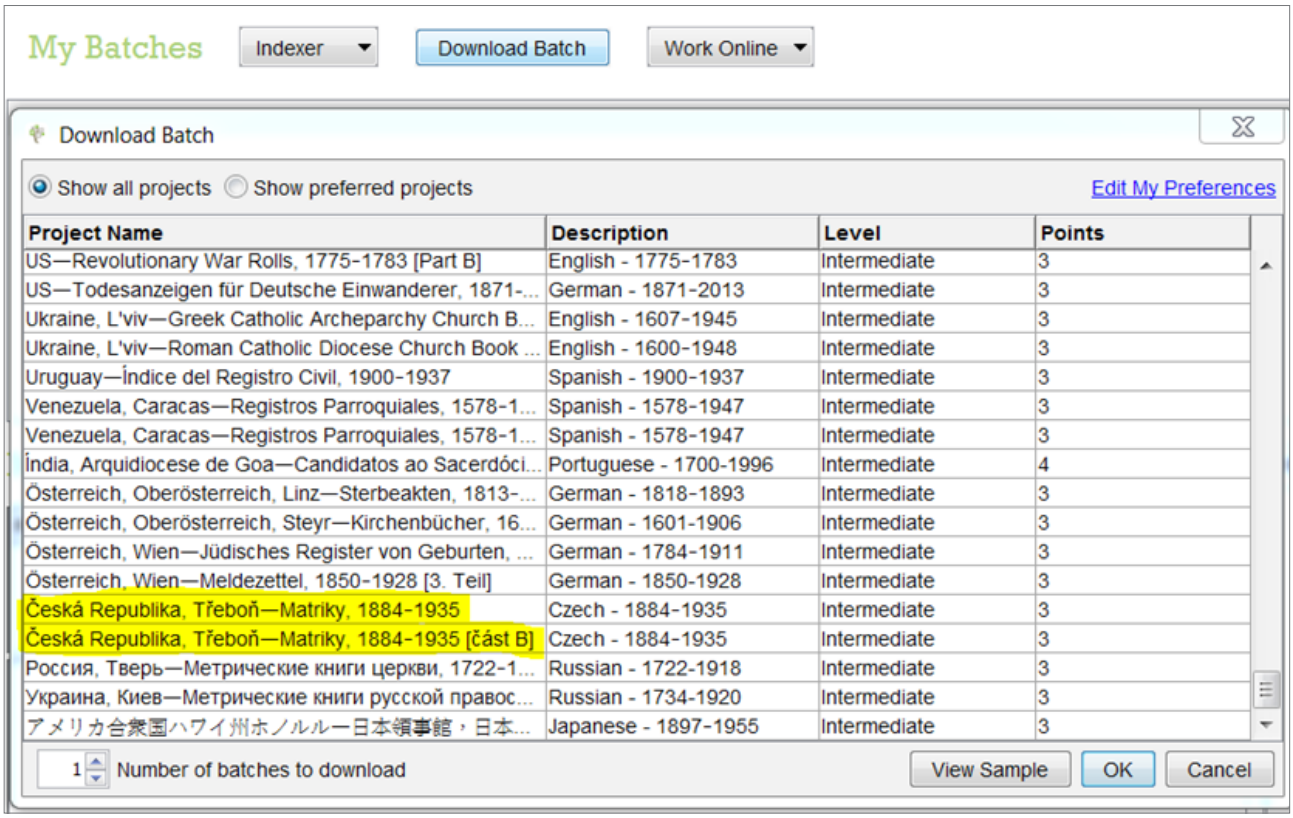

Project Name	Description	Level	Points
US—Revolutionary War Rolls, 1775-1783 [Part B]	English - 1775-1783	Intermediate	3
US—Todesanzeigen für Deutsche Einwanderer, 1871-...	German - 1871-2013	Intermediate	3
Ukraine, L'viv—Greek Catholic Archeparchy Church B...	English - 1607-1945	Intermediate	3
Ukraine, L'viv—Roman Catholic Diocese Church Book ...	English - 1600-1948	Intermediate	3
Uruguay—Índice del Registro Civil, 1900-1937	Spanish - 1900-1937	Intermediate	3
Venezuela, Caracas—Registros Parroquiales, 1578-1...	Spanish - 1578-1947	Intermediate	3
Venezuela, Caracas—Registros Parroquiales, 1578-1...	Spanish - 1578-1947	Intermediate	3
India, Arquidiocese de Goa—Candidatos ao Sacerdóci...	Portuguese - 1700-1996	Intermediate	4
Österreich, Oberösterreich, Linz—Sterbeakten, 1813-...	German - 1818-1893	Intermediate	3
Österreich, Oberösterreich, Steyr—Kirchenbücher, 16...	German - 1601-1906	Intermediate	3
Österreich, Wien—Jüdisches Register von Geburten, ...	German - 1784-1911	Intermediate	3
Österreich, Wien—Meldezettel, 1850-1928 [3. Teil]	German - 1850-1928	Intermediate	3
Česká Republika, Třeboň—Matriky, 1884-1935	Czech - 1884-1935	Intermediate	3
Česká Republika, Třeboň—Matriky, 1884-1935 [část B]	Czech - 1884-1935	Intermediate	3
Россия, Тверь—Метрические книги церкви, 1722-1...	Russian - 1722-1918	Intermediate	3
Украина, Киев—Метрические книги русской правос...	Russian - 1734-1920	Intermediate	3
アメリカ合衆国ハワイ州ホノルル—日本領事館，日本...	Japanese - 1897-1955	Intermediate	3

Obr. 3: Screen indexovacího programu – přehled projektů s nabídkou ke stažení dávky (download batch).

Vložením všech požadovaných informací do tabulky dokončil dobrovolník zpracování této dávky. Systém nyní automaticky spustí kontrolu kvality a poté je dávka připravena k odevzdání. V obecných pravidlech indexovacího programu je zakotveno, že každou dávku indexují dvě osoby, osoba A a osoba B, které pracují zcela nezávisle na sobě. Pokud se indexované údaje shodují, jsou informace postoupeny dále a po jisté době jsou zpřístupněny online. V případě, že se osoby A a B v určitém údaji neshodnou, je celá dávka přeposlána třetí osobě – arbitrovi. Ten zkoumá obojí, jak originál, tak indexovaná data a pak rozhodne, která z indexujících osob, pokud vůbec nějaká, zapsala údaj správně. Během celého tohoto procesu se FamilySearch snaží zajistit nejvyšší úroveň kvality všech indexovaných záznamů.

Z českých sbírek bylo již indexováno a zpřístupněno online více než 528 000 záznamů. FamilySearch předpokládá, že v následujících letech nabídne ještě více projektů k indexování a bude publikovat více indexovaných záznamů z České republiky a dalších evropských zemí. Neustálá podpora mezinárodních dobrovolníků je v tomto úsilí naprosto nepostradatelná.

Ale skutečným měřítkem dosahu indexování může být zpětná vazba, kterou FamilySearch získává od obou skupin – od indexujících osob i od badatelů. Jak už bylo řečeno na začátku, každý si zaslouží, aby se na něj nezapomnělo. Každý patří do nějakého rodinného stromu. Pro

Obr. 4: Pracovní plocha indexovacího programu – v horní části je naskenovaný obrázek z některé matriky, jehož text má indexující dobrovolník přepsat do jednotlivých polí předem připravené tabulky v dolní části.

některé zesnulé je indexování tou jedinou cestou, jak jejich jména začlenit do tohoto stromu, jak o tom píše jeden indexující dobrovolník z Velké Británie:

„Během indexování jsem narazil na jméno, které zahrálo na mou ‚detektivní strunu', neboť jsem pojal podezření, že by mohlo jít o nějakou přízeň s rodinou mé ženy. Zjistil jsem, že jméno onoho malého děvčátka se nevyskytuje v žádné větvi našeho rodokmenu, a cítil jsem nutkání prozkoumat další detaily její rodiny. Podařilo se mi odhalit, že skutečně patří mezi předky mé ženy. Nechal jsem si opatřit kopii oddacího listu rodičů této malé dívenky a také rodný list jejího otce. Další pátrání kolem tohoto malého děvčete mne nakonec přivedlo k objevu 30 nových jmen z naší rodiny.

Zjistil jsem, že tato dívenka zemřela brzy po svém křtu a její záznam ‚spadl do mezery' mezi dvěma po sobě jdoucími sčítacími operáty. Kdybych ji neobjevil díky indexování, nebyla by pravděpodobně objevena vůbec."

Mgr. Pavel Fric

Archivář oddělení evidence, správy a zpracování fondů MZA v Brně

Fondy zemské samosprávy

Genealogické prameny ve fondech skupiny A

Fondová skupina A obsahuje na rozdíl od pramenů přímých, což jsou matriky nacházející se ve sbírce matrik MZA v Brně[1], prameny povahy nepřímé. Jsou to ty prameny, které z různých úhlů pohledu dokreslují život sledovaných osob.

V nejstarších dobách totiž neexistovaly matriky, jak je známe z posledních staletí, kdy jsou vedeny pro veškeré obyvatelstvo, a s jejichž studiem je dnes spojena genealogie hledající vazby mezi příbuznými lidmi. Pro dobu starší, než byly matriky zavedeny, ani nemusíme znát tak základní údaje, jako je přesné místo a čas narození či úmrtí, nebo jméno matky či otce, nebo jsou tyto vztahy i pro podobnost stejně znějících jmen, objevujících se v dokumentech, nejasné.

Nepřímým pramenem, jenž nám osobu časově, místně a jinak zařazuje, je dokument tímto člověkem vydaný, je to zpráva o něm. Hledáme jeho jméno, které srovnáváme s údajem o místě, děláme si přehled. Chceme zjistit, kde všude žil a co kdy dělal, abychom si vytvořili jeho obrázek.

Hlavními prameny jsou pro genealogické bádání zvláště písemnosti diplomatické, například listiny. V době před soustavnou evidencí obyvatelstva mají důležité místo vedle jednotlivých listin různé úřední a veřejné knihy.[2]

Ve fondové skupině A jsou uloženy prameny poskytující spoustu informací pro šlechtickou genealogii.[3] Nacházejí se především ve stavovských listinách, reversech k zemi, stavovských rukopisech, přiznávacích berních listech a aktech šlechtických, také v zemské registratuře a v zemském výboru.[4]

Mezi fondy jsou však i takové, které poslouží občanské genealogii. Vedle zemské registratury a zemského výboru, jsou to fondy zemského nalezince a sirotčince v Brně a zemské porodnice v Brně.

Stavovské listiny jsou velmi cenným zdrojem pro poznání středoevropských a zvláště moravských dějin.[5] Pro dobu 14. století, ze kterého jsou nejstarší listiny uložené ve fondu, nás budou například zajímat dědické a svatební smlouvy, testamenty. Při hledání dokumentů k lidem z doby od naší tak vzdálené jistě využijeme všechny dokumenty, které se nám podaří ke zpracovávanému tématu nalézt.[6]

1 E 67 Sbírka matrik.

2 Hlaváček I., Kašpar J., Nový R., Vademecum pomocných věd historických, 1997.

3 Šlechtictví – příslušnost k šlechtickému stavu. Užívání titulů a výsad bylo zrušeno v Československé republice zákonem č. 61 Sb. z roku 1918, doplněným novelou č. 243/1920 Sb. Podle § 106 první ústavy ČSR „výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají"; Lutonský B., Lexikon genealoga, 2003, s. 334.

4 A 1 Stavovské listiny, (1212) 1310–1847, A 2 Reversy k zemi, 1633–1769, A 3 Stavovské rukopisy, 1348–1964 (1971), A 7 Přiznávací berní listy, 1528–1623, A 8 Zemská registratura, 1628–1874, A 9 Zemský výbor, (1564) 1702–1928 (1938), A 12 Akta šlechtická, 1419–1864.

5 Švábenský M., A 1 Stavovské listiny, 1212–1847, Brno, 1965, s. x5.

6 A 1 Stavovské listiny, inv. č. 27, 47, 48; 44 a 94.

Příkladem takové listiny je lucembursko-habsburská aliance z 10. února 1364, v níž císař Karel, král Václav a markrabě Jan na straně jedné a Ludvík, král uherský, Rudolf, Albrecht a Leopold, vévodové rakouští, na straně druhé uzavírají mír prostřednictvím Kateřiny, manželky vévody Rudolfa a dcery císaře Karla, na základě výroku polského krále Kazimíra a svídnického vévody Bolka.[7] V listině se nachází i vyjádření příbuznosti ve vztahu ke Karlu IV.: císařův syn Václav, bratr Jan Jindřich, dcera Kateřina Lucemburská.

Reversy k zemi zachycují celkem stereotypně se opakující sliby šlechty z doby pobělohorské (1629–1783), kterými se po roce 1628 museli noví stavovští obyvatelé země slavnostně zavázat, že budou zachovávat řády a zemské zřízení, a tuto ústní přísahu věrnosti museli stvrdit předepsanou písemnou formou, aby získali inkolátní právo a indigenát.[8]

Stavovské rukopisy umožňují podrobně sledovat vývoj jednotlivých šlechtických rodů. Pro hledání v Moravských zemských deskách využijeme rejstříky k jednotlivým svazkům edice.[9]

Ukažme si to na příkladu nejstarší zmínky o obci Savín, dnes části Litovle, z roku 1353 zapsané v zemských deskách. V rejstříku Františka Černého se pro heslo Savín (Sauiena) nachází značný počet odkazů na zápisy v knihách olomouckých latinsky psaných zemských desek 14. a 15. století, které přepsány nalezneme v edici pramene z poloviny 19. století. Zde teprve zjistíme odkaz na folium originálu. Ladislav Hosák v Historickém místopisu země Moravskoslezské v kapitole věnované Haňovskému panství uvádí, že Slavín držel v roce 1353 Vítek z Bystřice.[10] Na jiném místě své práce již ovšem píše, že správně místo Slavín je Savín. V první knize olomouckých zemských desek se tento zápis nachází na fol. 11 v. b.[11] a říká se v něm, že „Vítek ze Savína připsal a poznamenal své manželce Anně vše, co má v Savíně, v počtu patnácti hřiven pražských grošů věna“.[12]

Zdrojem informací nacházejících se v knihách stavovských rukopisů jako pramenů nepřímé povahy bude pro genealoga dále například matrika šlechtická, ale bude si jistě chtít prohlédnout i rejstříky dalších úředních knih fondu.

---

7 A 1 Stavovské listiny, inv. č. 43. CDM IX., s. 255-256, č. 339: „Wir Karl von gots gnaden Romischer Keyser czu allen czeiten merer dez Reichs, Wir *Wentzsla* auch von gots gnaden *Kunig ze Behem vnd Marggraff ze Brandenburch*, des ieczunt genanten vnsers lieben Herren vnd Vatters *Keyser Karls sun*, und wir *Johanns* von derselben gots gnaden *Marggraf cze Merhern*, desselben vnsers Herren des Keysers *Bruder*, vor vns vnd vor alle vnser erben, Svnn vnd Tochter an ainem tayl, vnd ... *Kathrein von Behem*, vnsers des vorgenanten Keyser Karls *Tochter*, vnd vnser des egenanten *Hertzog Rudolffns von Osterreich eliche Wirtin*, ...“.

8 Příkladem reversu jsou reversy Maxmiliána svobodného pána Juliána hraběte Braidy z 22. února 1670 a Jana Jakuba Cechottiho z Ehrensbergu z 30. května 1747. Reversy k zemi byly po roce 1642 chovány u úřadu zemských desek a zapisovány se souhlasem panovníka do kvaternů majestátů (zemských kvaternů větších). Později pro ně byly zřízeny zvláštní kvaterny slibů věrnosti, jichž se zachovalo šest z let 1670–1781.

9 A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 82 až 154. Pro zápisy v zemských deskách psaných latinsky použijeme později vydaný místní rejstřík Františka Černého; Černý Fr., Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým, Brno 1914. Pro období po roce 1480, kdy už byly desky psány česky, jsou tyto rejstříky v každém svazku edice společně s textem zápisů.

10 Hosák L., Historický místopis země Moravskoslezské, 1938, s. 559.

11 A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 82, fol. 11 v. b. Latinský originál zní takto: *„Vitko de Sawyn Anne vxori sue quidquid habet in Sawyn in quindecim marcis grossorum denariorum Pragensium Racione dotalicij assignauit et demonstrauit.“* V originálu stojí mezi slovem *dotalicij* a následujícím *assignauit* „dedit et“ (dal), které ale bylo přeškrtnuto.

12 A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 82, fol. 45 r. a.: „Vitko de Bistrzicz Sbynconi de Dubczan et suis heredibus vnam sexagenam grossorum denariorum Pragensium Census in Sauiena et Monte Schummia prout ipse eadem tenuit pro XXX marcis grossorum Pragensium nomine dotalicij resignauit.“; Ladislav Hosák spojuje osobu Vítka ze Savína s Vítkem z Bystřice, který se v první knize olomouckých zemských desek objevuje v pozdějším zápisu k roku 1365 vztahujícího se k Savínu. V rejstříku k edici je tento Vítek z Bystřice označen jako syn Hynka z Bystřice. Schummia je dle rejstříku hora u Dubčan, které leží poblíž Savína. V téže knize se jen o něco později označení Savína objevuje v podobách Zewyn (zápis k roku 1365, fol. 47 v. a.) a Zawyn (zápis k roku 1368, fol. 46 v. b.). Ve třetí knize olomouckých zemských desek najdeme tvar Sabyn (zápis k roku 1376, fol. 12 r.), abychom se v roce 1379 setkali s podobou Sawyn (zápis k roku 1379, fol. 53 r.).

V letech 1583–1623 byla základem kontribučního systému obnovená berně z poddaných, která byla doplňována daněmi spotřebními. Přiznávací berní listy poskytují takřka úplný přehled všech moravských držitelů statků na konci 16. století; často i jejich úředníků. Z činnosti na sněmu volených výběrčích pro olomoucký a brněnský berní kraj, kteří shromažďovali jednotlivé přiznávací listy pánů, rytířů, prelátů, měst, svobodníků i jednotlivých měšťanů, se zachovalo dodnes několik tisíc kusů originálních přiznávacích listů z let 1583–1602 a 1618–1623.[13]

Ve fondu *Zemská registratura* se nachází šlechtické záležitosti z let 1628–1874. Jedná se o povýšení, inkolát, reversy k zemi, povýšení do rytířského stavu 1749–1796 atd.[14] Spisy tribunální provenience byly převedeny do akt šlechtických. Šlechtické záležitosti z let 1786–1874 jsou řazeny abecedně dle jmen. Součástí fondu jsou také spisy jednotlivých osob, hrabaty Althany počínaje a svobodnými pány ze Zedlitzů konče.[15] Ve fondu se nacházejí personální spisy zaměstnanců zemských ústavů.

Ve fondu *Zemského výboru* navazujícího na *Zemskou registraturu* se rovněž nachází velké množství dokladů k zaměstnancům země. Jedná se o osobní spisy, dokumenty k zaměstnancům, k jejich jmenování, k osobním a platovým poměrům a jiné personálie, jejichž výčet je uveden v poznámce.[16]

Pokud zde osobu, o které víme, že byla zaměstnancem země, nenajdeme, měli bychom využít možnosti hledat ji ve fondu G 212 *Osobní a penzijní spisy*.[17]

Nalezneme zde také věci šlechtické z let 1869–1918 a povýšení do šlechtického stavu a zbavení šlechtictví v letech 1916–1918, věci stavovské (záležitosti narození, křtů, sňatků, úmrtí) z let 1784–1894.[18]

---

13 Příkladem přiznávacího berního listu je list Karla z Žerotína a na Dřevohosticích z roku 1602. A 7 Přiznávací berní listy, kr. 38, č. 7, 1602, sv. Mikuláš, Olomouc, z poddaných, páni, Karel z Žerotína a na Dřevohosticích.

14 A 8 Zemská registratura, sign. E 2, kr. 379–395.

15 A 8 Zemská registratura, kr. 1186–1217.

16 Jsou to osobní spisy zemských zaměstnanců, zemských sluhů, kancelářských zemských úředníků, dokumenty k zaměstnancům Zemského stavebního úřadu, Zemského zemědělsko-technického úřadu, osobní spisy zaměstnanců Moravského zemského statistického úřadu, osobní věci zemských zahradníků a dozorců v zemských sadech, věci zaměstnanců Zemského inspektorátu pro pivní dávku, Zemského výběrčího úřadu, dokumenty k osobním a platovým poměrům zaměstnanců zemských středních škol, dokumenty k jmenování a platovým poměrům a osobní spisy profesorů zemských středních škol, osobní věci učitelů, zaměstnanců stavovské akademie, zaměstnanců speciálních škol a vychovatelen, zaměstnanců výchovného ústavu pro slepé, personálie chovanců moravských ústavů pro slepé, dokumenty k služebním a platovým podmínkám zaměstnanců na zemských ústavech pro hluchoněmé, personálie chovanců ústavů pro hluchoněmé, osobní věci chovanců vychovatelen a polepšoven, zaměstnanců vychovatelen a polepšoven, věci zaměstnanců moravského zemského muzea, osobní akta zaměstnanců ovocnářských apod. ústavů, vinařských zaměstnanců, zaměstnanců státních hřebčinců, zaměstnanců zemské mlékařské a sýrařské školy v Kroměříži, osobní spisy zemských rybářských zaměstnanců, dokumenty k služebním a platovým poměrům, osobní spisy neaktivních zaměstnanců Zemské zemědělské rady, dokumenty k služebním a platovým poměrům učitelů, zřízenců a jiných zaměstnanců zemědělských škol, zaměstnanců zemských hospodářských škol, učitelek a zaměstnanců hospodyňských škol, zemského výzkumného ústavu zemědělského a zootechnického ústavu v Brně, věci zaměstnanců pověřených dohledem na zalesňování a regulaci, dokumenty k obvodním a obecním lékařům, dokumenty k služebním a platovým poměrům zaměstnanců moravských zdravotních ústavů, zemské lékárny v Brně, zaměstnanců domácí lékárny a zemské nemocnice v Brně, lékařů a zaměstnanců zemských nemocnic v Brně a Olomouci, zaměstnanců zemských porodnic v Brně a v Olomouci, zaměstnanců zemských ústavů pro choromyslné, zvěrolékařů, pekařů pekárny u moravské zemské donucovací pracovny, zaměstnanců zemských donucovacích pracoven, osobní věci káranců moravských zemských donucovacích pracoven, dokumenty k služebním a platovým poměrům zaměstnanců Moravské hypoteční a zemědělské banky, Moravské zemské životní pojišťovny aj.

17 G 212 Osobní a penzijní spisy, 1860–1957.

18 A 9 Zemský výbor, sign. C 2/2, Věci šlechtické, kr. 50; tamtéž, sign. C 1/2, Povýšení do stavu šlechtického a zbavení šlechtictví, 1916–1918, kr. 5; tamtéž, sign. C 2/4, Věci stavovské, záležitosti narození, křtů, sňatků, úmrtí z let 1784 až 1894, kr. 56.

Po obnovení liberalismu v Rakousku únorovou ústavou v roce 1861 byly země předlitavské části habsburského státu samosprávnými korporacemi, které měly jednak zákonodárnou moc, byť ovšem podstatně omezenou říšským sněmem, a jednak moc výkonnou a správní.[19]

Hledání dokladů ke konkrétním osobám, v tomto případě poslancům, ve fondu A 11 *Zemský sněm*, v němž jsou uloženy dokumenty z let 1861–1914 (1920), vede přes studium indexů k podacím protokolům, resp. jmenných částí těchto rejstříků, protože stav zpracování inventáře jinou cestu vlastně nenabízí a fond by musel být nejprve zkatalogizován, aby se dalo postupovat jinak. Tento způsob je v případě potřeby možné s jistým úsilím realizovat pro období 1861–1906, kdy jsou indexy zpracovány věcně, jmenně a místně. Charakter indexů v době před 1. světovou válkou se však mění a setkáváme se s jiným způsobem vedení indexů pro léta 1906–1914, kdy je materiál rozdělen do věcných skupin. Nalezením osoby v příslušném indexu je možné zjistit okruh čísel jednacích, která se k ní váží, pod nimiž jsou tyto dokumenty uloženy. Tyto archiválie se, když si jako příklad vezmeme poslance Ignáta Wurma, týkají jeho zvolení za poslance zemského sněmu, voleb do říšské rady a jím předkládaných zákonů. V následující fázi je pak již jen potřeba srovnat tato čísla s údaji v inventáři, který funguje jako lokační seznam uvádějící rozložení čísel jednacích z jednotlivých let v kartonech.

Významným pramenem pro šlechtickou genealogii jsou *Akta šlechtická*. Fond je uspořádán fyzicky tak, že dokumenty k šlechtickým rodům jsou uloženy v samostatných složkách a tyto jsou řazeny abecedně za sebou v kartonech. Písemnosti k jednotlivým členům těchto rodů jsou umístěny v podsložkách těchto složek. Pokud tedy jako téma zpracováváme určitý rod, např. Deymy ze Stříteže, použijeme při hledání údaje o uložení k nim se vztahujících dokumentů abecední seznam rodů; jmenný rejstřík, který slouží účelu základní bezpečné orientace ve fondu. Z něj se dozvíme číslo kartonu a signaturu složky rodu.

Jinou pomůckou pro badatele je Rudolfem Hurtem chronologicky sestavený seznam regest zajímavých listin a listů uložených ve sbírce, který však dokumenty zachycuje pouze výběrově. K pomůcce je zpracován rejstřík. V tomto regestáři jsou zahrnuty také listiny ze samostatného listinného oddělení fondu.

Nacházíme zde svědectví, potvrzení listin, povyšovací listiny, svatební smlouvy, poslední vůle, dohody o dědictví, propůjčení let, dohody, poručenství, přijetí za obyvatele země, postoupení pohledávek, kvitance, zplnomocnění aj. Jsou tu ale i rodokmen (vývod) Anny Marie Libštejnské z Kolovrat a rodokmen Jana Nepomuka Františka Xavera Antonína hr. ze Starhembergu.[20]

Podobně jako v sociální péči počátky novodobého zdravotnictví na Moravě spadají do doby vlády Marie Terezie a Josefa II., který dal v roce 1783 v Brně zřídit první veřejnou nemocnici na Moravě.[21]

Další opatření souvisela s reformou péče o svobodné matky a o nemanželské, „odložené“, opuštěné děti (souhrnně nazývané nalezenci) a o děti bez rodičů (částeční nebo úplní sirotci).[22] Náklady ušetřené na sirotčí péči tím, že naprostá většina dětí byla odeslána na výchovu k pěstounům na venkově, byly použity na vybudování nové vlastní porodnice a nalezince. Krátce nato byly schváleny stanovy „Porodnice, nalezince a sirotčince“, jakožto součásti Spo-

19 A 11 Zemský sněm, úvod inventáře.

20 A 12 Akta šlechtická, perg. č. 39, Rodokmen Anny Marie Libštejnské z Kolovrat, Praha, 13. 3. 1762; perg. č. 47, Rodokmen Jana Nepomuka Františka Xavera Antonína hr. ze Starhembergu, Vídeň, 10. 4. 1784.

21 Dvě století ve službách zdraví (1786–1986), Brno 1986. Veřejná nemocnice byla vytvořena z budovy dosavadní vojenské nemocnice a ze sousedního městského špitálu u sv. Štěpána na Křenové ulici. Po císařově návštěvě Brna v září 1784 byla veřejná tzv. všeobecná nemocnice přestěhována do větších prostorů u sv. Anny.

22 Jako sirotčinec tehdy sloužil několik let objekt na Cejlu, k němuž byl položen základní kámen v roce 1772, s tím, že půjde o káznici a robotárnu. Císař na základě osobního poznatku v roce 1784 rozhodl, aby budova, pro sirotky nevhodná, byla urychleně vrácena původnímu účelu.

jeného (všeobecného) zaopatřovacího ústavu či Nemocnice, porodnice, nalezince, sirotčince a léčebny pro choromyslné.[23] Počet pacientů a chovanců Všeobecného zaopatřovacího ústavu se postupně zvětšoval.

Co se týče písemností porodnice, stejně jako u nalezince jde i u porodnice pouze o knihy, aktový a jiný materiál chybí vůbec. Některé starší knihy (výkazy o přijetí a propuštění neplatících těhotných žen a jejich dětí) byly přiřazeny k archiváliím nalezince.

Provázanost knih obou fondů ukazuje příklad Jana Musila a jeho matky Veroniky Musilové (Veronika Musyl). Jan Musil se narodil v zemské porodnici 26. 9. 1864 a byl poté zapsán do evidenčního protokolu sirotčince pro nalezence mužského pohlaví ve stáří do jednoho roku, přidělených na výchovu do rodin na Moravě.[24] Rozhodující pro nalezení osob v tomto případě je, že známe jméno matky a jejího dítěte, místo (porodnice) a přibližnou dobu narození. Lze tedy vzít a prohledat příslušný protokol.

V porodnici byla Veronika Musilová od 26. 9. do 28. 10. 1864. Do nalezince přišel Jan Musil (Johann Mussil) 28. 10. 1864, kdy byl propuštěn z porodnice. Evidován byl pod číslem dítěte 13 784. V protokolu sirotčince jsou údaje k jeho další výchově, když se jeho vychovatelkou stala Marie Jarošová – její bydliště (Březí, dům číslo 16) a příslušnost k faře (Březí). Od 1. května 1872 byl Jan Musil v nalezinci, a od 7. května 1873 u vychovatele. Druhou vychovatelkou byla Josefa Burešová (opět v Březí, dům číslo 27, fara Březí).

Důležité je, že o Veronice Musilové, jíž bylo v době narození Jana Musila 20 let, z protokolu porodnice zjišťujeme nejen že byla katolička, svobodná, tovární dělnice, ale také že se narodila v Hluboké, která ležela v okrese Nasavrky, v Chrudimském kraji v Čechách.[25] Domovskou příslušností patřila do Trhové Kamenice. V matrikách uložených v MZA v Brně tak k ní nelze už nic dalšího vyhledat a pokračovat by se muselo v SOA Zámrsk, kam matriky pro Hlubokou regionálně přísluší.

Mezi dochovanými materiály fondu A 43 Zemská porodnice Brno převládají v porodním oddělení lékařské protokoly porodů z let 1878–1928. Mladší písemnosti nebyly převzaty, a to jednak pro jejich množství a jednak proto, že rok 1928 tvoří v důsledku okleštění zemské samosprávy v tomto roce předěl ve vývoji zemských institucí. V menšině jsou knihy různé povahy jako evidenční protokoly přijatých rodiček a narozených dětí, resp. evidenční protokoly porodního oddělení, které začínají lety 1820–1827, a pak tvoří v podstatě nepřetržitou řadu od roku 1847 až do roku 1906, ale jejich forma a hlavně označení se postupně měnilo. Mladší evidence neprovdaných rodiček, opět různě nazvaná, je doložena z období 1904–1927. Společné abecední a chronologické indexy matek jsou dochovány mezerovitě od roku 1919.

23 Dvorský dekret z 27. listopadu 1784.

24 A 42 Zemský nalezinec a sirotčinec v Brně, inv. č. 28, Evidenční protokol nalezenců mužského pohlaví ve stáří do jednoho roku, přidělených na výchovu do rodin na Moravě, 1863–1865.

25 A 43 Zemská porodnice v Brně, inv. č. 179, Evidenční protokol porodního oddělení, 1863–1869.

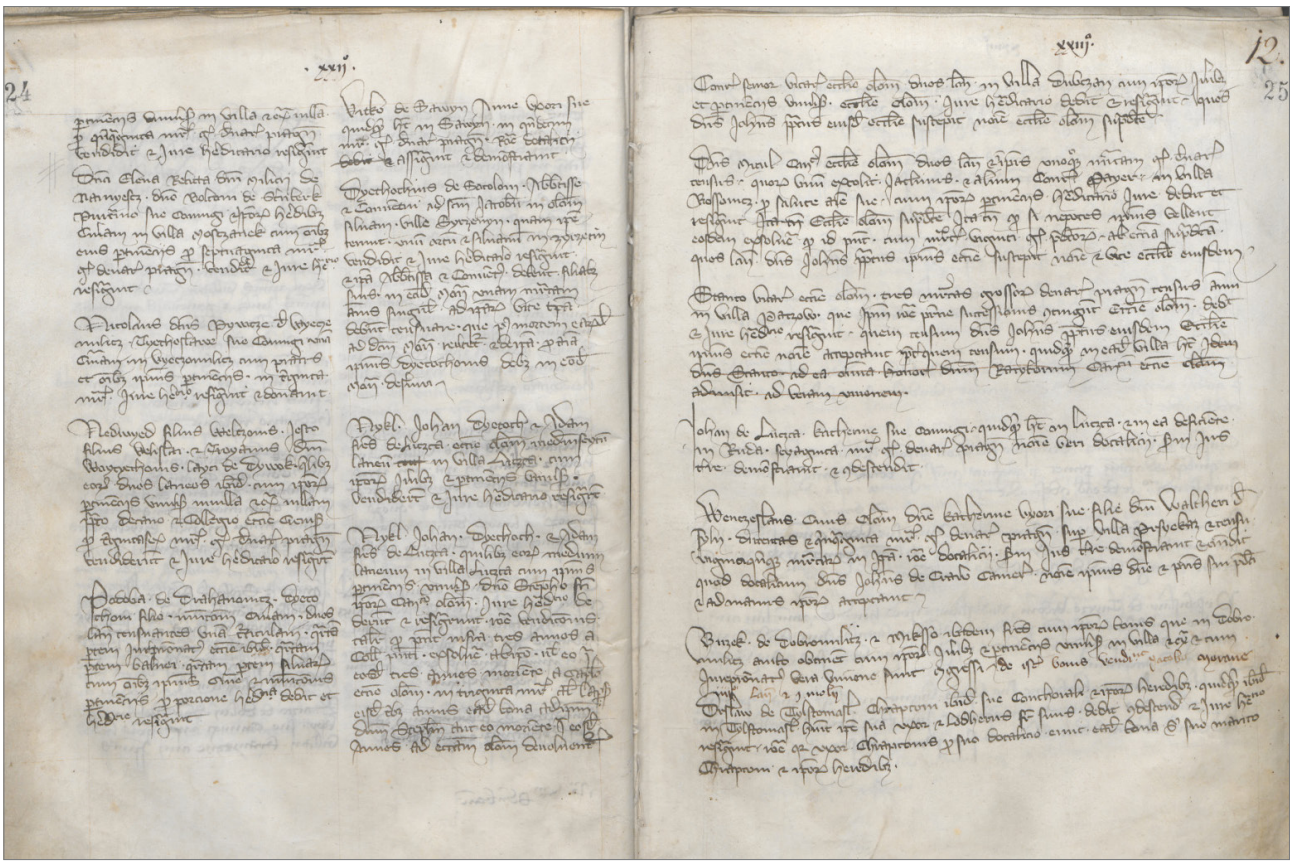

Obr. 5: A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 82, folium 11 verso a folium 12 recto.

Obr. 6:
A 2 Reversy k zemi, inv. č. 184, Jan Jakub Cechotti z Ehrensbergu, 1747.

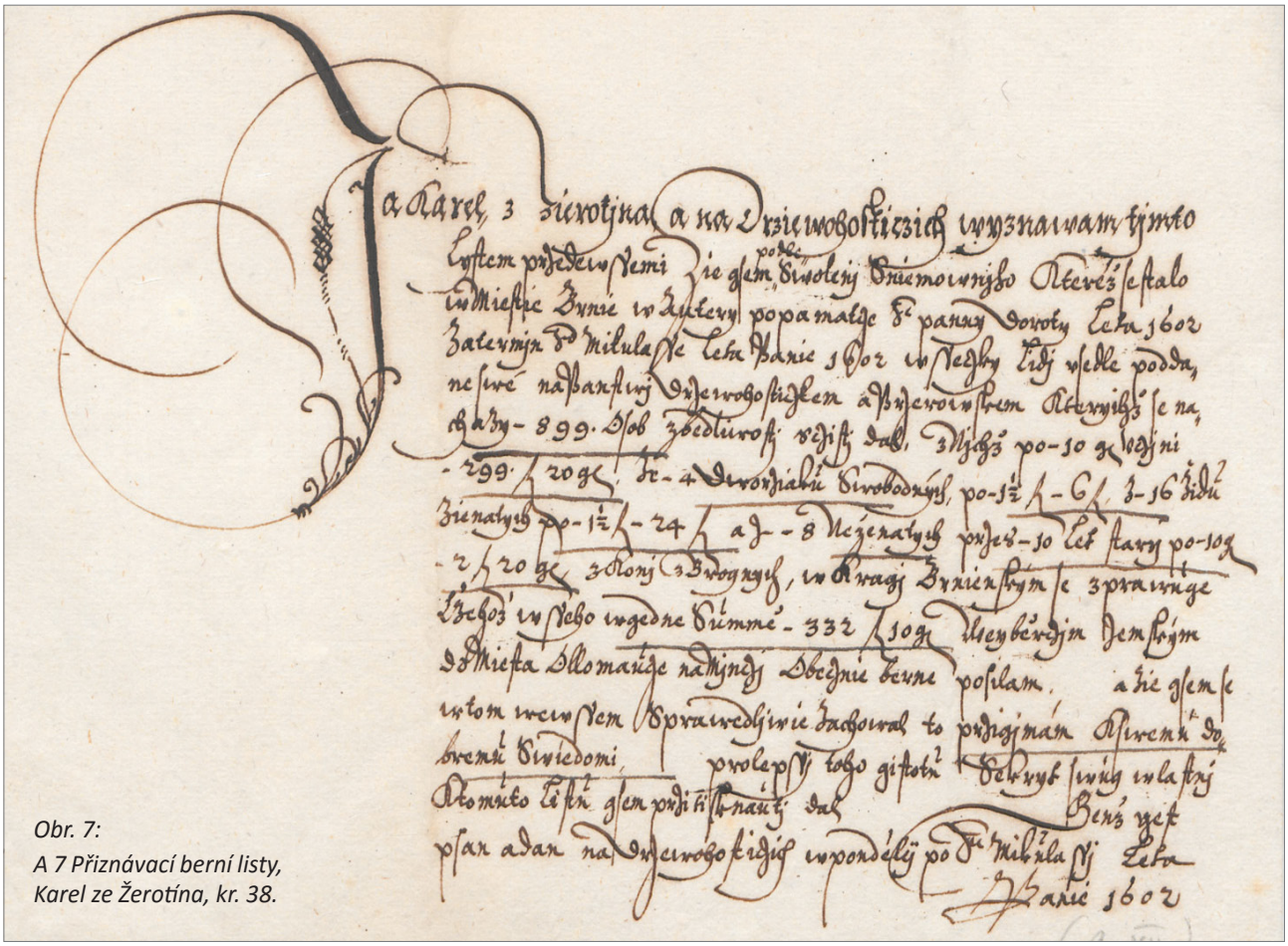

Obr. 7:
A 7 Přiznávací berní listy, Karel ze Žerotína, kr. 38.

Obr. 8: A 1 Stavovské listiny, inv. č. 43.

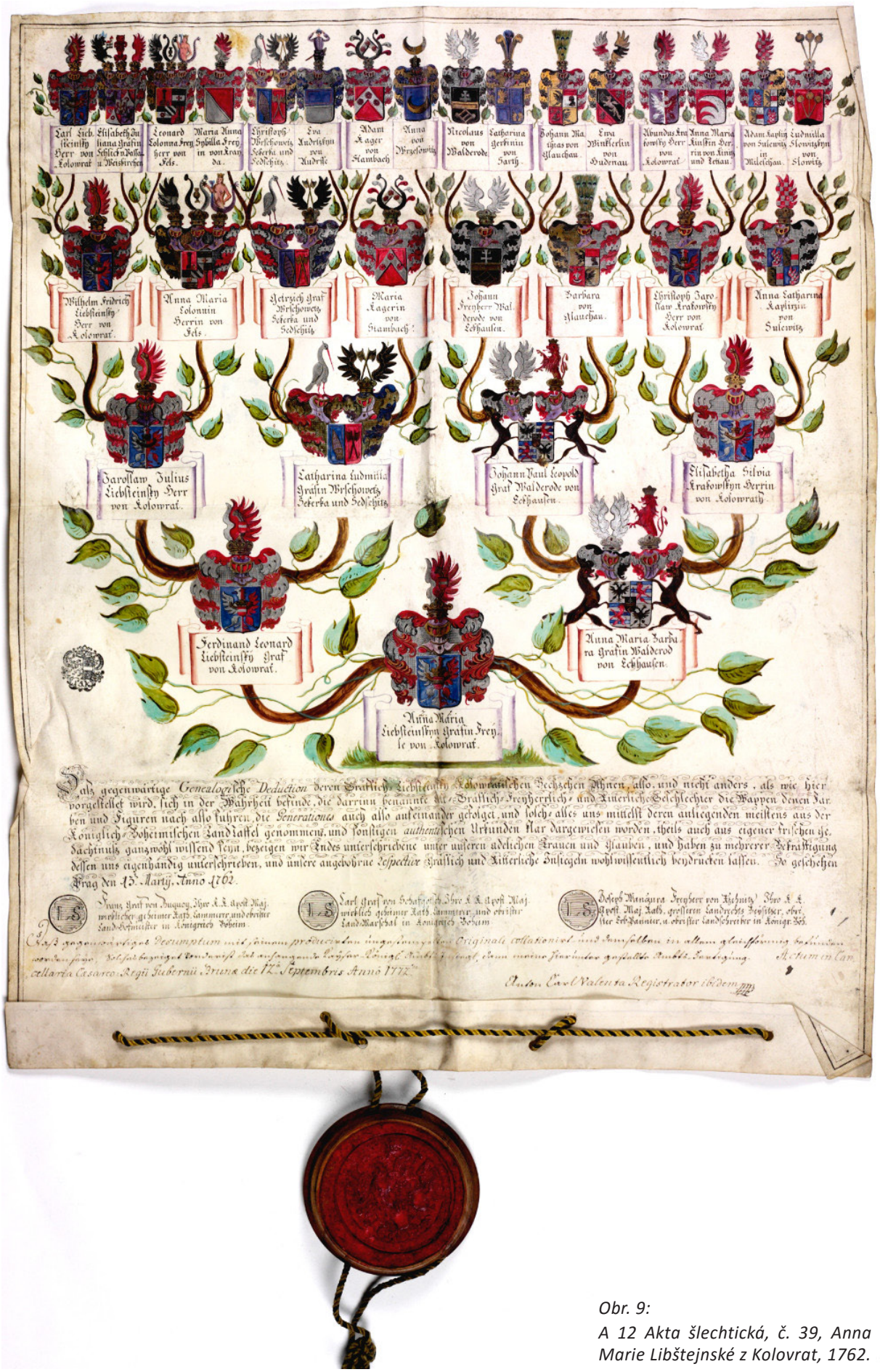

Obr. 9:
A 12 Akta šlechtická, č. 39, Anna Marie Libštejnské z Kolovrat, 1762.

Mgr. Miroslava Kučerová

Archivář oddělení evidence, správy a zpracování fondů MZA v Brně

Fondy politické správy Moravy

Fondy politické správy Moravy, které v Moravském zemském archivu v Brně náleží do fondové skupiny B, sice nelze považovat za primární zdroj pro genealogické bádání, přesto pro genealogy, kteří se nespokojí jen s informacemi typu „narodil se, uzavřel sňatek a zemřel“, nabízí obrovskou studnici informací, jež mohou dokreslit počínání a životní útrapy jejich předků. Fondová skupina B je velice rozsáhlá a netvoří ji pouze fondy centrálních moravských či moravskoslezských úřadů a institucí s celozemskou či krajskou působností, které svými kompetencemi zasahovaly téměř do všech oblastí tehdejšího života a o nichž ve svém příspěvku pojednává Bc. Petr Sychra. Ale nalezneme tam i mnoho „specializovaných“ archivních fondů, které lze rovněž využít při genealogickém bádání. Jde o fondy úřadů a státních institucí s omezenou působností, ať teritoriální či kompetenční. Pro nedostatek času je třeba následující výčet považovat pouze za výběrový. Za hlavní kritéria při výběru fondů byly přitom vzaty možnosti využití archivního fondu či jeho části pro genealogické bádání v širším měřítku a také snaha zodpovědět opakující se dotazy ze strany genealogických badatelů.

Významný pramen představují pro genealogy různé soupisy či evidence obyvatelstva. Mezi ně můžeme zařadit i tzv. *Fragebogeny (Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit)*, tj. žádosti protektorátních občanů o udělení německého státního občanství. Tyto Fragebogeny jsou v Moravském zemském archivu v Brně uloženy ve fondu **B 252 Zemský president Brno, správa z příkazu Říše (1939–1945)**, v němž tvoří abecední řadu o rozsahu cca 350 kartonů. Z dotazníků, které bohužel nejsou doprovázeny fotografií žadatele, lze získat následující informace: jméno, datum a místo narození žadatele, informace o jeho rodinném stavu (svobodný/á, rozvedený/á, vdaný/á), bydlišti, povolání, domovské a státní příslušnosti, mateřské řeči, dalších jazykových znalostech (čeština, němčina, slovenština), vojenské službě, členství ve spolcích a organizacích (především německých), absolvovaných německých školách, apod. Fragebogeny bývají opatřeny vlastnoručním podpisem žadatele a poznámkou o vyhotovení dokladu o německém státním občanství. V případě nezletilých dětí či osob, které nebyly schopny žádost vlastnoručně podepsat, např. z důvodu stáří či nemoci, bývají žádosti opatřeny podpisem jejich právního zástupce. Žádosti protektorátních občanů z Čech o udělení německého státního občanství jsou uloženy v Národním archivu v Praze. Kromě Fragebogenů jsou ve fondu B 252 v samostatné abecední řadě uloženy spisy k udělování německé státní příslušnosti. Jedná se vlastně o žádosti osob, kterým bylo zamítnuto udělení německé státní příslušnosti (např. z rasových důvodů) nebo kolem jejichž žádosti probíhala další úřední šetření.

Velice cenným, avšak z důvodu nezpracovanosti badatelsky nevyužívaným je fond **B 291 Policejní ředitel Znojmo (1938–1945)**, v němž se mj. nachází žádosti znojemských obyvatel o vystavení osobního průkazu (tzv. Kennkarty) v období okupace. Tyto žádosti tvoří ve fondu B 291 samostatnou abecední řadu, takže vyhledání konkrétní osoby je velmi snadné a časově nenáročné. Podobně jako výše zmíněné Fragebogeny poskytují i žádosti o vystavení tzv. Kennkarty základní informace o žadateli – jméno, datum a místo narození, bydliště, rodinný stav, národnost, zaměstnání apod. Avšak na rozdíl od zmíněných Fragebogenů obsahují tyto žádosti také popis žadatele a bývají doprovázeny jeho fotografií. Domníváme se, že tyto žádosti představují úplnou evidenci dospělých obyvatel města Znojma z období okupace.

Žádosti o vystavení osobního průkazu, konkrétně občanské legitimace, lze dále nalézt ve fondu **B 26 Policejní ředitelství Brno (1785–1945)**. Tyto žádosti, které obsahují podobné úda-

je jako žádosti o vystavení tzv. Kennkarty a bývají rovněž doprovázeny fotografií žadatele, se však bohužel dochovaly pouze z let 1939–1942, přičemž jejich badatelské využití komplikuje skutečnost, že se k nim nedochovaly jmenné rejstříky, takže je potřeba procházet jednotlivé kartony. Celkem se jedná o cca 40 kartonů, přičemž zvlášť jsou manipulovány žádosti brněnských židovských obyvatel.

Kompetence Policejního ředitelství v Brně byly velice rozsáhlé, zasahovaly do všech oblastí tehdejšího veřejného života v Brně. Policejní ředitelství mělo mj. řídit zdravotní policii (sledování prostituce, rozšiřování pohlavních chorob), sledovat chudinství, nezaměstnané, pohyb obyvatelstva a cizinců, vydávalo pasy a občanské legitimace, staralo se o mravnostní bezpečnost, dohlíželo na spolky, provádělo cenzuru tisku a divadelních her, povolovalo shromáždění (i politická) aj. Proto lze fond B 26 považovat za obrovskou studnici informací o kulturním, společenském i politickém životě v Brně ve 2. polovině 19. století a 1. polovině 20. století. Širšímu badatelskému využití tohoto archivního fondu však brání špatné dochovaní, v některých případech až torzovitost spisového materiálu a především původních registraturních pomůcek (podacích protokolů a indexů), které by umožnily vyhledání konkrétních spisů. Policejní ředitelství v Brně vedlo také pobytovou evidenci brněnských obyvatel. Ta však není součástí fondu B 26, ale je uložena v Archivu města Brna.

Žádosti o vystavení osobního průkazu jsou badateli ceněny a vyhledávány nejen kvůli údajům, které obsahují, ale především kvůli již zmiňovaným fotografiím žadatelů, jež bývají součástí těchto žádostí. Ze stejného důvodu se badatelé poměrně často doptávají na *žádosti o vystavení cestovního průkazu*, které bývají rovněž doprovázeny fotografií žadatele. V tomto případě je však bohužel nutné uvést, že žádosti o vystavení cestovního průkazu se v žádném z fondů fondové sk. B v ucelenější řadě nedochovaly. Ve fondu **B 26 Policejní ředitelství Brno** jsou prakticky dochovány pouze Protokoly vydaných cestovních pasů s indexy a normálie, tj. směrnice a výnosy ve věci agendy cestovních pasů. Výjimečně lze nějaké žádosti o vydání cestovního pasu či občanské legitimace nalézt v jiných archivních fondech, např. mezi písemnostmi *Oberlandrátů*. Avšak jedná se vždy pouze o jednotliviny.

Pro genealogické bádání jsou dobře využitelné i osobní spisy. Ty jsou dochovány v mnoha archivních fondech fondové sk. B. Vedle těch, o nichž se ve svém příspěvku zmiňuje kolega Sychra, lze uvést např. fond **B 39 Zemské zastupitelstvo Brno (1929–1941)**, kde jsou uloženy osobní spisy členů zemského zastupitelstva z let 1924–1940. Dále by určitě neměl být opominut fond **B 253 Vrchní pokladna zemského prezidenta Brno (1939–1945)**. Zde se totiž mj. nachází téměř 7000 abecedně seřazených osobních spisů německých státních zaměstnanců z období okupace. Tyto spisy, které nejsou obvykle příliš rozsáhlé, obsahují většinou pouze doklady k služebním záležitostem (výměry platu, žádosti o různé příspěvky), přesto z nich lze vyčíst alespoň základní osobní údaje o dané osobě (jméno, datum a místo narození, povolání, místo působení aj.). Osobní spisy příslušníků bezpečnostních orgánů navíc často obsahují i fotografii.

Další skupinu fondů, kterou lze v souvislosti s genealogickým bádáním zmínit, představují *fondy škol a školských zařízení*. Z nich lze čerpat informace především o studujících z tzv. studijních katalogů či dokladů o vykonání závěrečné zkoušky – maturity, státní zkoušky aj. Zcela výjimečně jsou ve fondech uloženy i doklady o pedagozích. Jako příklad lze uvést fond **B 34 Německá technika Brno (1849–1945)**, v němž se dochovaly osobní spisy pedagogů.

V MZA Brno jsou v současné době ukládány především písemnosti škol, jejichž zřizovatelem je Jihomoravský kraj a mají sídlo v Brně. Tyto fondy však obsahují v naprosté většině pouze písemnosti z 2. poloviny 20. století a počátku tohoto století. Jejich většímu badatelskému využití proto brání zákon č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů.

Pokud některá ze škol existovala i ve starší době, tedy např. za 1. republiky, je potřeba se v případě brněnských škol obrátit na Archiv města Brna. Písemnosti mimobrněnských škol jsou pak ukládány v příslušných okresních archivech. Z vysokých škol jsou v MZA Brno uloženy písemnosti *Německé techniky v Brně* (fond **B 34**), *Vysoké školy sociální v Brně* (fond **B 285**),

a dále písemnosti z počátku existence *Vysokého učení technického v Brně* (do r. 1928, fond **B 318**). Ve fondových skupinách F a G lze pak nalézt fondy lesnických či politických škol.

Pro starší období, konkrétně pro období od 2. poloviny 19. století do r. 1949, lze informace o učitelích čerpat z fondu **B 22 Zemská školní rada (1874–1949)**. V tomto fondu jsou sice uloženy pouze zbytky osobních spisů učitelů, většina dochovaných osobních spisů byla totiž přeřazena do fondu G 212 Osobní a penzijní spisy, avšak různé doklady o konkrétních učitelích působících na obecných a měšťanských školách, dále také reálkách, gymnáziích či učitelských ústavech lze nalézt i ve všeobecné registratuře tohoto fondu, v níž je však potřeba vyhledávat přes pomocné knihy (podací protokoly, indexy). Naopak ve fondu B 22 nejsou uloženy doklady k učitelům působícím na soukromých školách a také většině odborných škol jako byly obchodní, hospodářské či lesnické školy, ty je nutné pro tuto dobu hledat v politických úřadech (fondy **B 14**, **B 40**). V případě učitelů působících na zemských školách lze doklady nalézt ve fondech zemské správy, tedy ve fondové skupině A.

Pro ještě starší období lze využít fond **B 12 Školská fase (1672) 1763–1869**, v němž lze nalézt mnoho cenných informací o triviálních školách na Moravě v 18. a 19. století. Fond B 12 tvoří tři řady fasí, tj. výkazů jednotlivých škol z tehdejších krajů brněnského, hradišťského, jihlavského, olomouckého, přerovského a znojemského. Přičemž I. řadu tvoří fase z let 1787–1791, II. řadu fase z r. 1807 a III. řadu tvoří fase, které převážně vznikly kolem poloviny 19. století.

Ze školských fasí se zájemce může dozvědět mnoho cenných informací nejen o dané škole, např. její druh (katolická, nekatolická, židovská), sídlo školy s udáním příslušné fary, seznam přiškolených obcí aj., ale také informace o osobě učitele – jméno s udáním jeho stáří a služebního věku nebo také informace o jeho schopnostech, kvalifikaci a mravech. Tytéž údaje lze z fase obvykle vyčíst i o učitelově pomocníku a katechetovi. Všechny tři řady školských fasí jsou dochovány v poměrné úplnosti, avšak nejvíce informací přináší především I. řada školských fasí z konce 18. století.

K fondu byl vytvořen jmenný seznam učitelů, v němž jsou učitelé řazeni abecedně v rámci krajů, přičemž se nejedná o pouhý rejstřík, ale Dr. Otakar Kašpárek, který tuto pomůcku vytvořil, uvedl u každého jména také informace, které se mu podařilo získat ze školských fasí (věk učitele, dobu a místo působení, a také kde a jakou zkouškou získáno osvědčení učitelské způsobilosti).

Nemalá část osob má mezi svými předky člena četnictva nebo policie, proto je v souvislosti s genealogickým bádáním na místě zmínit *četnické a policejní fondy* uložené v MZA Brno (viz příloha č. 1). I v případě četníků a policistů jsou badatelsky nejžádanější osobní spisy, které se však v četnických a policejních fondech uložených v MZA Brno nacházejí spíše výjimečně. Osobní spisy četníků, pokud se dochovaly, a osobní spisy členů Sboru národní bezpečnosti po r. 1945 jsou totiž deponovány v Archivu bezpečnostních složek. V četnických a policejních fondech uložených v MZA nacházíme osobní spisy členů četnických a policejních sborů pouze ve fondech B 26 Policejní ředitelství Brno, B 291 Policejní ředitel Znojmo a trosky kvalifikačních listů lze nalézt ve fondu **B 72 Zemské četnické velitelství Brno**.

Doklady o působení konkrétních četníků a policistů lze však někdy čerpat i z dalších písemností uložených v těchto fondech – např. ve fondu B 72 Zemské četnické velitelství Brno (1864–1949) jsou uloženy tzv. *zařaďovací listiny* – jedná se o soupisy, kde jsou v rámci okresních četnických velitelství vždy pro každou stanici jmenovitě uvedeni její členové, včetně základních osobních údajů. Zemská četnická velitelství měla totiž hlavní kompetenci v oblasti personální. Tyto zařaďovací listiny se u Zemského četnického velitelství v Brně dochovaly pouze z období let 1931–1945.

Dále lze v četnických fondech nalézt doklady o disciplinárním řízení četníků, doklady k jejich přemisťování, udělování pochval, ke zraněním či zabití četníků ve službě, a to v rámci samotného spisového materiálu všeobecné nebo důvěrné registratury, pokud se tedy dochoval. Hlavní omezení ve využití četnických a policejních fondů představuje totiž jejich torzovité

dochování, a to platí i pro písemnosti jednotlivých četnických stanic a okresních četnických velitelství, která uchovávají jednotlivé okresní archivy. Obecně lze říci, že písemnosti četnických fondů jsou ve větším rozsahu dochovány od 20. a především 30. let 20. století. Pro starší období bývají doklady torzovité nebo zcela chybí.

Na závěr lze ještě zmínit dva archivní fondy, které se vztahují k období 2. světové války a které mohou obohatit nejednu rodinnou kroniku. Jedná se jednak o fond **B 340 Gestapo Brno (1939–1945)**, který je poměrně známý a badatelsky hojně využívaný. Tento fond obsahuje více než 11 tisíc svazků spisů zajištěných a vyšetřovaných osob v období okupace. O zpřístupnění tohoto fondu se zasloužil především PhDr. Hubert Valášek, Csc., který v minulých letech vypracoval osmisvazkový abecedně řazený jmenný katalog a umožnil tak rychlé a snadné vyhledávání v tomto fondu. Naopak badatelům téměř neznámý zůstává fond **B 279 Státní úřad pro válečné poškozence Brno (1941–1953)**, který obsahuje schválené i neschválené žádosti o důchod pro válečné invalidy či pozůstalé po obětech nacismu. Součástí spisů bývají obvykle kromě žádosti také dotazníky stran osobních, rodinných a majetkových poměrů, zápisy o lékařských prohlídkách, lékařské posudky a výměry centrálního úřadu pro péči o válečné poškozence. V případě obětí nacismu lze ze spisů zjistit také okolnosti jejich smrti. Ve fondu B 279 jsou bohužel uloženy pouze spisy uzavřené do r. 1953. Ostatní spisy si ponechal tehdejší Státní úřad sociálního zabezpečení (dnes Česká správa sociálního zabezpečení) a nebyly dosud předány do archivu. Orientaci ve fondu umožňuje jmenná kartotéka, která je součásti fondu B 279.

Ve fondové skupině B lze jistě nalézt další archivní fondy, které by bylo možné využít při konkrétním genealogickém bádání, avšak jak už bylo naznačeno v úvodu, cílem tohoto příspěvku není vytvořit kompletní soupis těchto fondů, nýbrž poukázat na ty archivní fondy politické správy Moravy, které jsou pro genealogické bádání využitelné v širším měřítku a které badatelům mohou pomoci najít odpovědi na otázky stran jejich předků.

Obrazové přílohy (obr. 10 až 15)

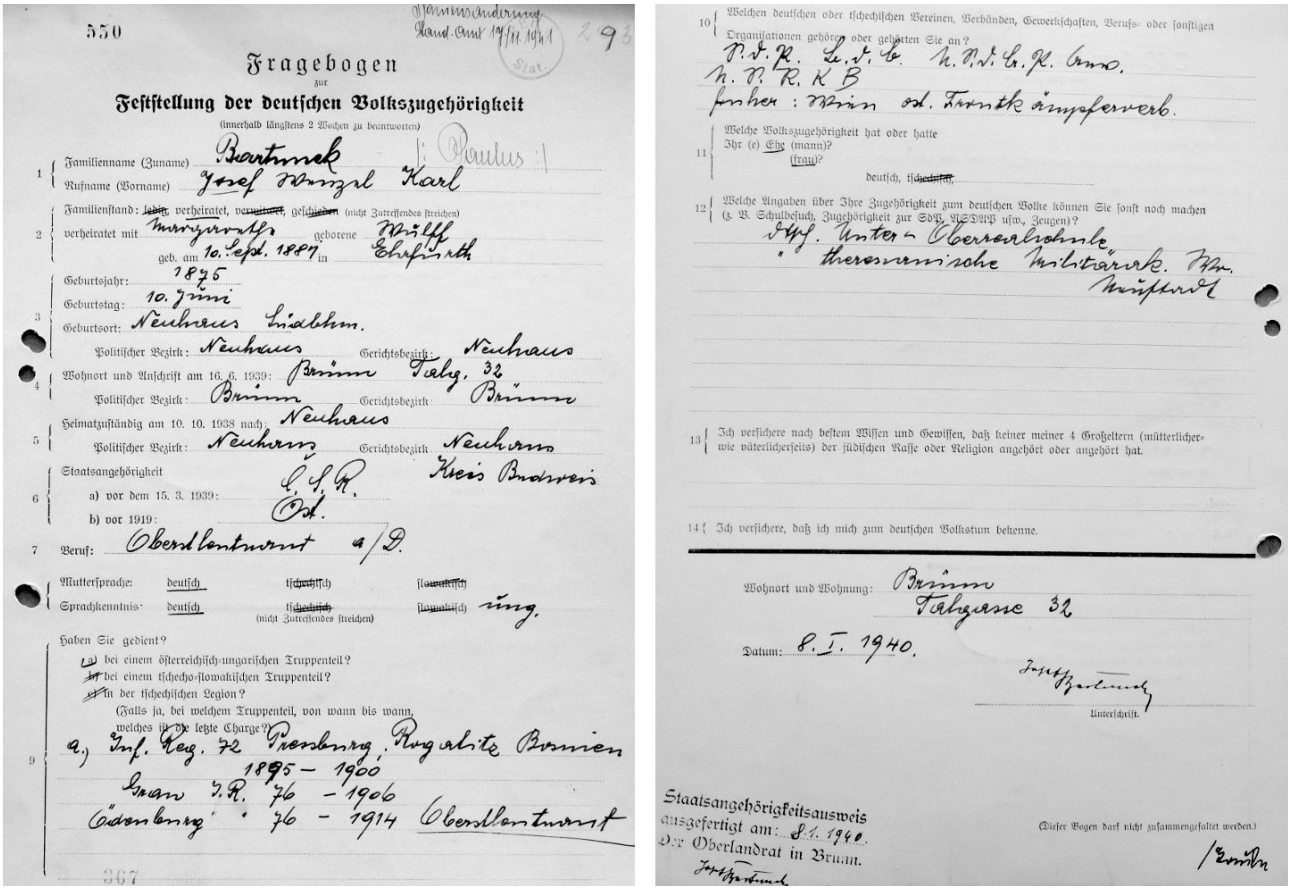
550

Fragebogen
zur
Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit
(innerhalb längstens 2 Wochen zu beantworten)

1 Familienname (Zuname) Bartunek
Rufname (Vorname) Josef Wenzel Karl

2 Familienstand: ~~ledig~~, verheiratet, ~~verwitwet~~, ~~geschieden~~ (nicht Zutreffendes streichen)
verheiratet mit Murzynowska geborene Müller
geb. am 10. Sept. 1887 in Ehrenfeld

3 Geburtsjahr: 1875
Geburtstag: 10. Juni
Geburtsort: Neuhaus Südsudetenland.
Politischer Bezirk: Neuhaus Gerichtsbezirk: Neuhaus

4 Wohnort und Anschrift am 16. 6. 1939: Brünn Talg. 32
Politischer Bezirk: Brünn Gerichtsbezirk: Brünn

5 Heimatzuständig am 10. 10. 1938 nach: Neuhaus
Politischer Bezirk: Neuhaus Gerichtsbezirk: Neuhaus Kreis Budweis

6 Staatsangehörigkeit
a) vor dem 15. 3. 1939: C.S.R.
b) vor 1919: Öst.

7 Beruf: Oberstleutnant a/D.

Muttersprache: deutsch ~~tschechisch~~ ~~slowakisch~~
Sprachkenntnis: deutsch ~~tschechisch~~ ~~slowakisch~~ ung.
(nicht Zutreffendes streichen)

Haben Sie gedient?
☒ bei einem österreichisch-ungarischen Truppenteil?
~~☐~~ bei einem tschecho-slowakischen Truppenteil?
~~☐~~ in der tschechischen Legion?
(Falls ja, bei welchem Truppenteil, von wann bis wann, welches ist die letzte Charge?)

9 a.) Inf. Reg. 72 Przemysl, Rugabitz Bosnien 1895 – 1900
Inan. D.R. 76 – 1906
Landsturm 76 – 1914 Oberstleutnant

367

10 Welchen deutschen oder tschechischen Vereinen, Verbänden, Gewerkschaften, Berufs- oder sonstigen Organisationen gehörte oder gehörten Sie an?
D.V.R. L.V.G. N.S.V.G.P. Brno.
N.S.R.K.B.
früher: Wien od. Turnerschaft Jungferverb.

11 Welche Volkszugehörigkeit hat oder hatte Ihr (e) Ehe (mann)? (frau)?
deutsch, ~~tschechisch~~

12 Welche Angaben über Ihre Zugehörigkeit zum deutschen Volke können Sie sonst noch machen (z. B. Schulbesuch, Zugehörigkeit zur SDP, NSDAP usw., Zeugen)?
Hfg. Unter- Oberrealschule, theresianische Militärakad. Wn. Neustadt

13 Ich versichere nach bestem Wissen und Gewissen, daß keiner meiner 4 Großeltern (mütterlicher- wie väterlicherseits) der jüdischen Rasse oder Religion angehört oder angehört hat.

14 Ich versichere, daß ich mich zum deutschen Volkstum bekenne.

Wohnort und Wohnung: Brünn Talgasse 32

Datum: 8. I. 1940.

Unterschrift.

Staatsangehörigkeitsausweis
ausgefertigt am: 8. 1. 1940.
Der Oberlandrat in Brünn.

(Dieser Bogen darf nicht zusammengefaltet werden.)

Obr. 10: Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit z r. 1940 (B 252 Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše).

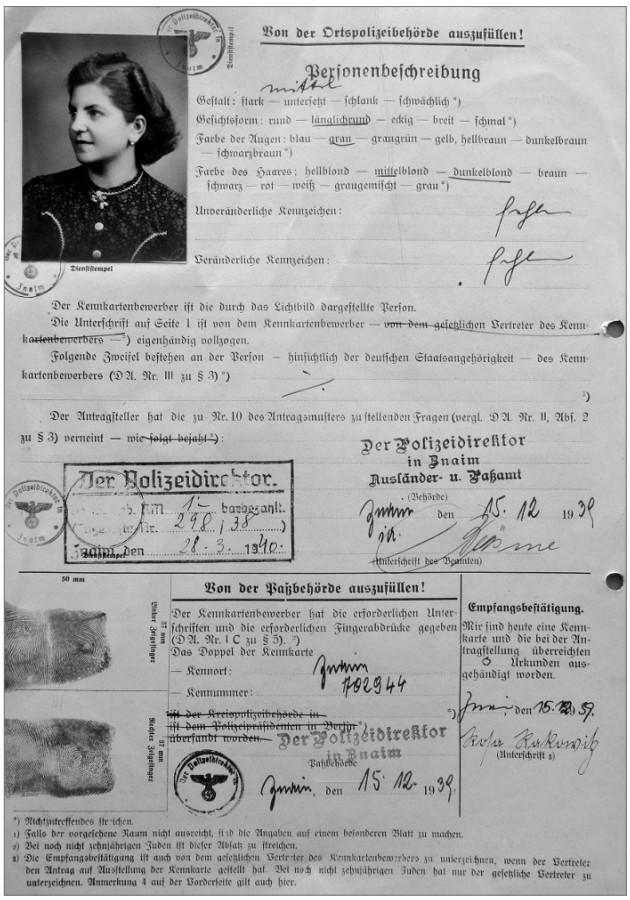

Von der Ortspolizeibehörde auszufüllen!

Personenbeschreibung

Der Polizeidirektor in Znaim

Von der Paßbehörde auszufüllen!

Empfangsbestätigung.

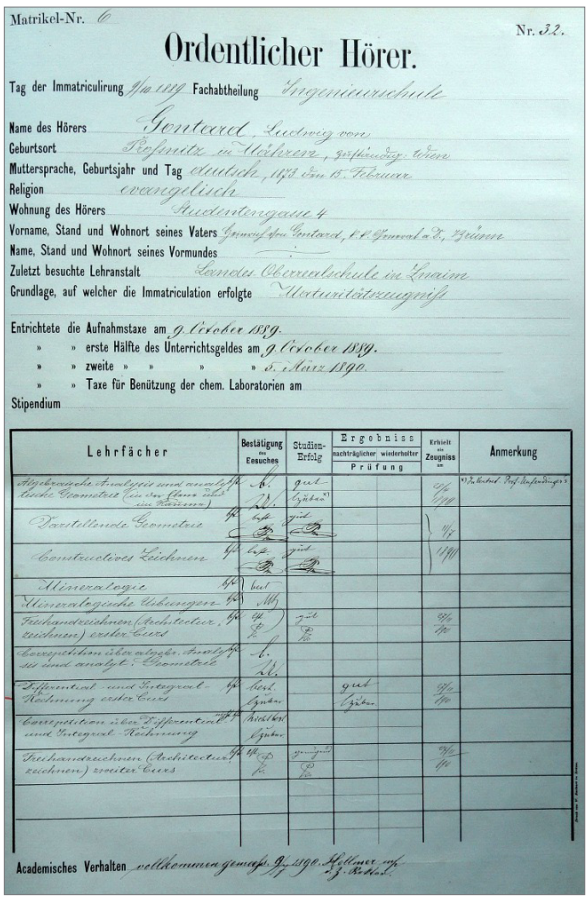

Matrikel-Nr. 6 — Nr. 32.

Ordentlicher Hörer.

Tag der Immatriculirung 1/10 1889 Fachabtheilung Ingenieurschule

Name des Hörers Gentzerd Ludwig von

Geburtsort Profnitz in Mähren, gestündig Wien

Muttersprache, Geburtsjahr und Tag deutsch, 1873 am 15. Februar

Religion evangelisch

Wohnung des Hörers Studentengasse 4

Vorname, Stand und Wohnort seines Vaters Ignaz Gentzerd, k. k. Finanzrath a. D., Brünn

Name, Stand und Wohnort seines Vormundes

Zuletzt besuchte Lehranstalt Landes-Oberrealschule in Znaim

Grundlage, auf welcher die Immatriculation erfolgte Maturitätszeugniß

Entrichtete die Aufnahmstaxe am 9. October 1889.

» » erste Hälfte des Unterrichtsgeldes am 9. October 1889.

» » zweite » » » » 5. März 1890.

» » Taxe für Benützung der chem. Laboratorien am

Stipendium

Lehrfächer	Bestätigung des Besuches	Studien-Erfolg	Ergebnis nachträglicher winterhalber Prüfung		Kriterien des Zeugnisses	Anmerkung
Algebraische Analysis und analytische Geometrie (in der Form abgekürzt im Kataloge)		gut				
Darstellende Geometrie		gut				
Constructives Zeichnen		gut				
Mineralogie						
Mineralogische Übungen						
Fachzeichnen (Architektur, Zeichnen) erster Curs		gut				
Vorträgen über analytische Mechanik und analyt. Geometrie						
Differential- und Integral-Rechnung erster Curs			gut			
Vorträgen über Differential- und Integral-Rechnung						
Fachzeichnen (Architectur, Zeichnen) zweiter Curs						

Academisches Verhalten vollkommen gemäß

Obr. 11: Žádost o vystavení osobního průkazu (tzv. Kennkarte) z r. 1939 (B 291 Policejní ředitel Znojmo).

Obr. 12: Studijní katalog z roku 1889/1890 (B 34 Německá technika Brno).

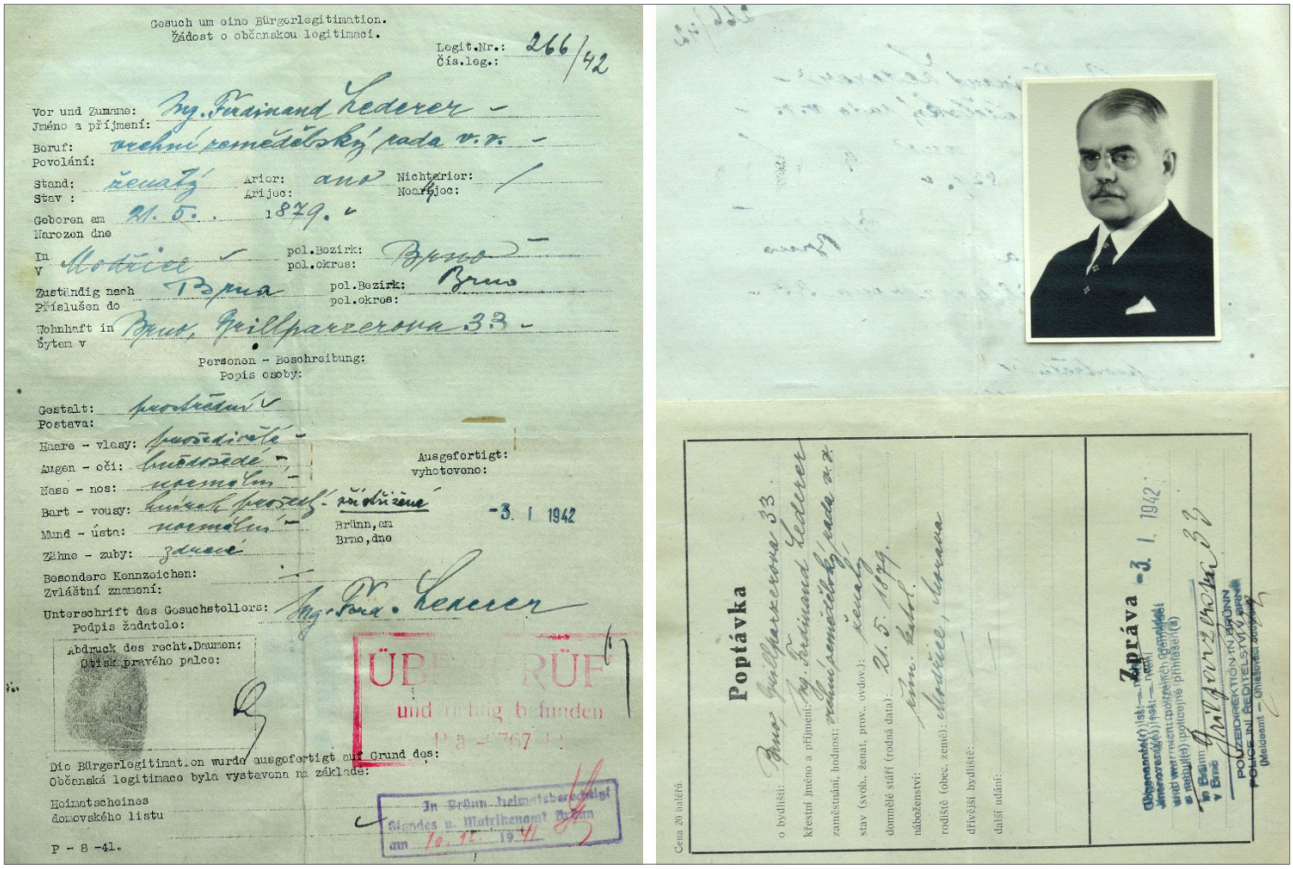

Gesuch um eine Bürgerlegitimation.
Žádost o občanskou legitimaci.

Logit.Nr.: 266/42

Vor und Zuname: Ing. Ferdinand Lederer

Beruf: vrchní zemědělský rada v. v.

Stand: ženatý

Geboren am 21. 5. 1879.

In Mödritz

Zuständig nach Brno

Wohnhaft in Brno, Grillparzerova 33

Personen-Beschreibung:

Gestalt: prostřední

Haare: prošedivělé

Augen: modrošedé

Nase: normální

Bart: kníratý prošedivělý

Mund: normální

Zähne: zdravé

Besondere Kennzeichen:

Unterschrift des Gesuchstellers: Ing. Ferd. Lederer

Abdruck des recht. Daumen:

Die Bürgerlegitimation wurde ausgefertigt auf Grund des:

Heimatscheines

P - 8 -41.

Ausgefertigt: -3. 1 1942

Brünn, am

Poptávka

Zpráva -3. 1. 1942

Obr. 13: Žádost o občanskou legitimaci z r. 1939 (B 26 Policejní ředitelství Brno).

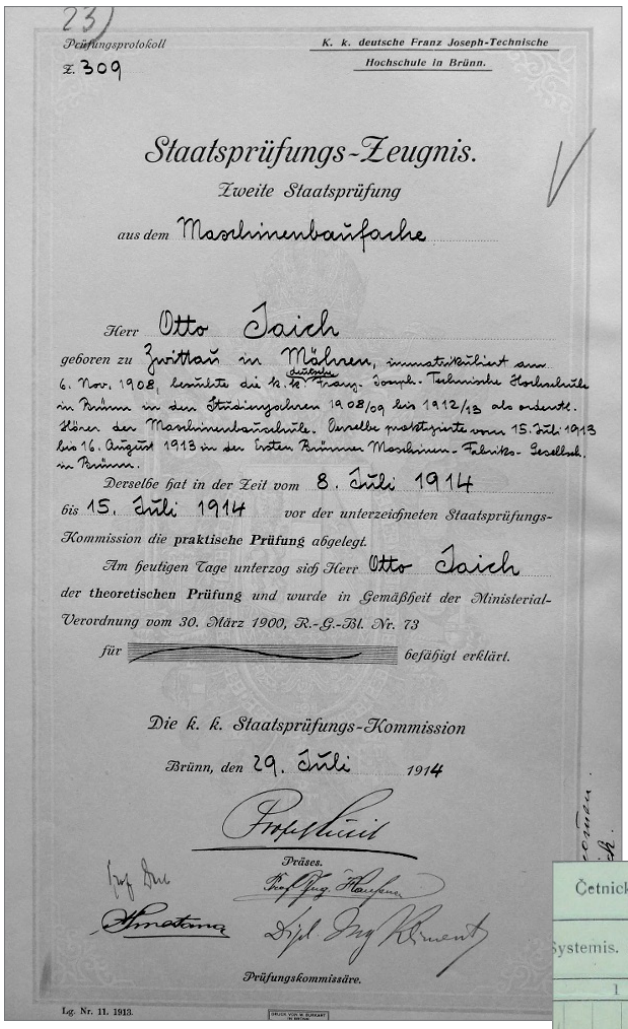

23)

Prüfungsprotokoll
Z. 309

K. k. deutsche Franz Joseph-Technische Hochschule in Brünn.

Staatsprüfungs-Zeugnis.

Zweite Staatsprüfung

aus dem Maschinenbaufache

Herr Otto Jaich

geboren zu Zwittau in Mähren, immatrikuliert am 6. Nov. 1908, besuchte die k. k. deutsche Franz-Joseph-Technische Hochschule in Brünn in den Studienjahren 1908/09 bis 1912/13 als ordentl. Hörer der Maschinenbauschule. Derselbe praktizierte vom 15. Juli 1913 bis 16. August 1913 in der Brünner Maschinen-Fabriks-Gesellsch. in Brünn.

Derselbe hat in der Zeit vom 8. Juli 1914 bis 15. Juli 1914 vor der unterzeichneten Staatsprüfungs-Kommission die **praktische Prüfung** abgelegt.

Am heutigen Tage unterzog sich Herr Otto Jaich der **theoretischen Prüfung** und wurde in Gemäßheit der Ministerial-Verordnung vom 30. März 1900, R.-G.-Bl. Nr. 73 für ——— befähigt erklärt.

Die k. k. Staatsprüfungs-Kommission

Brünn, den 29. Juli 1914

Präses.

Prüfungskommissäre.

Lg. Nr. 11. 1913.

Obr. 14: Vysvědčení o vykonané II. státní zkoušce z r. 1914 (B 34 Německá technika Brno).

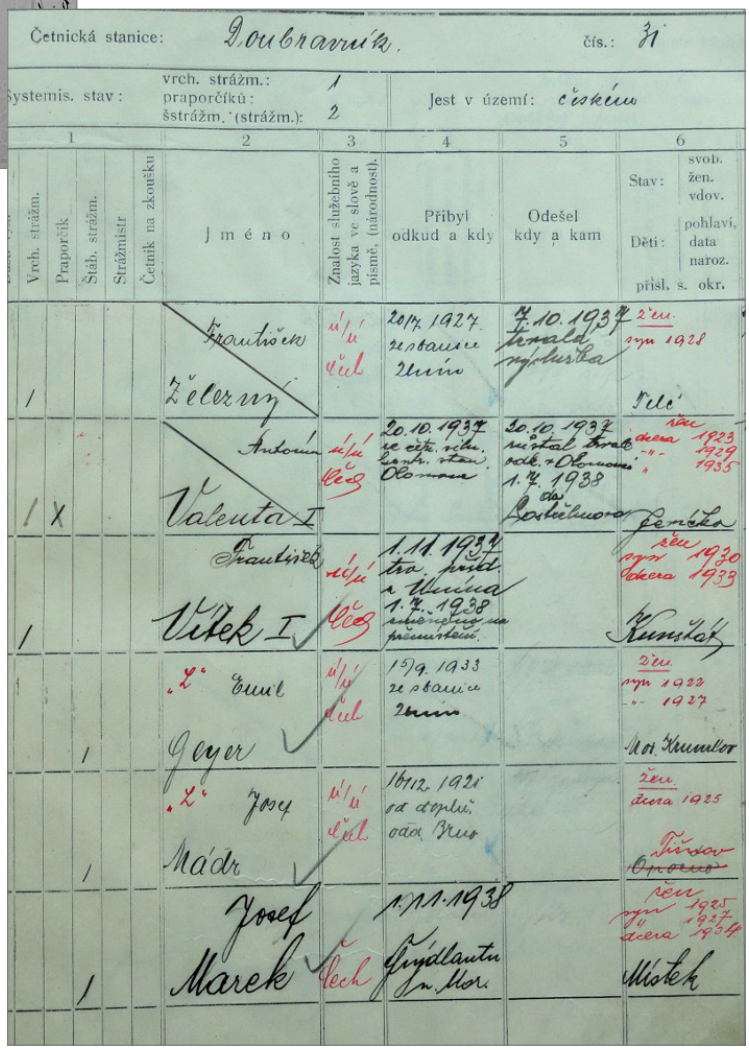

Četnická stanice: Doubravník. čís.: 31

Systemis. stav: vrch. strážm.: 1; praporčíků: ; šstrážm. (strážm.): 2

Jest v území: českém

1					2	3	4	5	6
Vrch. strážm.	Praporčík	Štáb. strážm.	Strážmistr	Četník na zkoušku	Jméno	Znalost služebního jazyka ve slově a písmě, (národnost)	Přibyl odkud a kdy	Odešel kdy a kam	Stav: svob. žen. vdov. Děti: pohlaví, data naroz. přísl. s. okr.
1					~~František~~ Železný	u/ú čes	20/7. 1927 ze stanice Brno	7.10.1937 Ernald vyhláška	2 žen. syn 1928 Tulé
1	X				~~Antonín~~ Valenta I	u/ú čes	20.10.1937 ze čet. vrch. šenk. stan. Olomouc	20.10.1937 ustal trvale odk. z Olomouce 1.7.1938 do Postůlmovo	žena dcera 1933 -"- 1929 -"- 1935 Jeníčka
1					~~František~~ Vítek I	u/ú čes	1.11.1937 tra. přid. z Ulma 1.7.1938 ustanovuje na písmařem.		žena syn 1930 dcera 1933 Kunštát
1		1			"Z" Emil Geyer	u/ú čech	15/9. 1933 ze stanice Brno		žena syn 1933 -"- 1937 Mor. Krumlov
1		1			"Z" Josef Mádr	u/ú čech	16/12. 1921 od doplň. odd. Brno		žena dcera 1925 Tišnov ~~Opatovice~~
1		1			Josef Marek	u čech	1/11.1938 Gydlantu n. Mor.		žena syn 1925 -"- 1927 dcera 1934 Místek

Obr. 15: Tzv. zařaďovací listina ČS Doubravník pro r. 1934–1938 (B 72 Zemské četnické velitelství Brno).

Bc. Petr Sychra

Archivář oddělení evidence, správy a zpracování fondů MZA v Brně

Páteřní fondy skupiny B a jejich využití pro genealogickou práci

Úkolem tohoto příspěvku je představení fondové skupiny B po stránce její využitelnosti pro genealogická bádání. Vzhledem k šíři materie zastoupené v této fondové skupině je ale nutné vždy přihlédnout ke konkrétnímu cíli, jejž genealog v archivu sleduje – tzn. zdali se spokojí se základními biografickými daty v podobě narození, sňatků, úmrtí a počtu dětí, kteréžto údaje jsou zjistitelné z matrik jakožto primárního a přímého pramene genealogického výzkumu (matriky ovšem součástí této fondové skupiny nejsou), či zdali bude mít zájem o sestavení podrobnějšího životopisu dané osoby a shromáždění dokumentů, vztahujících se k jejímu životu a činnosti. Zvláště v tomto případě skýtá fondová skupina B téměř nepřebernou škálu možností, i když některé druhy zastoupené agendy mohou svým způsobem doplňovat i samotné studium matrik informacemi o osobách a jejich rodinných příslušnících zvláště v novější době, kdy potřebné matriky nemusí být pro genealogické bádání přístupné.

V obecné rovině lze skupinu B charakterizovat tak, že zahrnuje fondy úřadů politické státní správy majících po správní stránce celozemskou, či krajskou působnost, a to společně s písemnostmi dalších souvisejících úřadů a institucí, které na ně svou činností navazovaly nebo na něž byly přeneseny některé kompetence.

Fondy, které lze v rámci skupiny B označit jako páteřní, tvoří vzájemně na sebe navazující řadu, jejímiž mezníky jsou předěly způsobené buď změnami při správních reformách anebo rozdělením agendy podle toho, jak byla přejímána do archivní péče a následně zpracovávána a inventarizována. Toto přebírání společně se zpracováním pro zpřístupnění badatelům se zvláště v hlubší minulosti nedělo vždy tak, aby zcela dodrželo zásady provenienčního principu, což v několika případech přetrvalo dodnes a při čemž vzhledem k dobře provedenému zpracování fondů zůstane i nadále.

Tuto pomyslnou páteřní osu skupiny B tvoří fondy:

- B 1 Gubernium (1636–1785)
- B 2 Gubernium – církevní oddělení (1743–1785)
- B 13 Moravské místodržitelství – presidium (1850–1918)
- B 14 Moravské místodržitelství starší (1786–1880) a mladší (1881–1918; oboje části fondu mají samostatné inventáře)
- B 15 Moravské místodržitelství – církevní oddělení starší (1786–1880) a mladší (1881–1918, obdobné rozdělení jako u B 14, opět každá část má samostatný inventář)
- B 40 Zemský úřad Brno (1918–1945; fond je rozdělen do tří manipulací, přičemž každá z manipulací má vlastní inventář)
- B 40 Zemský úřad Brno – presidium (1918–1945; fond není příliš rozsáhlý, nemá ani klasický inventář, je však přístupný skrze katalogy)
- B 95 Moravskoslezské gubernium – presidium (1782-1849)
- B 280 Zemský národní výbor Brno (1945–1948)
- B 280 Zemský národní výbor Brno – presidium (1945–1948)
- B 124 Krajský národní výbor Brno (1949–1960)
- B 125 Krajský národní výbor Gottwaldov (1949–1960)
- B 126 Krajský národní výbor Jihlava (1949–1960)

- B 338 Jihomoravský krajský národní výbor Brno (1960–1990; dosud nezpracován a běžně nepřístupný, toliko po získání svolení ředitelky archivu. Vyhledávání je ovšem obtížnější a možné jen dle povšechného předávacího seznamu. Na tyto starší krajské úřady pak v nejnovější době navazují aktuálně přejímané písemnosti moderních krajských úřadů, které však prozatím tvoří nepřístupné a stále neuzavřené fondy, jejichž agenda i pro již přejímaná období není dosud převzata v úplnosti)

Už časový rozsah fondů vypovídá o tom, že ne všechny lze vymezit zároveň působením úřadu, který jim vtiskl svůj název. Proto fond B 1, ač se nazývá Gubernium, obsahuje i starší písemnosti tzv. Tribunálu (kde ovšem souvisí s řadou dalších fondů, zejména skupiny C), které jsou ale zachovány často dosti torzovitě; dále pak Královské reprezentace a komory a teprve od r. 1764 Moravského zemského gubernia, od r. 1783 Moravskoslezského zemského gubernia. Fond B 14 starší, ač nese název Moravské místodržitelství, zahrnuje v l. 1786–1849 agendu c. k. Moravskoslezského zemského gubernia, teprve od r. 1850 c. k. Moravského místodržitelství. Totéž platí pro fondy B 15 Moravské místodržitelství – církevní oddělení a B 16 Moravské místodržitelství – účtárna, které pod názvem místodržitelství ukrývají i písemnosti guberniální provenience. Kromě toho je potřeba si uvědomit, že názvy fondů pokaždé neodpovídají přesnému názvu úřadu v konkrétním období – třebas fond B 40 je celkově nazván jako Zemský úřad Brno, přestože v l. 1919–1928 zněl oficiální název úřadu Zemská správa politická na Moravě. Proto by se badatel měl při odvolávání na jednotlivé spisy držet nikoliv názvu fondu, ale faktického názvu, jejž úřad nesl v době, kterou sleduje; což ale zase samozřejmě neplatí pro citace v bibliografickém aparátu.

S uvedenými fondy souvisí řada dalších fondů skupiny B, některé však není třeba zmiňovat s ohledem na skutečnost, že nemají pro heuristiku z oblasti genealogické význam, jiné je možné využít okrajově: kupř. fond B 4 Špilberská věznice a B 5 Provinční věznice Brno, pokud budeme hledat osobu vězněnou za trestnou činnost – kromě délky trestu a obecné charakteristiky trestného činu tu můžeme nalézt mj. popis osoby, nebo přezdívky, pod nimiž v podsvětí dotyčný vystupoval. Související materiály u některých osob, zvláště politických vězňů a účastníků různých povstání, lze dohledat i v dalších fondech – zejména B 26 Policejní

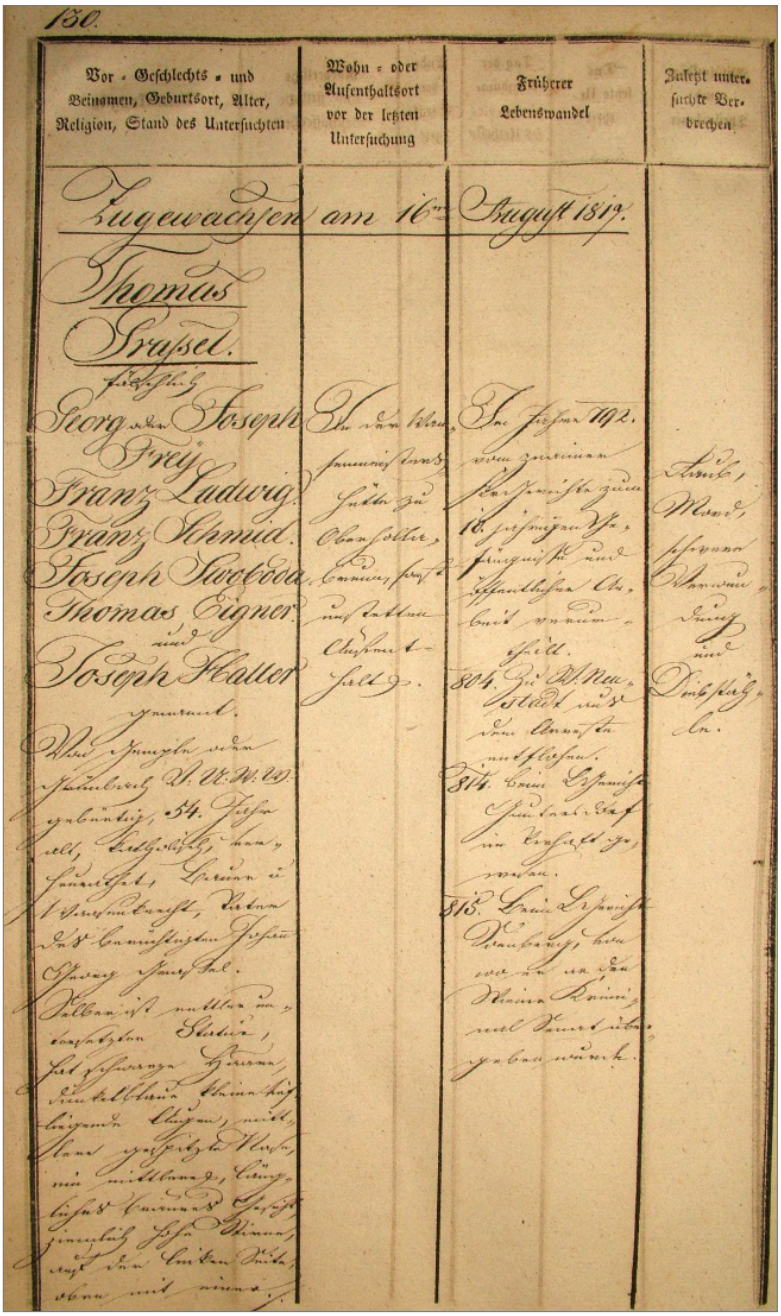

Obr. 16: Záznam o vězni Thomasi Graselovi v kmenové knize špilberské věznice, 1. strana (1817).

ředitelství Brno a B 95 Moravskoslezské gubernium – presidium. Dále pak lze zmínit i pozoruhodný fond B 10 Komerční konses, kde se nalézá řada podrobných údajů zejména k majitelům manufaktur, řemeslníkům, obchodníkům apod. Obsažené údaje se ale vztahují především na záležitosti související s podnikáním, provozem manufaktur, dílen, jakostí výrobků atd., i tak ale mohou posloužit jako zajímavý a podrobný doplňující pramen k biografiím této skupiny lidí. Mnohé z těchto souvisejících fondů podrobně představil příspěvek Mgr. Kučerové, pročež zde není nutné další z nich vyjmenovávat.

Výše uvedené fondy B 1 Gubernium, B 14 Moravské místodržitelství, B 40 Zemský úřad Brno, B 280 Zemský národní výbor Brno a B 124–126 Krajské národní výbory Brno, Gottwaldov a Jihlava jsou vlastně nepřetržitě na sebe navazující řadou jediné linie institucí nejvyšší politické státní správy na Moravě, v určitých obdobích i ve Slezsku. Výjimku tvoří ZNV Brno, u nějž pro slezské oblasti fungovala zvláštní expozitura v Moravské Ostravě, jejíž písemnosti jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě. Zejména ve starším období fungovaly tyto úřady bez výraznějších změn i navzdory dějinným milníkům, změnám a reformám, kdy většinou došlo jen k jejich dílčímu odrazu na fungování úřadu a podobě jeho registratury, a tím i složení dnešních fondů. V některých případech docházelo pouze k formálním změnám názvu, popřípadě úpravě územní kompetence, zatímco celkové kompetence a způsob úřadování se výrazněji neproměňovaly, pokud nepočítáme občasné změny v signování spisů, či odraz nově nastalých skutečností, které bylo potřeba řešit a které agendu postupně rozšiřovaly, zatímco jiné zase ze zřetele úřadu vymizely.

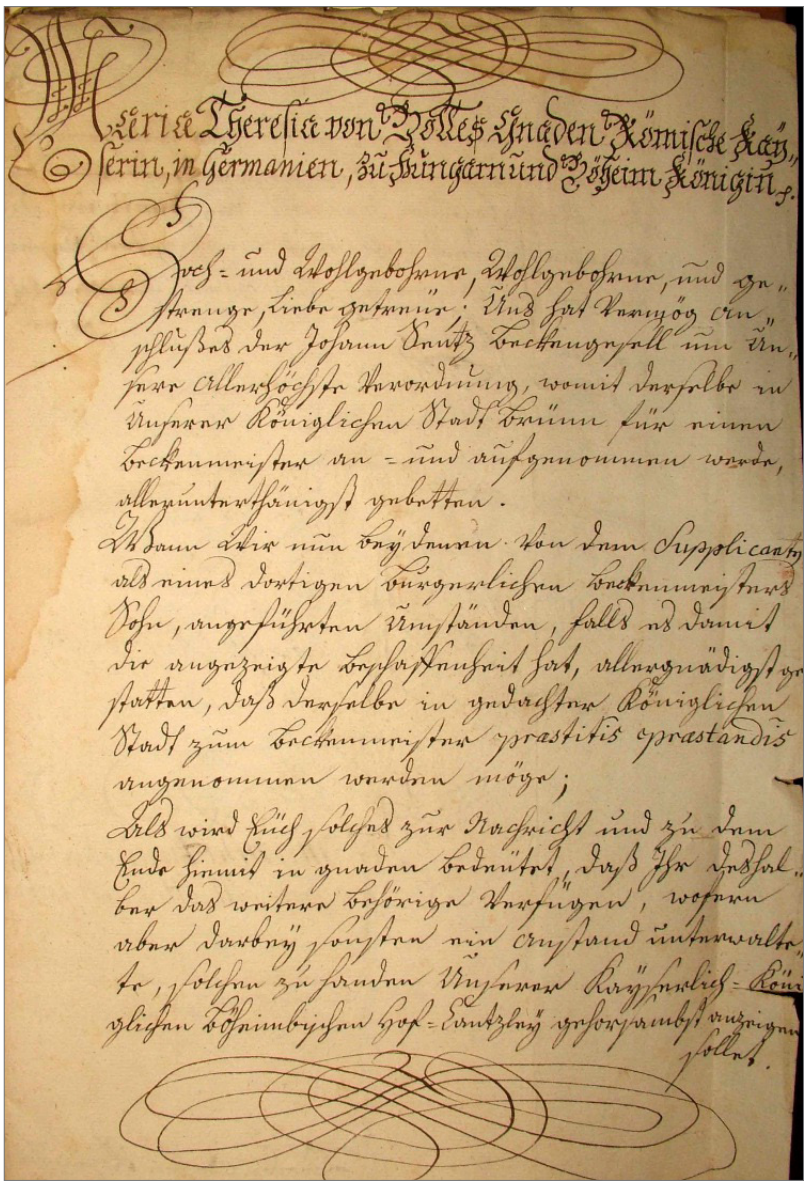

Obr. 17: Marie Terezie vyhovuje žádosti pekařského tovaryše Johanna Sentze o přijetí za mistra v Brně, 1. strana (1748).

Kdybychom měli říci jednoduše, co lze v těchto fondech najít, stačila by dvě slova – téměř všechno.

Uvědomíme-li si, že šlo o úřady nejvyšší politické správy země (tj. Moravy, popř. Moravy a Slezska), není tvrzení o zastoupení „téměř všeho“ nijak nadsazené. Řečeno souhrnně, nalezneme v nich záležitostí státní politické správy a samosprávy, věci bezpečnostní, vojenské, školské, osvětové či chceme-li kulturní, dále náboženské, sociální, technické a dopravní, finanční, záležitosti průmyslu, živností a řemesel, zdravotnické a veterinární, zemědělské, lesní a vodní.

Zastoupení konkrétní agendy se však odlišuje v jednotlivých obdobích. Některé záležitosti se prolínají těmito fondy po celé období (mj. věci správní, školské, bezpečnostní, hospodářské, vojenské, vodních staveb, dopravní, náboženské atd.), zatímco jiné se vy-

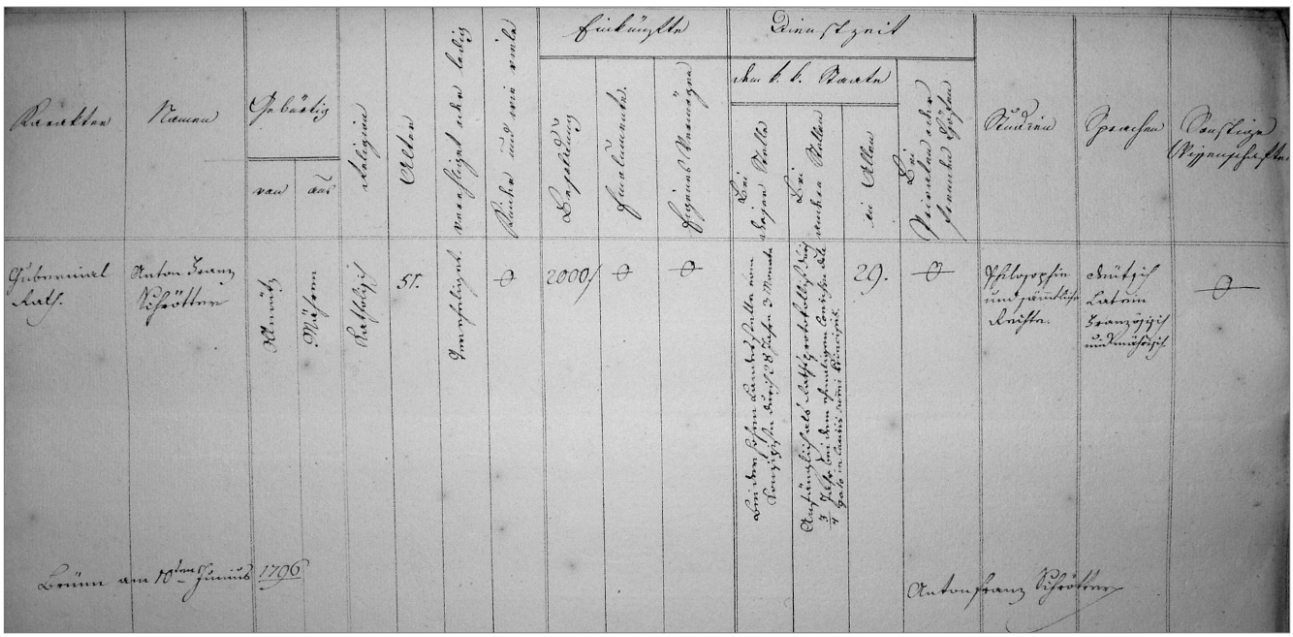

Obr. 18: Osobní výkaz guberniálního rady Antonína Františka Schröttera (1796).

skytují pouze v určitém období. Starší fondy B 1 Gubernium a B 14 Moravské místodržitelství (st.) obsahují kupř. různé poddanské záležitosti (spory s vrchnostmi – zde i konkrétní případy s jednotlivci, aj.), věci robot, dělení selských gruntů, selských rebelií, urbariálních záležitostí, věci náboženské – kupř. intolerance nekatolíků (pronásledování, výslechy, realizace tolerančního patentu atd.), aj. V pozdější době se tyto skutečnosti vytrácejí a naopak nastupuje nová agenda týkající se kupř. stavby železnic, elektrizace, rozvoje automobilismu, kinematografie, apod. K těm méně četným, ale jistě zajímavým agendám patří i věci divadel, zastoupené především ve starších materiálech z 18.–19. století, kde můžeme najít doklady k životu a působení některých herců nebo divadelních ředitelů a majitelů kočovných divadel. Zajímavou kapitolou mohou být i písemnosti z oblasti poštovnictví, díky nimž lze sledovat rozvoj poštovní sítě, věci jednotlivých pošt nebo poštovní přepravy včetně personálií poštovních zaměstnanců. Tato agenda zčásti mizí po r. 1850 po zřízení Ředitelství pošt a telegrafů v Brně, ač třeba věci telegrafů a telefonů zůstaly v omezenější míře v kompetenci místodržitelství i nadále. V době ještě novější – po druhé světové válce – se opět vytrácejí některé části agendy: mizí např. věci kinematografické, které na sebe převzal centrálně stát, či sledování evidence automobilů a vůdčích listů, což přešlo na bezpečnostní složky. V období cca 1895–1945 je ale možné ve fondech B 14 Moravské místodržitelství (ml.) a B 40 Zemský úřad Brno dohledat velmi zajímavé údaje právě k automobilismu – vystavování vůdčích listů, evidence a sezamy vozidel apod., kdy bývá tento písemný materiál doprovázen v některých případech i fotografiemi nebo nákresy. Primárně sice z materie nezjistíme příliš podrobností ke konkrétním osobám, je ale možné odtud doplnit celek dokumentace k jednotlivci. Podobné je to i s otázkou kinematografických licencí, kde bývají uvedeny osoby tyto licence vlastnící a provozující kina kočovná i kamenná, popřípadě lze dohledat vysvědčení o vykonané kinooperátorské zkoušce. Zatímco kinematografické licence s rokem 1945 mizí, kinooperátorské zkoušky jsou zastoupeny v agendě KNV i v 50. letech. Jen pro úplnost doplňme, že obojí agenda – kinematografická i automobilní – ale není zachována celistvě a pro některé roky zcela chybí z důvodu vyskartování, eventuálně ztráty ještě před převzetím do archivní péče.

Vlivem nové situace ve státě nastupuje agenda konfiskací německého majetku dle tzv. Benešových dekretů, či postátňování zemědělského a dalšího majetku v souvislosti mj. se zákony č. 142/1947 Sb. nebo č. 46/1948 Sb. I zde najdeme jistou nepřímou návaznost na genealogická bádání skrze záležitosti dotýkající se národní správy, konfiskace nebo znárodňování velkostatků, zbytkových statků, lesů, průmyslových podniků a živností po r. 1945 a 1948, což vše

může doplňovat biografické údaje konkrétního člověka nebo rodiny. Stejnou měrou můžeme přistupovat k agendě ve věci provinění proti národní cti, zde je ale zapotřebí pamatovat na souvislost se soudními fondy, zejména ohledně mimořádných lidových soudů. V souvislosti s tzv. I. pozemkovou reformou nelze opomíjet ve skupině B fond B 36 Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Brně, obsahující doklady k výkupům a parcelacím velkostatků po r. 1919, ovšem zde nenajdeme víceméně žádné osobní údaje, pouze doklady k majetku.

V této souvislosti je možné zmínit materiály k přídělovému řízení, zastoupené největší měrou hlavně ve fondech KNV – mohou obsahovat základní biografické údaje, jako jsou data narození, zaměstnání, nebo rodinní příslušníci, a to zvláště v přihláškách o příděl. Zase tu jde především o možnost doplnit životopis konkrétní osoby a rozšířit rodinný archiv o dokumenty (resp. jejich kopie) vážící se k rodové historii.

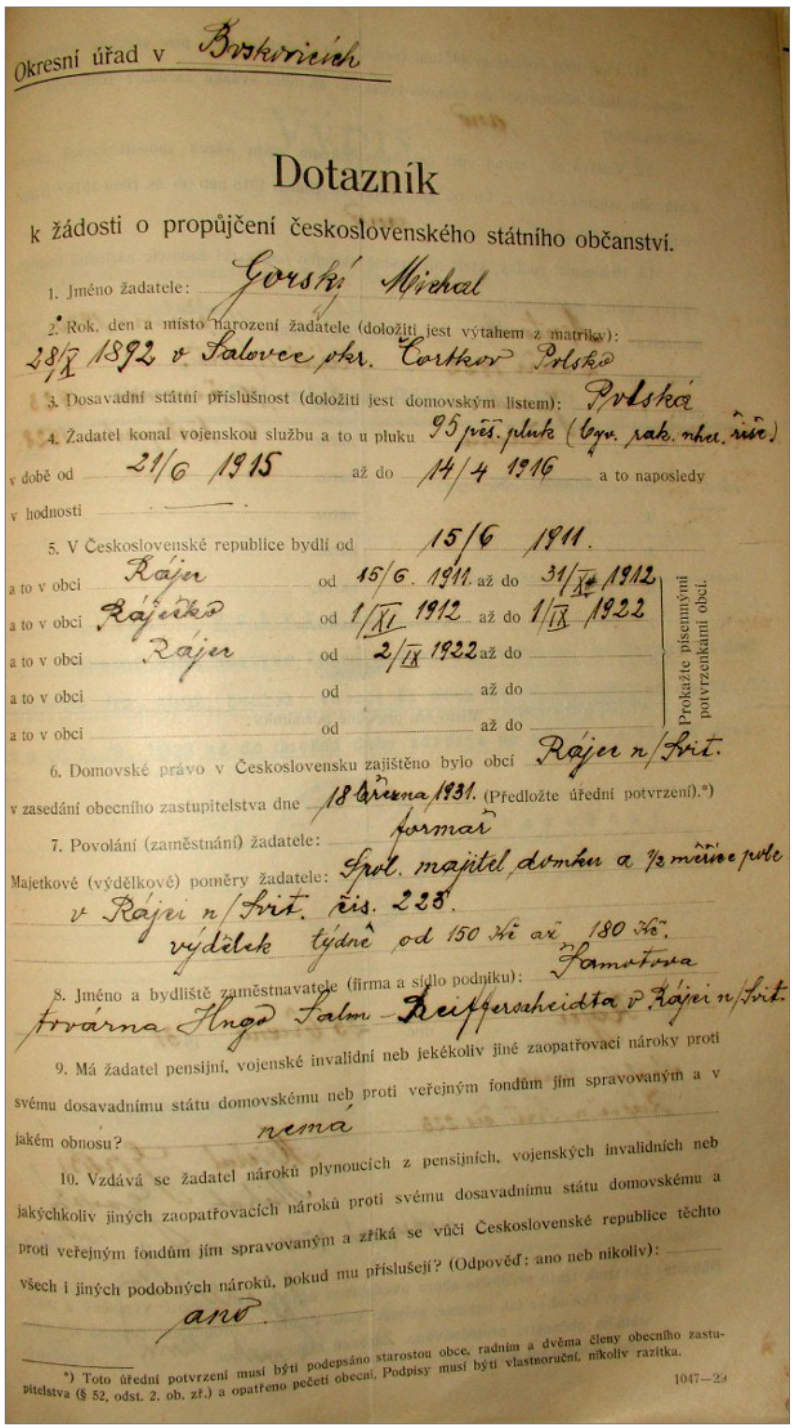

Okresní úřad v Boskovicích

Dotazník

k žádosti o propůjčení československého státního občanství.

1. Jméno žadatele: Gorski Michal

2. Rok, den a místo narození žadatele (doložiti jest výtahem z matriky): 28/X 1892 v Salovce okr. Tortkov Polsko

3. Dosavadní státní příslušnost (doložiti jest domovským listem): Polská

4. Žadatel konal vojenskou službu a to u pluku 95 pěš. pluk (bys. rak. uher. říše)

v době od 21/6 1915 až do 14/4 1916 a to naposledy

v hodnosti —

5. V Československé republice bydlí od 15/6 1911.

a to v obci Rájec od 15/6. 1911. až do 31/X 1912

a to v obci Ráječko od 1/XI 1912 až do 1/IX 1922

a to v obci Rájec od 2/IX 1922 až do

a to v obci od až do

a to v obci od až do

Prokažte písemnými potvrzeními obcí.

6. Domovské právo v Československu zajištěno bylo obcí Rájec n/Svit.

v zasedání obecního zastupitelstva dne 18 června 1931. (Předložte úřední potvrzení).*)

7. Povolání (zaměstnání) žadatele: formař

Majetkové (výdělkové) poměry žadatele: Spol. majitel domku a 1/2 měřice pole v Rájci n/Svit. čís. 225. výdělek týdně od 150 Kč až 180 Kč.

8. Jméno a bydliště zaměstnavatele (firma a sídlo podniku): Samotova továrna Hugo Salm-Reifferscheidta v Rájci n/Svit.

9. Má žadatel pensijní, vojenské invalidní neb jekékoliv jiné zaopatřovací nároky proti svému dosavadnímu státu domovskému neb proti veřejným fondům jím spravovaným a v jakém obnosu? nemá

10. Vzdává se žadatel nároků plynoucích z pensijních, vojenských invalidních neb jakýchkoliv jiných zaopatřovacích nároků proti svému dosavadnímu státu domovskému a proti veřejným fondům jím spravovaným a zříká se vůči Československé republice těchto všech i jiných podobných nároků, pokud mu příslušejí? (Odpověď: ano neb nikoliv): ano.

*) Toto úřední potvrzení musí býti podepsáno starostou obce, radním a dvěma členy obecního zastupitelstva (§ 52, odst. 2. ob. zř.) a opatřeno pečetí obecní. Podpisy musí býti vlastnoruční, nikoliv razítka.

1047—24

Obr. 19: Dotazník k žádosti o československé státní občanství, 1. strana (1931).

Stručný výčet materiálů, z nichž lze čerpat údaje pro genealogická a životopisná bádání, můžeme rozšířit také o záležitosti průmyslu, živností a živnostníků, ať již jde o řemeslníky, hostinské nebo továrníky. Samostatně najdeme i záležitosti mlýnů a mlynářů, často v souvislosti s agendou k vodním věcem – úpravám řek, vodním stavbám, povodním atd. Nelze tu ovšem očekávat písemnosti typu personálních spisů, ale primárně doklady k živnosti jako takové. Tato agenda prochází páteřními fondy skupiny B prakticky od počátků ve fondu B 1 Gubernium (zde často v souvislosti s cechy a cechovními věcmi, leč obsaženy jsou též záležitosti jednotlivců, a to i zdánlivě málo významné, které by možná badatel u úřadu formátu gubernia a předchůdců nečekal – mj. žádosti o různé úlevy k složení mistrovské zkoušky, žádosti o mistrovské právo v určitých obcích, prohlášení za vyučeného apod.) až do jednotlivých KNV (zde především znárodnění, národní správy apod.). U tohoto druhu agendy je ale zapotřebí neopomíjet jiné fondové skupiny – zvláště G (mj. fond G 115 Obchodní a živnostenská komora Brno), C (firemní agenda krajských soudů), a H, K, L (podnikové a firemní fondy).

Postupně narůstala také agenda vystěhovalectví a státního občanství, zastoupená hlavně ve fondech B 14 Moravské místodržitelství, B 40 Zemský úřad Brno, B 280 Zemský národní

výbor Brno a B 124-126 Krajský národní výbor Brno, Gottwaldov a Jihlava, méně pak B 13 Moravské místodržitelství – presidium (vystěhovalectví, pasy). Z hlediska genealogického bádání je státoobčanská agenda velmi zajímavou, ale dosti opomíjenou sférou – v řadě případů totiž státoobčanské spisy obsahují podrobné údaje především k osobě, jíž se řízení dotýkalo, ale připojeny bývají též základní údaje o rodinných příslušnících. Součástí těchto dokumentů bývá někdy rozmanitá charakteristika jednotlivých osob, přičemž můžeme získat i základní údaje o smýšlení, povaze, zálibách nebo politických a společenských postojích daného člověka, a to zvláště z různých hlášení četnických stanic, později stanic SNB, a jiných posudků, které si v souvislosti se státoobčanským řízením úřady dožadovaly. U státoobčanské agendy je ale vzhledem k obsahu mnoha citlivých osobních údajů nutné počítat u novodobějších spisů s omezeními z hlediska respektování zákona na ochranu osobních údajů.

K vystěhovalectví lze najít doklady i ve starších materiálech ve fondu B 1 Gubernium, ale oproti pozdějšímu stavu jde o poměrně malé množství. V této souvislosti můžeme zmínit ve fondu B 1 existující agendu ze 17.–18. století, týkající se emigrací a útěků poddaných kvůli náboženské intoleranci nebo přetěžování robotami. Součástí (nejen) této materie bývají rovněž pozoruhodné výslechy poddaných, vedené s ohledem na jejich jazykové znalosti v mnoha případech česky.

K záležitostem v uvedených fondech poměrně krátkodobě zastoupeným patří mj. dosti podrobný materiál k reemigraci a repatriaci, kupř. osídlování území tzv. vyškovské střelnice na území Blanenska a Vyškovska, kde došlo za účelem zřízení vojenského výcvikového prostoru během okupace k vystěhování řady vesnic po válce znovu obnovovaných. Bývají tu nejen soupisy obyvatel, ale u některých jednotlivců i bližší osobní údaje, zaměstnání, rodina či třeba sociální poměry.

Z poněkud jiného ranku, který ale nelze z genealogie vyloučit, byť jistě nepatří z hlediska genealogického bádání k nejčastějším, jsou materiály k cikánským záležitostem. Guberniem počínaje prochází všemi následujícími fondy věci cikánů – jejich usazování, opatření proti nim, vykazování z panství, evidence, hlášení o pohybu tlup, později udělování žebravých licencí až po snahy o začlenění do většinové společnosti a zákaz potulného způsobu života v době po II. světové válce. Někdy jde o sumární údaje v rámci celého okresu, jindy ale lze dohledat písemnosti ke konkrétní osobě nebo celým rodinám.

Rád bych upozornil, že heuristiku v těchto fondech je dobré kombinovat s šetřením v dalších fondech i v jiných archivech. Zmiňovaným nejvyšším správním úřadům byly mnohé záležitosti postupovány od úřadů nižší instance ke konečnému rozhodnutí, k vyjádření či na vědomí, přičemž po vyřízení byly spisy s přílohami častokrát vraceny k žadateli, tj. úřadu nižší instance, eventuelně jednotlivci. I pokud se tak nestalo a nalezneme zde spisy kompletní se všemi přílohami, jež mohou tvořit i brožury, noviny a výstřižky, letáky, plány, nákresy a výjimečně fotografie, není dobré fondy dalších zainteresovaných úřadů zcela opominout.

Tyto páteřní fondy skupiny B tedy nestojí samy o sobě a mohou se doplňovat kupř. s fondy velkostatků i šlechtických rodinných archivů, v novější době pak s okresními úřady a soudy. Nemusí jít vždy pouze o úřady nižší instance, ale rovněž úřady nadřízené – tj. např. ministerstva v Národním archivu v Praze. Protože se po dlouhou dobu prolínala státní správa se samosprávou, souvisí páteřní fondy skupiny B v některé agendě úzce s fondy skupiny A – zejména A 8 Zemská registratura a A 9 Zemský výbor (kupř. v oblasti školství, zdravotnictví, samosprávy, rektifikačních záležitostí, dopravy aj.).

Fondy jiných skupin nelze opomíjet především u materiálů z genealogického hlediska asi nejdůležitějších – a to osobních spisů a jiných personálií. Z této kategorie nalezneme ve fondech skupiny B zejména personálie státních úředníků, učitelů, zaměstnanců měst včetně představitelů městské správy, lékařů, poštmistrů i různých odborníků, jejichž činnost byla spojena se státními úřady, školami a dalšími institucemi (odborníci z oboru lesnictví činní na

lesnických školách, universitách nebo jako odborní poradci či úředníci místodržitelství, zemského výboru, zemské zemědělské rady apod.). Nechybí záležitosti šlechtické, mj. povyšování do šlechtického stavu.

Tyto personálie – ať už osobní spisy nebo dílčí doplňující písemnosti – lze totiž dle konkrétní souvislosti hledat ve více fondech vícera fondových skupin, nemluvě o fondech jiných archivů. Rozhodně v této souvislosti nelze v Moravském zemském archivu opominout fond G 212 Osobní a pensijní spisy, kde jsou soustředěny mnohé personálie vyčleněné z fondů skupiny B, a to nejen těch páteřních. Ze zkušenosti lze ale říci, že i přesto, že se podaří dohledat ve fondu G 212 osobní spis, lze prověřit i příslušný fond B, neboť v něm mohou být obsaženy další dokumenty do osobního spisu nezařazené.

V rámci fondů skupiny B jsou personálie zastoupeny ponejvíce ve starší době ve fondech B 1 Gubernium, B 14 Moravské místodržitelství, B 13 Moravské místodržitelství – presidium, B 95 Moravskoslezské gubernium – presidium, ale také B 40 Zemský úřad Brno a B 280 Zemský národní výbor Brno, i když z těchto fondů byla řada osobních spisů vyčleněna (ne ovšem zcela důsledně) do jmenovaného fondu G 212. V novějších fondech – B 124–126 KNV Brno, Gottwaldov a Jihlava a B 338 Jm KNV Brno – čili v materiálech úřadů z let 1949–1990, jsou personální spisy zastoupeny také, i když více rozeseté po agendě jednotlivých odborů. Najdeme tu kromě personálií státních úředníků, většinou zaměstnanců úřadu samotného, nebo úřadu, jehož činnost na působení KNV navazovala či mu podléhala, i personálie ředitelů škol, učitelů, zvěrolékařů, farářů a učitelů náboženství. Výjimečně se objevují personálie dalších osob, které by běžně badatel v této agendě nehledal, byť jde o výjimky – jeden příklad za všechny: ve fondu B 338 Jm KNV Brno je v kádrových materiálech uložen osobní spis brněnského divadelního a filmového herce a pedagoga JAMU Oldřicha Vykypěla (1912–1983).

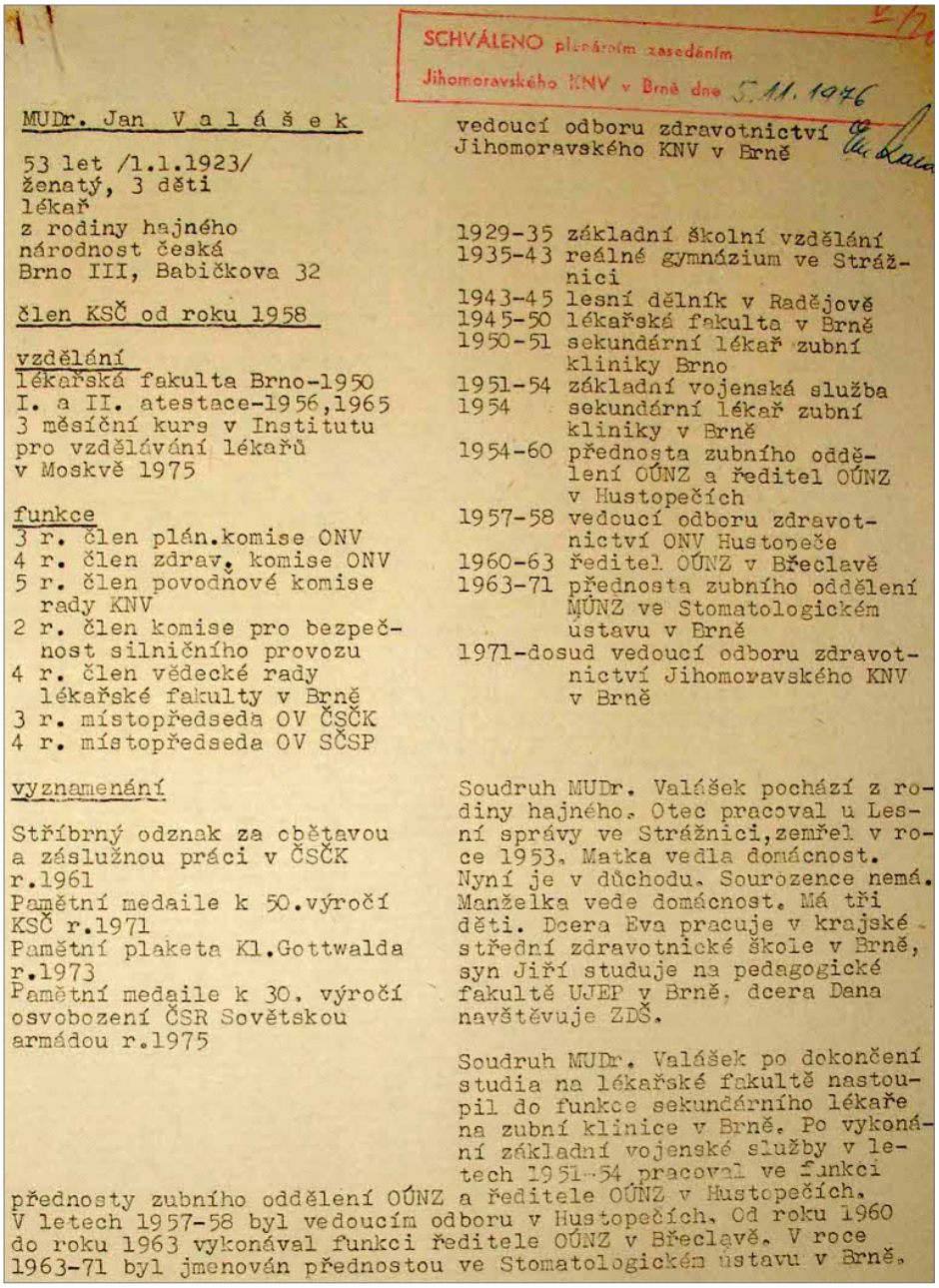

SCHVÁLENO plenárním zasedáním Jihomoravského KNV v Brně dne 5.11.1976

MUDr. Jan V a l á š e k

53 let /1.1.1923/
ženatý, 3 děti
lékař
z rodiny hajného
národnost česká
Brno III, Babičkova 32

člen KSČ od roku 1958

vzdělání
lékařská fakulta Brno-1950
I. a II. atestace-1956,1965
3 měsíční kurs v Institutu pro vzdělávání lékařů v Moskvě 1975

funkce
3 r. člen plán.komise ONV
4 r. člen zdrav. komise ONV
5 r. člen povodňové komise rady KNV
2 r. člen komise pro bezpečnost silničního provozu
4 r. člen vědecké rady lékařské fakulty v Brně
3 r. místopředseda OV ČSČK
4 r. místopředseda OV SČSP

vyznamenání

Stříbrný odznak za obětavou a záslužnou práci v ČSČK r.1961
Pamětní medaile k 50.výročí KSČ r.1971
Pamětní plaketa Kl.Gottwalda r.1973
Pamětní medaile k 30. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou r.1975

vedoucí odboru zdravotnictví Jihomoravského KNV v Brně

1929-35 základní školní vzdělání
1935-43 reálné gymnázium ve Strážnici
1943-45 lesní dělník v Radějově
1945-50 lékařská fakulta v Brně
1950-51 sekundární lékař zubní kliniky Brno
1951-54 základní vojenská služba
1954 sekundární lékař zubní kliniky v Brně
1954-60 přednosta zubního oddělení OÚNZ a ředitel OÚNZ v Hustopečích
1957-58 vedoucí odboru zdravotnictví ONV Hustopeče
1960-63 ředitel OÚNZ v Břeclavě
1963-71 přednosta zubního oddělení MÚNZ ve Stomatologickém ústavu v Brně
1971-dosud vedoucí odboru zdravotnictví Jihomoravského KNV v Brně

Soudruh MUDr. Valášek pochází z rodiny hajného. Otec pracoval u Lesní správy ve Strážnici, zemřel v roce 1953. Matka vedla domácnost. Nyní je v důchodu. Sourozence nemá. Manželka vede domácnost. Má tři děti. Dcera Eva pracuje v krajské střední zdravotnické škole v Brně, syn Jiří studuje na pedagogické fakultě UJEP v Brně, dcera Dana navštěvuje ZDŠ.

Soudruh MUDr. Valášek po dokončení studia na lékařské fakultě nastoupil do funkce sekundárního lékaře na zubní klinice v Brně. Po vykonání základní vojenské služby v letech 1951-54 pracoval ve funkci přednosty zubního oddělení OÚNZ a ředitele OÚNZ v Hustopečích. V letech 1957-58 byl vedoucím odboru v Hustopečích. Od roku 1960 do roku 1963 vykonával funkci ředitele OÚNZ v Břeclavě. V roce 1963-71 byl jmenován přednostou ve Stomatologickém ústavu v Brně.

Obr. 20: Kádrový profil vedoucího Odboru zdravotnictví Jm KNV v Brně, 1. strana (1976).

Personální, či – dobově přiléhavějším termí-

nem – kádrová agenda fondů B 124–126 a B 338 má ovšem oproti předchozím obdobím odlišný charakter. Kromě klasických personálních spisů tu lze dohledat rozmanité kádrové posudky na jednotlivé osoby, které obsahují kromě informací o politické a společenské angažovanosti či poměru k politickému zřízení prakticky ucelené a často podrobné biografické údaje. Tyto posudky nebývají ale uloženy nutně jen v rámci kádrové agendy a nejsou ani vázány na existenci osobního spisů dané osoby. Posudky lze nalézt častokrát v souvislosti s obsazováním různých pracovních pozic, eventuálně funkcí, popřípadě s udílením vyznamenání nebo vysláním na školení a kurzy. Tyto posudky nám krom biografických údajů mohou poskytnout zcela unikátní údaje k dané osobě, které často ve starších personáliích nejsou obsaženy a které můžeme jen vyvozovat třeba z pochvalných dopisů, uznání, či naopak výtek nebo postihů. Kádrové posudky totiž často obsahují zmínky o charakteru a povaze, zálibách a smýšlení dané osoby, byť je nutno k nim přistupovat kriticky a pamatovat na možné záměrné zkreslení. Záleží i na tom, zda byly posudky zpracovány na základě více úředních hlášení, nebo zda je zpracovával pouze jedinec dle vlastních kritérií a náhledů. Takové posudky mohou být samozřejmě neobjektivní a různě účelově zaujaté, a to jak v pozitivním, tak negativním směru. Díky tomu se ale někdy lze setkat se svým způsobem humornými závěry – jeden za všechny: v posudcích na kněží římskokatolické církve, kde byla zohledňována otázka, zda mají kladný poměr k lidově-demokratickému zřízení a lze-li tedy od nich očekávat podporu z kazatelny mezi věřícími, či naopak, charakterizoval pisatel jednoho stařičkého kněze stručně: „Neškodný a nepoužitelný“.

Dále je potřeba připomenout, že zvláště ve starší době – zejména 19. století a dříve – nebyly vždy personálie priorovány v konvoluty spisů, ale zůstávají rozloženy v příslušné materii konkrétního fondu jednotlivě tak, jak bylo ukončeno jejich projednávání. Personálie kromě toho nemusí vždy být nutně uloženy v rámci agendy takto označované – kupř. biografické údaje o lékařích lze najít i v materiálech ke zdravotním obvodům, kde bývají uvedeny přinejmenším základní osobní údaje lékařů, kteří v daném místě působili. Konkrétně tato agenda pak může krásně demonstrovat propojení fondových skupin B, A a G – personálie lékařů totiž mohou být obsaženy ve fondech všech těchto skupin.

Pro doplnění životopisů osob činných v samosprávě lze využít agendu fondů skupiny B i A týkající se obecních voleb a obecních zastupitelstev, přičemž v případě měst lze jít hlouběji do minulosti 17.–18. století, zůstaneme-li v možnostech fondové skupiny B, jde především fondy B 14 Moravské místodržitelství st., kde jsou hojně zastoupeny věci měst, B 1 Gubernium a eventuálně B 20 Podkomořská akta.

Oblast církevní správy zahrnuje fondová skupina B skrze fondy B 2 Gubernium – církevní oddělení a B 15 Moravské místodržitelství – církevní oddělení. V dalších fondech již nejsou církevní oddělení samostatně, ale v rámci celého fondu – B 40 Zemský úřad Brno, B 280 ZNV Brno a později KNV s jejich církevními referáty. Církevní záležitosti nalezneme ale samozřejmě i v dalších fondech skupiny B – např. B 16 Moravské místodržitelství – účtárna, a některé další. Částečně jsme tuto oblast již nakousli zmíněním personálií kněží ve fondu B 338 Jm KNV Brno, ovšem i dříve uvedené starší fondy obsahují personálie farářů a kaplanů, doklady k jejich ustanovování, obsazování far apod. Osobní spisy duchovních lze nicméně primárně hledat ve fondech církevních institucí – pokud jde o zmiňované faráře, jsou jejich osobní spisy uloženy ve fondech (arci)biskupské konsistoře (písemnosti Biskupské konsistoře Brno jsou uloženy mimo síť státních archivů, a to v Archivu Biskupství brněnského v Rajhradě, kam byly z Moravského zemského archivu delimitovány). Opomíjet nelze samozřejmě ani archivy jednotlivých far v okresních archivech (pro brněnskou diecési po delimitacích v letošním roce opět v Archivu Biskupství brněnského v Rajhradě).

Jen pro doplnění lze v souvislosti s personáliemi uvést, že zdrojem v některých případech zajímavých a podrobných informací ke konkrétní osobě mohou být i pozůstalostní, rozvodové, poručenské aj. spisy, uložené ve fondech příslušných soudů jak v Moravském zemském archivu, tak v příslušných okresních archivech. U těchto spisů z novější doby je ale, bohužel, nutné počítat s omezeními v přístupnosti z hlediska ochrany osobních údajů.

Ve fondu B 15 Moravské místodržitelství – církevní oddělení a poté v navazujících fondech B 40 Zemský úřad Brno a B 280 ZNV Brno (u KNV už zastoupeno méně) je však uložena jiná, pro genealogy jistě nedocenitelná materie – a to matriční agenda v podobě spisů k manželským záležitostem, zejména rozlukám, adopcím a legitimaci dětí, dávání jména legitimovaným či adoptovaným dětem, a samozřejmě agenda ke změnám jmen a k prohlášení za mrtvého. Je však nutno upozornit, že v těchto případech nelze v žádném případě opominout soudní spisy, které bývají mnohem podrobnější a detailnější. Ani v této sféře ovšem nelze opomíjet fondy far v okresních archivech, či fondy církevních institucí v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě, nebo Zemském archivu v Opavě. Přestože jde o materiál vztahující se prakticky jen na 19.–20. století, patří v rámci genealogických bádání v případě fondů skupiny B k nejzásadnějším.

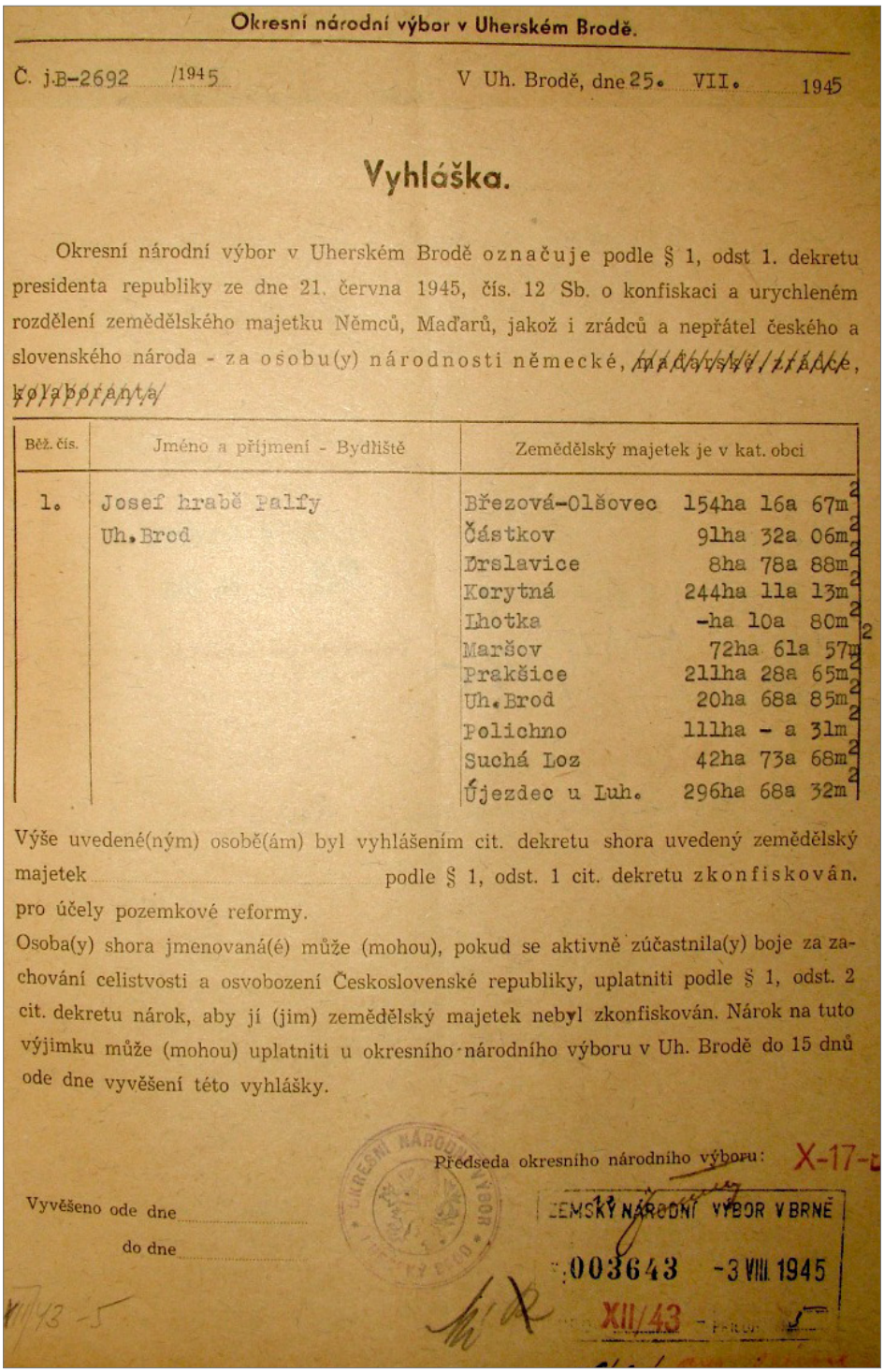

Okresní národní výbor v Uherském Brodě.

Č. j. B-2692 /1945 V Uh. Brodě, dne 25. VII. 1945

Vyhláška.

Okresní národní výbor v Uherském Brodě označuje podle § 1, odst 1. dekretu presidenta republiky ze dne 21. června 1945, čís. 12 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa - za osobu(y) národnosti německé, ~~maďarské, zrádce, kolaboranta~~

Běž. čís.	Jméno a příjmení - Bydliště	Zemědělský majetek je v kat. obci	
1.	Josef hrabě Palfy Uh. Brod	Březová-Olšovec	154ha 16a 67m²
		Částkov	91ha 32a 06m²
		Drslavice	8ha 78a 88m²
		Korytná	244ha 11a 13m²
		Lhotka	-ha 10a 80m²
		Maršov	72ha 61a 57m²
		Prakšice	211ha 28a 65m²
		Uh. Brod	20ha 68a 85m²
		Polichno	111ha - a 31m²
		Suchá Loz	42ha 73a 68m²
		Újezdec u Luh.	296ha 68a 32m²

Výše uvedené(ným) osobě(ám) byl vyhlášením cit. dekretu shora uvedený zemědělský majetek ..... podle § 1, odst. 1 cit. dekretu zkonfiskován. pro účely pozemkové reformy.

Osoba(y) shora jmenovaná(é) může (mohou), pokud se aktivně zúčastnila(y) boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, uplatniti podle § 1, odst. 2 cit. dekretu nárok, aby jí (jim) zemědělský majetek nebyl zkonfiskován. Nárok na tuto výjimku může (mohou) uplatniti u okresního národního výboru v Uh. Brodě do 15 dnů ode dne vyvěšení této vyhlášky.

Předseda okresního národního výboru: X-17-

Vyvěšeno ode dne .....

do dne .....

ZEMSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR V BRNĚ

003643 -3 VIII. 1945

XII/43

Obr. 21: Konfiskační vyhláška na majetek hraběte Josefa Pálffy (1945).

Zmínit je zapotřebí také materiály k židovským záležitostem, které nalezneme opět napříč páteřními fondy skupiny B od gubernia až po KNV, kde je ovšem již menší množství Židů se týkající materie zvláště v souvislostmi se znárodňováním majetku a odvoláváním proti konfiskaci, neboť židovský majetek býval častokrát po převedení do majetku Říše nebo německých osob konfiskován jakožto německý majetek, proti čemuž přeživší původní majitelé podávali odvolání. Ve starší době je ovšem židovská agenda mnohem rozsáhlejší a kromě různých kultových, finančních a majetkových záležitostí se týká mj. tzv. židovských familiantských míst, sňatků židovských osob, konvertování ke katolické víře apod. Ve starších písemnostech 17.–18. století pak lze dohledat i různé doklady k diskriminaci Židů, jako kupř. regulace židovských sňatků, vypovídání Židů z měst, odstranění židovských obydlí z blízkosti křesťanských kostelů, zákazy prodeje nemovitostí Židům, omezování nebo zákazy prodeje konkrétního zboží židovskými obchodníky

atd. V době novější jsou s Židy související materiály obsaženy i v jiných fondech skupiny B (viz příspěvek Mgr. Kučerové). Dlužno dodat, že jen málokterá agenda fondů skupiny B doznala v průběhu doby natolik výrazné proměny, jako právě židovská – zatímco ve starších písemnostech najdeme připomínané věci kultové, finanční či rodinné, později tento typ agendy prakticky zcela mizí, aby ve 20. století nastoupily písemnosti hlavně v souvislosti s persekucí Židů v době okupace – arizace, zabavování majetku, a později odvolávky proti konfiskacím a restituční řízení. Ani zde se ale badatel neobejde bez nahlédnutí do dalších fondových skupin.

Pokud jednotlivá osoba založila nadaci – církevní nebo světskou – je možné v uvedených fondech nalézt doklady k těmto nadacím, a to prakticky až do fondů KNV z 50. let, kdy byly tehdy existující nadace hromadně zrušeny. Opět tu většinou nenajdeme příliš podrobností k jednotlivci, nicméně může jít o zajímavé doplnění biografie dané osoby. Materiál je ovšem značně různorodý – k některým nadacím existují jen nadační listiny, či jejich opisy, k jiným nadacím může jít naopak o několik kartonů spisů.

Ať již jde o jakoukoliv agendu, je možné vysledovat projednávání konkrétní věci nejen ve spisech, což někdy může být zdlouhavé či bezvýsledné, ale též za využití tzv. pomocných knih zachovaných v těchto fondech dosti kompletně. Míněny jsou podací protokoly, rejstříky a manuály. Výjimku zde tvoří pouze fond B 1 Gubernium, kde díky nedochování všech druhů knih, jejich teprve postupnému vyhraňování a neustáleným způsobům vedení není možné postupovat stejným způsobem jako u fondů novějších. V případě fondu B 1 Gubernium a B 2 Gubernium – církevní oddělení lze nicméně s přehledem využívat podrobný několikasvazkový inventář a rejstříky.

Z pomocných knih zjistíme nejen to, zda úřad věc vůbec projednával a má-li tedy smysl jít do aktového materiálu, ale také oběh spisů, kam bylo odesláno vyřízení, či zda spisy nebyly vyskartovány. Poznámky o skartacích byly vyznačovány v manuálech, ovšem nejsou takto poznačeny zdaleka všechny skartační zásahy, důsledně to platí vlastně jen o velkých skartacích r. 1928 a 1942. Pokud spisy nejsou z jakéhokoliv důvodu zachovány, lze z regestů v pomocných knihách alespoň rámcově zjistit, o co šlo a jaký výsledek řízení mělo, což platí zejména ve starší době, kdy byly regesty podrobnější a obsahovaly stručný obsah podání i způsobu vyřízení. V případě fondu B 1 Gubernium mohou ztracené spisy částečně nahradit zápisy v radních protokolech. Sledování spisu skrze pomocné knihy má výhodu i proto, že u jmenovaných úřadů bylo praktikováno tzv. priorování spisů. To znamená, že starší spisy byly připojovány k novému podání až do konečného vyřízení, pročež spisy k některým věcem mohou takto „utíkat“ desítky let a v důsledku toho ležet i v jiném fondu, než by se očekávalo. Zde se snad hodí připomenout, že nejen z tohoto důvodu mívá konkrétní agenda jednotlivých fondů větší či menší přesahy nad rámec udávaného časového rozsahu. Protože při zpracování většiny těchto fondů zůstal naštěstí zachován způsob ukládání písemností v původní registratuře, díky čemuž lze dodnes využít velmi přesný systém propojení pomocných knih s aktovým materiálem, bývají mnohdy akta řazena jen dle signatur a pak chronologicky dle jednotlivých čísel jednacích, přičemž konkrétní záležitost nemusí být v inventáři podchycena. V těchto případech se badatel bez nahlédnutí do pomocných knih – zejména rejstříků – stěží obejde.

Průběhem doby, jak se měnila struktura úřadů, může určitá agenda – což se týká i personálií – u jednoho úřadu zcela zmizet nebo se omezit poté, co přešla pod jiný úřad nově ustanovený. To se může týkat mj. agendy škol a učitelů, kteroužto správu po r. 1870 převzala primárně Zemská školní rada (fond B 22), ale přesto nedošlo nikdy k naprostému vydělení této agendy od místodržitelství a jeho nástupců, navíc v těchto fondech zůstaly uloženy spisy učitelů a jiných zaměstnanců odborných škol (univerzity, zemědělské školy, vysoké školy technické apod.), nebo materie k věcem pošt a poštovních zaměstnanců, která po r. 1850 přešla primárně pod Ředitelství pošt a telegrafů Brno (fond H 684). Ne vždy ale došlo ke striktnímu, stoprocentními vydělení agendy, takže je nejlépe přesvědčit se nahlédnutím do inventáře.

Závěrem tohoto stručného exkursu k páteřním fondům skupiny B si dovoluji poznamenat, že by bylo velkou škodou zmíněné fondy vzhledem k jejich šíři při genealogickém bádání opomíjet.

Mgr. Jana Fasorová

Archivář oddělení evidence, správy a zpracování fondů MZA v Brně

Prameny ke genealogickému bádání ve fondech justiční správy

V matrikách zjišťujeme, kdy a kde se naši předkové narodili, zemřeli, oženili či se vdaly. Ale oni se naši předkové také rozváděli, osvojovali si nebo adoptovali děti nebo řešili jejich opatrovnictví v případě úmrtí rodičů, také vedli různé spory a občas byli i obžalovaní nebo poškození v případech různých trestných činů. Zkrátka během života naše předky potkávaly různé důležité události, o nichž se můžeme něco bližšího dozvědět i v soudních fondech. Soudní fondy neboli fondy justiční správy ale obsahují kromě soudních spisů jak civilní, tak trestní agendy zhruba od pol. 17. st., také genealogy hojně využívanou sbírku pozemkových knih – archivní fond C 17 (1441–1897).

Z hlediska genealogie jsou soudní spisy využitelné od pozdního středověku až po 20. století jak ke studiu dějin společenských elit, ať už jde o elity politické, elity majetku, méně také osoby s výjimečným kulturním kapitálem, tak ke studiu dějin širokých mas obyvatelstva. Pozemkové knihy jsou využitelné spíše z pohledu hospodářských a sociálních dějin poddaného obyvatelstva.

Soudní spisy nelze pro genealogický výzkum zajisté označit za prvořadý zdroj informací, nemohou se svým významem měřit s matrikami či sčítacími operáty, ale jejich význam je přesto značný. Soudní spisy jsou v současnosti používány amatérskými genealogy pro výzkum již zcela běžně, na rozdíl od výzkumu matričního však práce s těmito archiváliemi klade na badatele přece jen vyšší nároky co do znalosti historických sociálních kontextů a studium také vyžaduje vyšší kompetenci v oblasti jazykové. Nelze si tu proto zcela představit věrohodný genealogický výzkum bez studia vědeckých prací z oblasti sociálních a hospodářských dějin, hlavně s vazbou na dějiny venkova, které badateli vysvětlují širší kontexty majetkoprávních, sociálních a zvláště rodinných vztahů ve sledované komunitě a období, a pomáhají mu z archiválií zjištěné informace interpretovat. Byť se české historické vědě zatím nedostává pokrytí celého území dostatečně reprezentativními a kvalitními sondami, máme k dispozici některé vysoce erudované práce s širokým ohlasem, které dávají amatérskému badateli dostatečnou představu o fungování venkovské společnosti napříč staletími.

Pozemkové knihy – jejich vývoj a druhy

Jiný název pozemkové knihy je kniha gruntovní nebo také gruntovnice. Jde o veřejné knihy, do nichž se zapisovaly právní poměry nemovitého, zvláště pozemkového majetku, tedy koupě a prodeje, odkazy, dary, s tím související transfery financí, váznoucí dluhy, hypotéky a podob-

ná břemena. Pozemkové knihy jsou dokumentem, jehož podoba, druhy a obsah se poměrně často měnil. Prvním dokumentem podobné povahy jako gruntovnice jsou zemské desky, vedené od 2. poloviny 13. století, na rozdíl od pozemkových knih se sem však zapisovaly změny svobodného majetku, zvláště šlechtického. Pendantem zemských desk, ovšem s příslušností pro majetek městský, jsou městské knihy. Gruntovnice v pravém slova smyslu jsou dokumentem vznikajícím obvykle od 15.–16. století jako správní knihy rustikálního vlastnictví, nejstarší gruntovní knihy nazýváme *purkrechtními registry* a je nutno zdůraznit jejich úzkou vazbu k zemským deskám a městským knihám. K velkému rozšíření a jisté administrativní emancipaci gruntovnic od zemských desk a městských knih došlo až po třicetileté válce, nejvíce pod vlivem urbářů. Až do tereziánských reforem nebylo vedení pozemkových knih státem nijak centrálně regulováno. Mnohá panství ještě v 17. století gruntovnice vedeny vůbec nemají a jejich roli stále supluje ústní ujednání nebo zápisy stojící mimo systém gruntovnic, každé panství je proto z hlediska způsobu vedení knih unikátem. Paralelně byla k purkrechtním registrům vedena *registra sirotčí*, do nichž se zanášel údaj o zemřelých hospodářích, jména vdovy, dětí, hospodářův odkaz, seznam inventáře a váznoucí pohledávky. Uvedené údaje lze považovat za obvyklý standard, v některých případech v registrech můžeme dohledat i více personálií, včetně materiálů k rekonstrukci alespoň základních obrysů životního příběhu sirotků apod.

Po třicetileté válce zůstávají purkrechtní a sirotčí registra zachována jako základní typy gruntovnic, ale poměrně rychle dochází k růstu počtu dalších druhů. Vznikají knihy svatebních smluv, knihy domků a podsedků, knihy svobodných gruntů, horenské knihy, knihy vinic a další. Teprve po tereziánských reformách byly ex post starší knihy přizpůsobovány novým nařízením, směřujícím k rozdělení gruntovnic na dvě základní části, tj. knihu hlavní a knihu listin, řada gruntovnic měla v první polovině 18. století již de facto tento relativně moderní, ale přece jen trochu neuspořádaný ráz.

Dvorský dekret již jasně směřující k unifikaci knih byl vydán v roce 1784. Cíle byly jasné – unifikace, centralizace a byrokratizace celého procesu zápisů a vedení knih. V roce 1849, tedy po zrušení instituce poddanství, bylo vedení pozemkových knih přeneseno z vrchností na okresní soudy. K fyzickému předání knih od patrimoniálních úřadů státu nedocházelo důsledně a část knih byla takto pro badatelské využití ztracena. Okresní soudy pokračovaly ve vedení knih podle starého pořádku ve formě knihy hlavní a knihy listin až do let 1871–1874, kdy došlo k poslední důležité změně, při čemž se v roce 1851 všude přestaly opisovat originální listiny do knih listin a vznikaly z opisů a originálů nevázané sbírky listin. Hlavní knihy byly pak na Moravě v 70. a 80. letech 19. st. postupně nahrazovány novými pozemkovými knihami a uzavírány.

Pozemkové knihy jsou tak neocenitelným pramenem pro výzkumy demografického a genealogického rázu, ale i pro analýzu skladby venkovské společnosti a jejích majetkových a vůbec hospodářských poměrů.

Ve správě MZA se nacházejí pozemkové knihy od roku 1441 do 1897, mladší pozemkové knihy jsou uloženy na katastrálních úřadech. Městské knihy se nacházejí v okresních archivech. Sbírky listin k pozemkovým knihám do roku 1850 spravuje MZA, mladší sbírky jsou ve správě okresních archivů ve fondech okresních soudů, to platí i pro Okresní soud pro Brno-město a Brno-okolí (dnešní Městský soud), který je rovněž uložen v MZA, a jehož součástí je i sbírka listin k pozemkovým knihám do roku 1897.

Pozemkové knihy byly ale vedeny dál i ve 20. století, a ačkoliv tyto už nejsou uloženy v našem archivu, ale na katastrálních úřadech, badatelé se na nás často obrací s dotazy na tuto agendu i pro pozdější dobu. Vedení pozemkových knih bylo tedy i nadále soustředěno u okresních soudů. Podstatným zásahem do způsobu vedení těchto knih bylo ustanovení občanského zákoníku z roku 1950, kterým se vlastnické právo k věcem movitým i nemovitým zásadně

převádělo již samotnou smlouvou a nebylo už nutné danou skutečnost zapsat do pozemkové knihy. Postupně se tedy do nich přestalo zapisovat a k 1. dubnu 1964 je převzaly do správy státní notářství, která začala spolupůsobit při evidenci nemovitostí. Jednotlivé vložky pozemkových knih i samotné knihy pak byly postupně uzavírány.

Soudní spisy

Pokud jde o civilní agendu, jsou nejvyužívanějšími spisy této agendy spisy pozůstalostní. Nejstaršími pozůstalostními spisy v soudních fondech jsou spisy moravských šlechticů z let 1636–1783, které byly projednávány u moravského tribunálu a tvoří dnes fond C 2 Tribunál – pozůstalosti. Nejcennějšími součástmi tohoto fondu jsou inventáře nemovitého i movitého majetku vyšší i nižší moravské šlechty, přičemž pro mnohá panství je zachováno několik inventářů z různých let.

Po zrušení tribunálu v roce 1783 převzalo pozůstalostní agendu moravsko-slezské zemské právo, které ji vedlo do roku 1850 (archivní fond C 9). Jeho součástí jsou pozůstalostní spisy nejen šlechty, ale od roku 1787 provádělo zemské právo pozůstalostní řízení biskupů a prelátů, od roku 1802 pak všech katolických duchovních. Od roku 1808 mu příslušely i pozůstalosti evangelických pastorů. Ve fondu najdeme ale také např. poručenské spisy šlechtických sirotků.

Od roku 1850, v souvislosti se vznikem nové soudní organizace, převzaly tuto agendu příslušné krajské a okresní soudy, pozůstalosti v případě deskových statků nebo lén příslušely do kompetence krajských soudů, všechny ostatní pozůstalosti do kompetence soudů okresních. K tomu je nutné podotknout, že dědictví či pozůstalosti poddaného obyvatelstva před rokem 1850 měly na starosti vrchnostenské kanceláře na jednotlivých panstvích. Po zrušení poddanství byla i tato agenda předána okresním soudům.

Momentálně jsou v MZA uloženy dědické spisy dnešního Městského soudu v Brně od roku 1850 do roku 1959 a to pro obvod Brno-město a Brno-okolí, dědickou agendu ovšem obsahují i fondy krajských soudů v Brně, Jihlavě, Uherském Hradišti a ve Znojmě do roku 1923, přičemž se vesměs jedná o pozůstalosti šlechticů, či jinak významných osob, jejichž majetek se často nacházel na území více soudních okresů, šlo obvykle o továrníky a velkoobchodníky.

S pozůstalostní agendou souvisí i agenda opatrovnická a poručenská zabývající se opatrovnictvím či poručenstvím dětí, jejichž rodiče zemřeli nebo se např. rozvedli. Ovšem opatrovnictví se netýkalo jenom dětí, ve 2. pol. 19. století rozhodovaly krajské soudy o zavedení nebo zrušení opatrovnictví pro marnotratnost nebo duševní chorobu.

Součástí civilní agendy jsou i spisy týkající se rozvodů a rozluk, tyto záležitosti řešily jak okresní, tak i krajské soudy. Při pátrání po spisech v této agendě je nutno brát v úvahu, že před rokem 1949 u nás existovaly dvě formy rozvázání manželství: rozvod, který rušil povinnost spolužití a nazýval se rozvodem od stolu a lože, přičemž právní svazek manželství zůstával, rozvedený nemohl vstoupit do dalšího manželství, a rozluka, která zrušila právní svazek manželství, a k ní docházelo mnohdy až několik let po rozvodu a někdy vůbec s tím, že rozvedení manželé se k sobě vrátili. Od roku 1950 existuje pouze jediná forma rozvázání manželství a to rozvod.

Ve 2. pol. 19. st. okresní soudy rozhodovaly v záležitostech dobrovolných rozvodů a krajské soudy se zabývaly rozlukami nebo neplatností manželství. Do roku 1945 pak byly rozvody i rozluky v pravomoci krajských soudů a po tomto roce převzaly tyto záležitosti soudy okresní.

Dalšími zajímavými agendami pro genealogické bádání jsou např. spisy týkající se zbavení svéprávnosti, adopcí a legitimací nebo prohlášení za mrtva.

A stejně jako dnes jsou samozřejmě součástí civilní agendy spisy k nejrůznějším sporům.

V našem časově nejstarším fondu Moravské zemské právo z let 1636–1783 (C 8), kam patřily všechny sporné i nesporné záležitosti stavů, to byly např. spory o majetek a statky, o hranice, o mezníky nebo o dědictví. Zajímavé je, že se hojně soudily i kláštery. Za zmínku stojí i spory farářů s patrony, manželské pře nebo spory poddaných s vrchnostmi.

Zásahem do pravomoci zemského práva bylo zřízení tribunálu v roce 1636. Z písemností tohoto úřadu, které byly z velké části zničeny během rozsáhlých skartačních akcí v 19. století, byly vyčleněny jako samostatný archivní fond pozůstalosti (C 2) a zbývající písemnosti tvoří náš fond C 1, který se skládá ze tří fondových oddělení. Pro genealogy jistě velmi zajímavé oddělení *Publica* obsahuje osobní spisy zaměstnanců tribunálu, zemských advokátů, královských rychtářů, syndiků či přísedících kriminálních soudů. Oddělení *Civilia* obsahuje odvolání ve sporech městských a vrchnostenských soudů po roce 1752 a třetím oddělením je oddělení *Criminalia*, čímž se dostáváme také k další důležité soudní agendě, a to agendě trestní. Naprostá většina spisů v tomto fondovém oddělení pochází z doby působení tribunálu jako vrchního a apelačního soudu na Moravě v letech 1753–1783. Obsahem více jak třetiny spisů jsou krádeže a loupeže a s nimi spojené další zločiny jako přechovávání kradených věcí a ukrývání zlodějů. Ostatní akta se týkají např. bigamie a cizoložství, čarování a spolčení s ďáblem, pověr, zázraků a hledání pokladů. Hodně spisů je o vojsku a dezertérech, o mincovních a jiných podvodech, o žhářství a vraždách. Najdou se zde i případy plenění far, dokládající svéráznou filozofii farníků, že jsou-li „dětmi“ faráře, jsou také jeho dědici.

V roce 1783 pak zahájilo svoji činnost moravskoslezské zemské právo (C 9), které kromě již zmíněných pozůstalostí projednávalo všechny sporné a nesporně věci tří vyšších moravských stavů, věci cizí šlechty, svobodníků, královských měst, klášterů a kapitul, od roku 1789 také např. i spory důstojníků majících zemskodeskový majetek a od roku 1811 také všechny pře o neplatnost manželství a rozvod a v neposlední řadě i spory poddaných s vrchnostmi. Pokud jde o kriminální záležitosti, tyto odevzdalo zemské právo v roce 1789 nově reorganizovaným kriminálním soudům, a to i záležitosti šlechticů a duchovních.

Z hlediska genealogického bádání je zajímavý i fond C 16 *Iudicium delegatum militare mixtum* z let 1753–1867. V rakouských zemích byly zřízeny pod tímto názvem vojenské soudy, které rozhodovaly o všech justičních případech, které se týkaly vojenských osob a prováděly pozůstalostní řízení. Trestní pravomoc ovšem neměly. Náš fond C 16 tvoří především pozůstalostní spisy, z nichž mají význam spisy důstojníků-šlechticů a vojenských lékařů, ale najdeme zde samozřejmě i pozůstalostní spisy prostých vojínů.

Faktickým pokračováním agendy Moravskoslezského zemského práva je agenda krajských soudů. Ze šesti krajských soudů zřízených na Moravě roku 1849 se ve správě MZA nachází fondy čtyř krajských soudů: Brno, Jihlava, Uherské Hradiště a Znojmo. Tyto soudy ovšem vznikly jako soudy zemské, ale v roce 1855 byly přejmenovány na krajské kromě zemského soudu v Brně. Tento byl přejmenován na krajský až od roku 1929, a to proto, že se zde projednávaly všechny zločiny velezrady a urážky veličenstva z celé Moravy.

I zde najdeme, kromě již zmíněných spisů civilní agendy, samozřejmě spisy agendy trestní.

Pro genealogické bádání je jistě významná i agenda firemní, zachovaná od 50. let 19. století do poloviny 20. století. Jejím prostřednictvím lze sledovat rozmach podnikatelstva i živnostnictva ve 2. pol. 19. st. a na počátku 20. st., ale i poměry podnikatelů a živnostníků v průběhu 2. světové války a po ní. Badatelsky zajímavou oblast představuje např. arizace židovských firem a společností během 2. světové války a samozřejmě jejich osudy po jejím skončení. Firemní agenda rovněž přináší informace o znárodnění jednotlivých firem a společností.

Fondy krajských soudů ale obsahují i písemnosti týkající se vlastního chodu těchto institucí a jejich součástí je i personální agenda. Protože skartační lhůta osobních spisů je 50 let od ukončení pracovního poměru, máme zatím u našich krajských soudů převzaté tyto spisy do roku 1949.

A konečně je potřeba zmínit i soudní fondy z období nedávno minulého, využívané nejen badateli, kteří se zajímají o osudy svých předků, ale i úřady, které rozhodují např. o odškodňování těch, kteří byli souzeni a odsouzeni německými soudy za protektorátu či v politických procesech v 50. letech. V MZA jsou uloženy fondy Německý zemský soud Brno z let 1939–1945 a Státní soud Brno z let 1948–1952. Velmi využívané jsou také fondy Mimořádných lidových soudů z let 1945–1948, které posuzovaly trestné činy podle tzv. retribučního dekretu presidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů.

Stejně tak je v posledních letech využívána i poválečná restituční agenda Městského soudu, která obsahuje zejména spisy k restitucím židovského majetku.

Genealogického bádání se v podstatě týká i poměrně velká část žádostí, kterými se naši pracovníci v posledních letech zabývají, totiž vyhledáváním informací směřujících nikoliv do minulosti, ale naopak. Jinými slovy, pátráme po právních nástupcích nebo dědicích těch, kteří jsou zapsáni v pozemkových knihách jako majitelé nemovitostí a s největší pravděpodobností už zemřeli. Zde využíváme informace z pozůstalostních spisů, ale při tomto, takřka detektivním pátrání, se často neobejdeme bez spolupráce s okresními archivy, kde jsou uloženy pobytové evidence či sčítací archy ze sčítání lidu.

Mgr. Jan Kratochvíl

Archivář městského archivu v Brně

Digitalizace dokumentů sčítání lidu v Archivu města Brna

Projekt digitalizace dokumentů sčítacích operátů z let 1850 až 1900 vznikl z potřeby ochrany fondu ohroženého různými vlivy, způsobujícími postupné fyzické poškozování cenného a hojně využívaného materiálu Archivu města Brna. Cílem tohoto projektu je zajištění veřejného přístupu k uloženým datům prostřednictvím webového portálu http://digiarchiv.brno.cz.

Do projektu byly zahrnuty ročníky 1850, 1857, 1870, 1880, 1890 a 1900. Tyto ročníky představují digitalizaci 416 tisíc papírových předloh formátu A3 až A1. Archivní soubor tvoří jmenné rejstříky, které se vztahují k danému roku sčítání, a originální sčítací listy jednotlivých obydlených domů, skládající se ze sčítacích archů jednotlivých domácností. Rejstříky jsou psány v německém jazyce dvojím typem písma. Příjmení je psáno latinkou a ostatní údaje jako křestní jméno, povolání a ulice s číslem popisným jsou psány kurentem. Teritorium sčítání bylo zaměřeno na město, městské části, předměstí a připojené obce.

Sčítací archy jsou dvojjazyčné, vyplněné českým a německým kurentem. Úvodní strana obsahuje informace o zemi sčítání (v našem případě Morava), politickém okresu, obci, ulici, číslu domu a o celkovém počtu osob v domě. Následující strana obsahuje základní identifikační údaje daných osob – jejich rodinné vazby, vztah k majiteli nemovitosti, informace o dřívějším místě pobytu, domovské příslušnosti, náboženském vyznání, povolání nebo živnosti.

Jednotlivé ročníky se od sebe liší výpovědní hodnotou. Sčítání z let 1850 je shromážděním veškerých předchozích evidencí a zaznamenává pouze jméno osoby, rok narození, povolání a pohlaví. Evidence z roku 1857 byla obohacena o den a měsíc narození, rodinný stav, náboženství, domovskou příslušnost a přítomnost v místě bydliště. Regulérní sčítání bylo provedeno

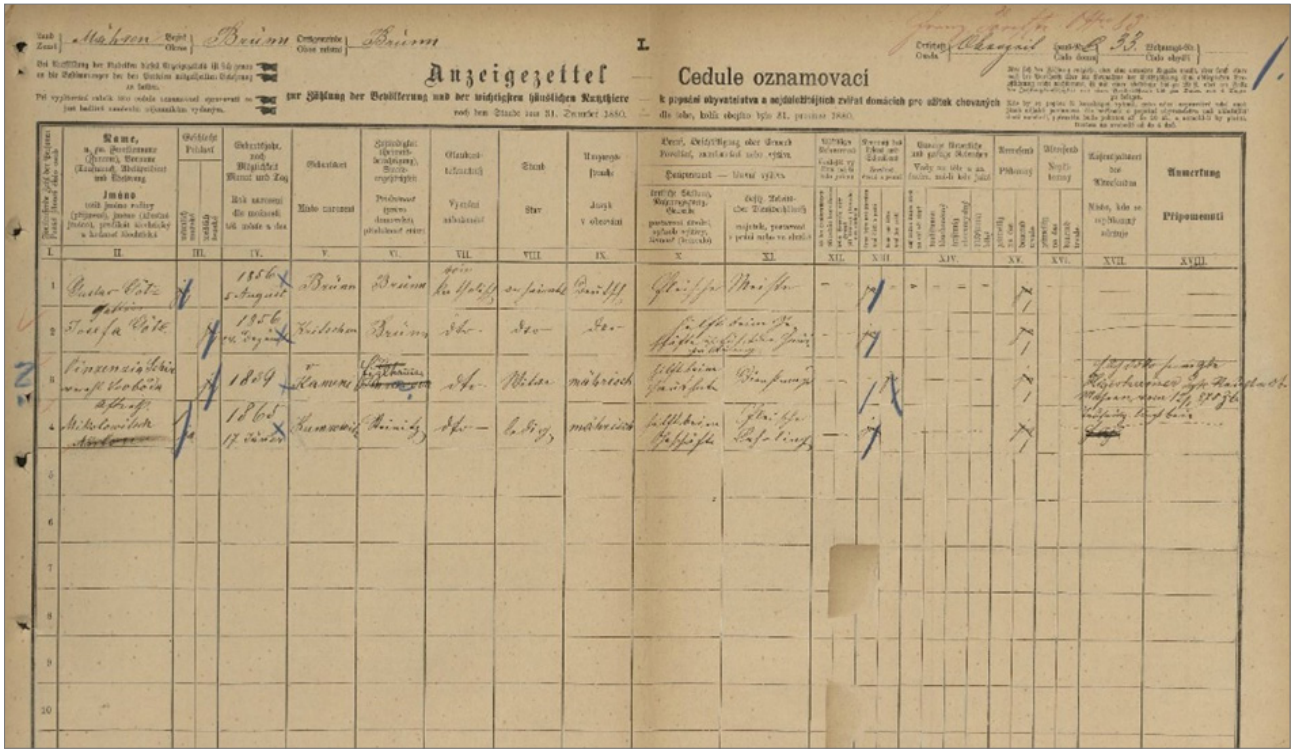

Obr. 22: Sčítací arch – operát, rok 1880.

až roku 1869 respektive 1870. Roku 1870 jsou rubriky doplněny o místo narození, které je pro genealogy podstatné, a ročník 1880 byl rozšířen o údaje týkající se obcovací řeči, zásadních zdravotních vad a znalosti čtení a psaní.

Zpracování a kontrola

Nedílnou součástí celého procesu digitalizace byla příprava jednotlivých svazků tak, aby mohly být předány zpracovatelům projektu digitalizace. Každý rukopis musel v Archivu města Brna projít kontrolou, která byla zaměřena na foliování a evidenci veškerých příloh. Následné zpracování a přípravu měl na starosti knihař, jehož primárním úkolem bylo připravit rukopisy tak, aby byly jednotlivé archy ve svazcích volné. Mimo tzv. rozešití musel odstranit z jednotlivých sčítacích archů všechny přílohy. Je zajímavé zmínit, že se zpracování/vázání jednotlivých svazků sčítání lišilo. Tato rozdílnost byla patrná v knihařském zpracování a ve fyzickém stavu těchto archiválií. Ostatně špatný fyzický stav archiválií byl hlavním důvodem jejich digitalizace. Vzhledem k tomu, že se sčítání provádělo ve velkých časových rozestupech, bylo možno vypozorovat odlišnost vazby z hlediska použitého materiálu a technik vázání. Pro knihaře často vyvstávala otázka, jak daný svazek co nejšetrněji rozvázat bez poškození a znehodnocení informací.

Následně byly knihy předány k externímu naskenování, vytěžení a po přivezení zpět do archivu byla provedena odborná kontrola získaných metadat a archiválie byly uloženy zpět do depotů.

Sčítání obyvatel od roku 1850 až do roku 1900 však nebylo jediným, které bylo provedeno. V Archivu města Brna probíhá také interní digitalizace, kterou provádí sami zaměstnanci, a s ní spojné vytěžování dat. Archiv skenuje sčítání lidu z roku 1910 a 1921. Výsledná databáze však nebude přístupná na webu, ale pouze v badatelně Archivu města Brna v Černovicích. Způsob vyhledávání však bude stejný. Databáze je průběžně doplňována.

Důležitá pro ročník 1921 je informace o tom, že tato evidence postrádá abecední rejstříky. Zde se však již naštěstí dají alespoň částečně nahradit podrobnými brněnskými adresáři. Výsledná databáze veškerého sčítání 1850–1921 neobsahuje pouze jednotlivé domy, ale i továrny, hostince, ústavy, nemocnice, kasárna atd.

Orientace v aplikaci digiarchiv.brno.cz

Domovská stránka této aplikace nabízí úvod, vyhledávání, nápovědu k vyhledávání a kontakty (obr. 23). Primární je však rubrika vyhledávání.

Vyhledávat lze pomocí několika hesel: ročník sčítání, název ulice, číslo domu, příjmení nebo jméno. Pokročilé vyhledávání obsahuje inventární číslo a jmenný rejstřík. Každé jméno, příjmení či ulice mohly být psány různě, např. se zde objevuje jak Svoboda tak Swoboda a proto je zde vy-

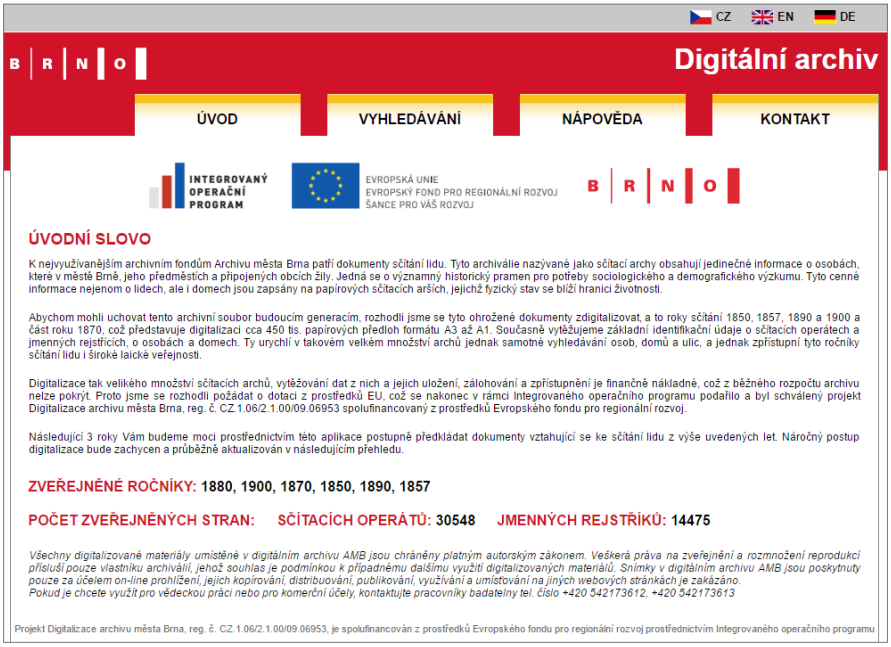

Obr. 23: Domovská stránka aplikace digiarchiv.brno.cz.

hledávání neocenitelným pomocníkem v podobě nabídky podobných slov (obr. 24). Vyhledávat lze i pomocí funkce procent. Pokud si nejste jisti, zda píšete heslo správně, stačí za něj přidat symbol procenta (%). Následně se objeví veškeré shodné výsledky.

Ve výsledku hledání se objevují základní údaje, podle kterých lze osobu více konkretizovat (obr. 25).

Důležité upozornění pro vyhledávání: Veškeré ulice jsou psány v originální podobě. Je proto nutné nejprve zjistit, jak se ulice v daném roce jmenovala. Jako nápověda zde poslouží Encyklopedie dějin města Brna – http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb – kde se dozvíte vývoj jednotlivých názvů ulic.

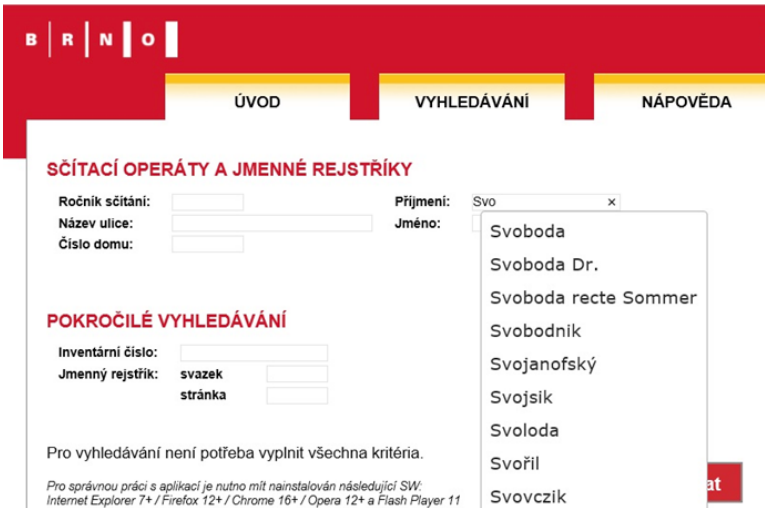

Obr. 24: Vyhledávání v aplikaci digiarchiv.brno.cz.

Samotné vyhledávání pak lze přirovnat k vyhledávání v knihovně. Databáze najde pouze danou knihu. Abyste našli osobu, musíte sami tuto knihu prolistovat (obr. 26).

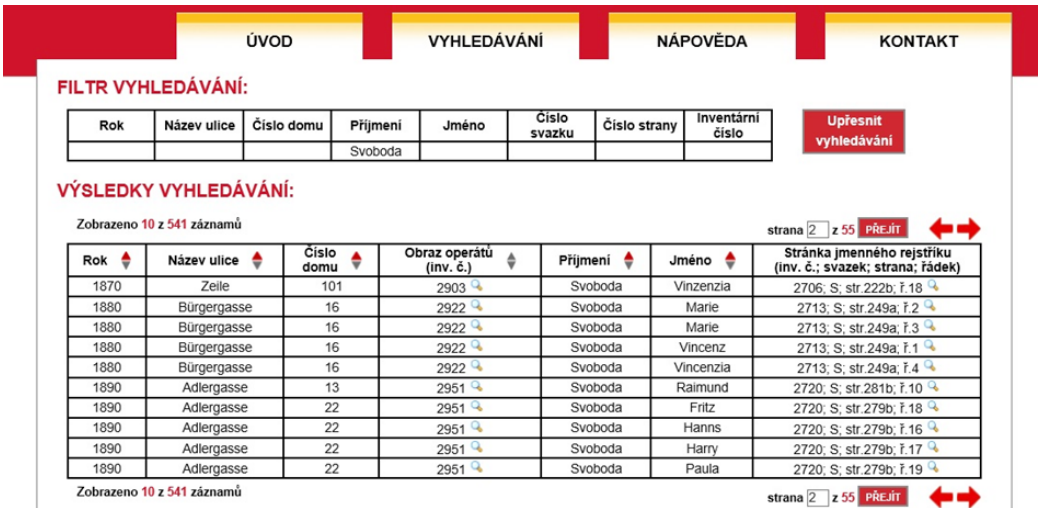

Obr. 25: http://digiarchiv.brno.cz – zobrazení výsledků hledání.

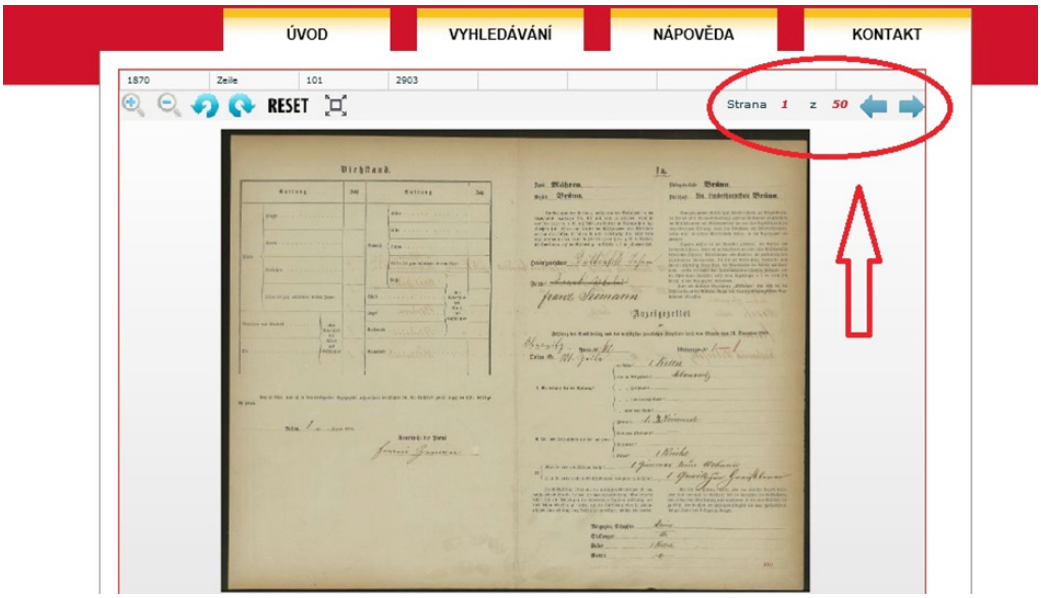

Obr. 26: Nalezenou knihu si návštěvník může prolistovat.

Mgr. Josef Voborný

Archivář oddělení pro využívání archiválií MZA v Brně

Možnosti bádání pomocí Acta publica

Mezi návštěvníky Moravského zemského archivu jsou archiválie spojené s genealogickým bádáním jedny z nejvyhledávanějších. Badatele do studovny Moravského zemského archivu přivádí rodinné historky, probíhající dědické spory či komerční záměry, avšak nejčastějším motivem je prostý zájem o poznání vlastních předků. Ne každý je však ochoten či schopen trávit dlouhé hodiny ve studovnách archivů, proto je každá snaha archivů o digitalizaci pramenů přijímána většinou badatelů s povděkem. Jedním z takových projektů je i aplikace Acta publica, která umožňuje z pohodlí domova prohlížet matriční zápisy.

I. Matriky jako genealogický pramen

Nejstarší matriky vznikaly z působnosti církví (zejména římskokatolické) a obsahují zápisy narozených, zemřelých a oddaných. V Moravském zemském archivu jsou však uložené i matriky evangelické, českobratrské či civilní. Židovské matriky, ačkoli mají svůj původ v moravské obci, jsou jako všechny ostatní uloženy v Národním archivu v Praze.

Fond Sbírka matrik (značka E 67) v současnosti zahrnuje 10 288 matričních knih z okresů Blansko, Brno-město, Brno-venkov, Břeclav, Hodonín, Jihlava, Kroměříž, Prostějov, Třebíč, Uherské Hradiště, Vyškov, Zlín, Znojmo a Žďár nad Sázavou, avšak současný správní obvod Moravského zemského archivu zahrnuje území krajů Jihomoravského, Zlínského a Vysočiny.

Lhůty pro předání matrik do archivu jsou: u matrik narozených 100 let, u matrik oddaných a zemřelých 75 let, přičemž matriky zemřelých ztrácí statut „živých knih“ již po 30 letech (od 1. 1. 2014). Za zavedením těchto lhůt – oproti názoru některých badatelů – nestála snaha omezit zájemcům poznání vlastních kořenů nahlížení do matrik, ale snaha o zajištění efektivního výkonu matriční agendy a zejména úsilí o ochranu citlivých osobních údajů žijících osob. Naproti tomu hlavním posláním archivů je ochrana archiválií a v tomto ohledu se moderní digitalizační prostředky staly neocenitelným pomocníkem.

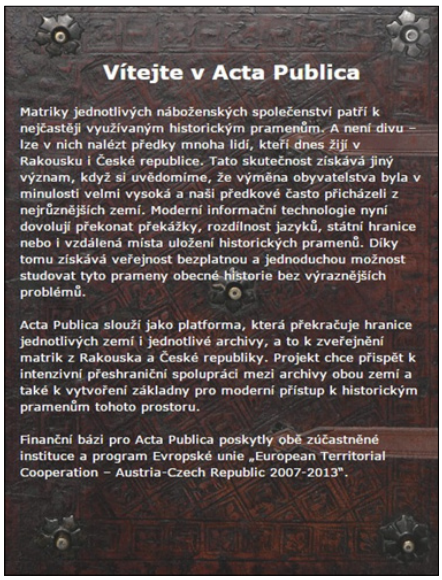

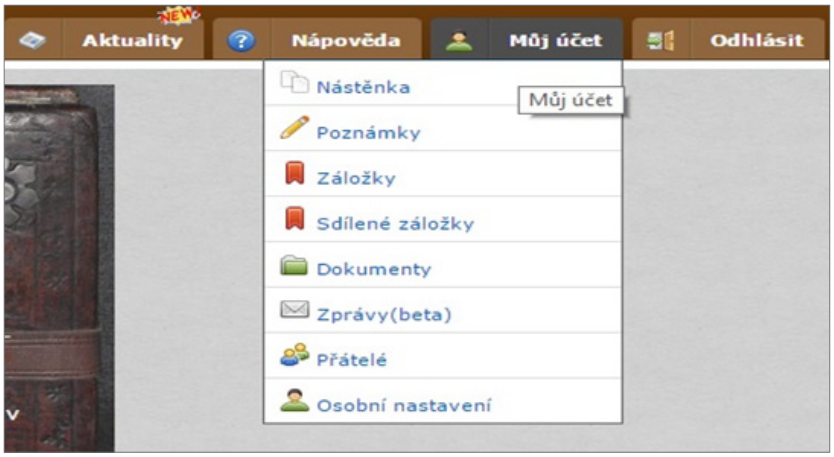

Obr. 27 (vlevo): Uvítací stránka Acta publica.

Obr. 28 (nahoře): Hlavní nabídka s přístupem k vlastnímu účtu.

II. Projekt Acta publica

Projekt digitalizace matrik pod názvem „Acta publica“ navázal na dlouholetou snahu Moravského zemského archivu chránit fyzický stav matrik pomocí mikrofilmování. Nový projekt pro digitalizaci matrik byl připravován od roku 2007 jako společný záměr Moravského zemského archivu v Brně a Diecézního archivu v St. Pöltenu v rámci operačního programu Evropské unie „Evropské územní spolupráce Rakousko–Česká republika 2007–2013. Výsledek této snahy je dostupný přímo na vlastních webových stránkách aplikace na: http://actapublica.eu či přes hlavní stránky Moravského zemského archivu na příslušné záložce: http://www.mza.cz.

Aplikace je pro badatele dostupná bezplatně a není vyžadována registrace, nicméně díky ní získá badatel přístup k vlastnímu účtu, kde nalezne řadu užitečných funkcí (tvorbu záložek, možnost zapisování poznámek, přidávání přátel atd.), zejména pak ke složce dokumenty, kde jsou uloženy užitečné odkazy na jiné archivní instituce nebo naskenované inventáře či rejstříky. Nachází se zde i velice názorná příručka obsluhy této aplikace, proto si tento krátký příspěvek neklade za cíl ji suplovat.

Aplikace samozřejmě není statická, ale je zde stále snaha o co možná nejpřívětivější uživatelské prostředí. Ačkoli bylo se značným zatížením serverů ze strany badatelů před samotným spuštěním aplikace počítáno, konečná čísla (tisíce unikátních IP adres týdně) předčila veškerá očekávání a muselo být již několikrát přikročeno k navýšení přenosové rychlosti. Z toho důvodu také nebylo umožněno badatelům volně stahovat z Acta publica jakýkoli obsah, neboť byla zaznamenána enormní snaha o stahování matrik a následného znemožnění plynulého chodu aplikace. Dále se sluší zmínit, že na podpoře aplikace pracuje několik pracovníků Moravského zemského archivu, kteří se snaží pružně reagovat na jakékoli podněty badatelů, a to zejména na doplňování chybějících skenů, odstraňování duplicitních stránek či záměn jednotlivých knih. Zainteresovaní si také uvědomují poněkud nešťastnou původní foliaci některých matrik, kdy každá obec v příslušné matrice začíná vždy znovu číslem jedna, tento fakt je bohužel v aplikaci těžko potlačitelný. Proto byla zahájena snaha doplnit ke každé takové knize rozsah čísel skenů (nikoli tedy folií) odpovídající té které obci.

III. Využití Acta publica

Jak již bylo zmíněno výše, matriky jsou nejčastěji využívané zejména jako genealogický pramen, ale nesmíme zapomínat na jejich další možné uplatnění. Matriky jsou také neocenitelným zdrojem informací pro historickou demografii a její zkoumání mortality, natality, sociálního rozvrstvení obyvatelstva apod. Matriky jsou také pro některé období mnohdy jediným dokladem umožňujícím rekonstrukci posloupnosti jednotlivých farářů, obecních představených či patrimoniálních úředníků. Neocenitelné informace nabízejí i pro poznání dějin lékařství, a to zejména pro pochopení vývoje samotné diagnostiky nemocí, pokles či růst mortality ve vztahu k rozvoji společnosti a vyrovnávání se s epidemiemi a dopady válek. V neposlední řadě musíme dodat, že matriky bývaly často užívány faráři jako pamětní knihy či urbáře, do kterých zapisovali důležité informace nebo povinnosti poddaných vůči farnosti v době jejich nástupu do úřadu, a proto umožňují doplnění mnohdy střípkovitého povědomí o historii dané farnosti.

IV. Budoucnost digitalizace Moravského zemského archivu

V roce 2011 k aplikaci Acta publica přibyl online prohlížeč kolorovaných map Stabilního katastru z 19. století (nejstarší z roku 1924) a dále jsou dokončovány práce na skenování urbářů a lánových rejstříků (1669–1679), navíc v roce 2014 navázal Moravský zemský archiv oboustranně výhodnou spolupráci s Církví Ježíše Krista Svatých posledních dnů, jejichž operátoři se po potřebném zaškolení a pod dohledem pracovníků MZA podílejí na digitalizaci sčítacích operátů z let 1869, 1880, 1890, 1900, 1910 a 1921, deponovaných v jednotlivých okresních archivech, a po dokončení těchto prací by následovaly gruntovní knihy nejen ze sbírek Moravského zemského archivu, ale i ty uložené v okresních archivech.

Mgr. Daniel Štaud

Archivář oddělení evidence, správy a zpracování fondů MZA v Brně

Fondy finanční správy Moravy včetně katastrů

Příběh gruntu rodiny Dědiců ve Spělkově (1674–1873)

Fondová skupina D, která ve zkratce obsahuje finanční záležitosti, katastry, báňské úřady a mapové sbírky, neposkytuje primární pramen ke genealogickému bádání, jelikož nám mimo výjimky nepodává přímé informace k pokrevnímu příbuzenství. Přesto ale především katastry bývají hojně využívány k doplnění či prohloubení genealogického studia. V rámci obce lze ovšem nalézt pouze jména držitelů gruntů, ale i to může pomoci v orientaci při tvorbě rodokmenu. Velice cenné mohou být také sekundární doplňkové informace, především hospodářského charakteru. Během bádání totiž vyvstanou například i tyto otázky: čím byl můj předek v minulosti? Co vlastnil? Na kterém gruntu hospodařil? Co pěstoval? Tato zvědavost může být uspokojena studiem katastrů a poznatky z něj vzešlé nám mohou zpestřit prostá životní data na pomyslném genealogickém pavouku.

Téměř denně se setkávám s dotazy ohledně vlastnictví gruntů. Jeden z nich mě však obzvláště zaujal. Jednalo se o grunt v malé obci Spělkov ve Žďárských vrších, který po dobu více než 200 let vlastnila jedna rodina s poněkud příznačným příjmením Dědic (nebo Dědič). Vím, že to pro genealogy není až takovou kuriozitou, ale já jsem se s takovým případem ještě nesetkal a pro svou exemplárnost jsem se jej rozhodl zpracovat jako příspěvek pro dnešní konferenci.

Téma je vymezeno rokem 1674, kdy proběhla druhá lánová vizitace obce, jejímž výsledkem je první dochovaný moravský katastr *lánové rejstříky*, a rokem 1873, kterým je datována kniha reambulace pro Spělkov z poslední řady stabilního katastru, nejmladšího kompletně zachovaného v Moravském zemském archivu.

Historie gruntu rodu Dědiců ze Spělkova, malé horské obce, rozkládající se na zemských hranicích s českým královstvím, které tvořil potok Švarcava, tedy dnešní Svratka, se začíná v roce 1671, kdy si Zuzana Dudková vzala za manžela Jana Dědice z blízkých Daňkovic. Jan Dědic se posléze podle záznamu z lánových rejstříků z roku 1674 stal po svém tchánu Jiřím Dudkovi majitelem gruntu. K usedlosti – uvedené na prvním místě v obci a později stanovené držebnostním číslem 1 – patřilo jedno pole o výnosu 50 měřic a i přes tento nevelký majetek měl Jan Dědic největší grunt ve Spělkově.

V této době byl Spělkov pouze malou usedlostí s pěti grunty, další tři byly zřejmě kvůli třicetileté válce zpustlé.

Vnuk Jana Dědice – Václav Dědic – je zapsán v rektifikačních aktech a tereziánském katastru, datovaných léty 1749 a 1755, jako sedlák a držitel gruntu číslo 1. V této době se počet gruntů již rozrostl na 17, stále však byl Spělkov malou zemědělskou obcí, kde žili pouze sedláci, zahradníci a domkáři. Řemesla jako krejčí, švec, řezník či tkadlec byla koncentrována v sídle

panství v Jimramově, do kostela ke svatému Václavu a do mlýna se chodilo do sousední obce Krásné.

Ke gruntu Václava Dědice číslo 1 náleželo tedy v polovině 18. století opět jedno pole, kde se pěstovalo žito, dále pole ležící ladem, zeleninová zahrada a čtyři louky pro sklizeň sena a otavy. Pole se nalézala na trati poblíž Kutin, louky na trati Pod Krajinou, Pod Horou, V Olšinách, U Hranic a Na Palouku.

Syn Václava Dědice Pavel vlastnil podle urbariální fase v roce 1775 usedlost č. 1, pro kterou bylo přiděleno nově zavedené číslo konskripční čili popisné 26. Pod tímto číslem lze najít dům ve Spělkově i v dnešní době!

Již zmíněný sedlák Pavel Dědic vlastnil dům č. 26 podle josefinského katastru ještě v roce 1789. Ke gruntu náležely polní tratě s těmito dnes již mnohdy zapomenutými, ovšem zajímavými názvy: V Stráních, Vejminek, Špice, V Hátkách, Mezi Cestami, U Hátky, Horní Hátka, Horní Břeh, V Lukách, Hora, Horní Volšiny, U Volšin, Dolní Jílec, Střední Jílec a Horní Jílec. Na polích rostlo žito a oves.

Louky nálezající se též na trati V Stráních a V Hátkách byly využívány pro seno a otavu jako potrava pro dobytek. Pastviny, opět využité na seno a otavu se nalézaly na Místní trati, dále V Stráních a V Hátkách. Lesy, které sloužily na těžbu měkkého dřeva se nalézaly na trati V Hátkách.

K domu Pavla Dědice č. 26 patřily dále louky v nájmu od obce na trati V Stráních a panské na trati Dolní Kutiny.

V roce 1820 vlastnil dům č. 26 syn Pavla Dědice Joseph. Z této doby se dá v matrice výnosu pozemkového již najít i stručný popis usedlosti, bydliště Josepha Dědice. Šlo o přízemní selský statek s jednou obytnou místností, komorou a hospodářským zázemím. Ke statku nadále patřily pole, louky, pastviny s křovisky a lesy, celkem 34 pozemků.

Franz Dědic – syn Josefa Dědice – vlastnil v průběhu let zápisu do stabilního katastru 1835–1850 grunt s č. 26 a přináležející pozemky. Informace ze zmíněného období jsou kvůli tomuto důkladnému katastru již mnohem rozsáhlejší než dříve. Díky písemným a vceňovacím operátům stabilního katastru je možno do podrobností poznat jednak záležitosti týkající se prostředí obce poloviny 19. stol., kde Franz Dědic žil, a okolnosti nejen hospodářské, ale i ryze soukromého rázu, jednak též přesné rozměry pozemků v metrické soustavě a kultury, které zde byly pěstovány. To vše je navíc podrobně podloženo a dokonale ilustrováno mapovou částí stabilního katastru indikačními skicami.

Franz Dědic tedy jako majitel domu číslo 26 měl v držení tři stavební parcely s čísly 51, 52 a 53 o celkové rozloze téměř 3 ary (2 ary a 76 m²). Byl to vlastní statek s obytnou a hospodářskou části, dále obytná budova, zřejmě výměnek a další budova, určená k hospodářským účelům, pravděpodobně stáj nebo stodola.

Úhrnem vlastnil Franz Dědic celkem 48 pozemkových parcel o rozměru více než 35 hektarů půdy na tratích V Hátkách a V Stráních. Tento majetek zahrnoval role, pastviny se stromy, rybník, louky se stromy, jehličnaté a smíšené lesy . Na orné půdě průměrné kvality se pěstovalo žito, oves, brambory, len a řepa, plodiny celkem dobré jakosti. V lesích se těžilo smrkové a jedlové dřevo také dobré jakosti, využití luk bylo pro pastvu dobytka. Zemědělsky neproduktivní půda zahrnovala skaliska, kameniště neboli droliny a cesty, spojující grunt a pozemky.

Stavení, kde Franz Dědic s rodinou bydlel, bylo přízemní, dřevěné se slaměnou doškovou střechou, mělo čtvercový půdorys s dvorkem uvnitř. Dům stál u rybníka, poněkud stranou od návsi, obklopen byl loukou a stromy, za humny vedla polňačka do sousedních Kutin a Borovnice.

V hospodářských prostorách gruntu měl Franz Dědic dva koně, dvě až tři krávy, jednu jalovici, deset ovcí a drůbež. Koně upotřebil při zemědělských pracích, částečně i při povoznictví, krávy byly využívány na mléko pro lidi a telata, v pozdějším věku se prodávaly na jatka, ovce byly chovány kvůli vlně, později se prodávaly též na jatka, jalovice byly pěstovány na chov i na prodej.

Sklizeň pěstovaných plodin začínala v obci v srpnu a trvala do poloviny září. Pro tuto událost i další zemědělské práce v roce využíval Franz Dědic zpravidla hospodářské nářadí a prostředky jako vozy, pluhy, brány čili vláčidla (nástroje k zavláčení rolí), lopaty, klučnice čili motyky, kosiny neboli kosy, hrábě a vidle. Pro pomocné práce se u gruntu vydržovala děvečka nebo čeledín.

Strava Franze Dědice a pravděpodobně i jeho dříve zmíněných předků na gruntě byla určena vlastními místními zemědělskými produkty. Běžné jídlo se skládalo z žitného chleba, brambor, řepy, mléka a moučných výrobků – knedlí, placek a podobně. Vzácněji, zejména o nedělích a o svátcích se peklo maso. Pila se pramenitá voda, mléko, vzácněji též pálenka z brambor.

Po Franzi Dědicovi zdědil grunt jeho syn Franz, jenž se objevuje ještě v reambulaci stabilního katastru po roce 1873 a který vlastnil pozemky přibližně ve stejném rozsahu jako jeho otec.

Mladší informace ohledně domu číslo 26 a dědicích Franze Dědice nám už katastry Moravského zemského archivu bohužel poskytnout nemohou. Pro díla, která následovala po stabilním katastru: Pozemkový katastr, Evidence nemovitostí i současný Katastr nemovitostí nezbývá než odkázat na příslušný katastrální úřad.

Pro tento příspěvek byly použity katastry pro Spělkov z fondů D 1–D 10, pouze kvůli příbuzenským vazbám též matriky obce z fondu E 67. Tyto informace z katastrů by samozřejmě bylo možné též rozhojnit o poznatky z jiných fondů, k doplnění a zpřesnění se přímo nabízí zejména pozemkové knihy. Zmíněné prameny ovšem nebyly využity beze zbytku vyčerpávajícím způsobem, záměrně byly vynechány například výnosy jednotlivých pěstovaných kultur, zdanění produktů apod., protože to už by patřilo zcela do roviny hospodářské.

Nakonec doufám, že tento příspěvek může být pro genealogy, kteří katastry ještě neznají či nevyužívají, inspirativním seznámením a třeba i alternativou pro další bádání.

Mgr. Bc. Lubomír Antl

Archivář oddělení evidence, správy a zpracování fondů MZA v Brně

Fondy průmyslových firem

Vážené kolegyně a kolegové, dámy a pánové,

v MZA máme uloženo 1120 fondů majetkových podstat do znárodnění, v rozsahu 2627 bm, 862 průmyslových fondů od znárodnění do privatizace, v rozsahu 10 944 bm a 1870 fondů podniků od privatizace po současnost, v rozsahu 727 bm. V našem archivu máme uloženy průmyslové fondy ze všech odvětví průmyslu. Z průmyslových archivních fondů může badatel získat informace o zřízení, statutech a stanovách podniku, jeho právních záležitostech, majetku, pojištění, personální agendě, ekonomice, hospodářské správě, plánech továrny, korespondenci, výrobě, exportu, delimitaci, o dokumentech, které se vážou k dějinám obcí atd.

Ukážeme si na třech příkladech jaké personální údaje může badatel z podnikových fondů získat. Prvním archivním fondem je fond *Zbrojovka, a. s., Brno, (1877) 1916–1946 (1978)*. Československá Zbrojovka byla založena v roce 1919 na pozemcích bývalého vídeňského arsenálu. Z fondu se dozvíme, že Zbrojovka vyráběla nejen zbraně, ale zavedla i výrobu automobilů, obráběcích strojů, automatických vah, bicyklů a později psacích strojů. Ve fondu se nacházejí i personální písemnosti. Z vedení podniku jsou to osobní spisy ústředních, generálních a vrchních podnikových ředitelů od roku 1919. Tyto spisy obsahují životopis ředitele, fotografie, korespondenci, plnou moc pro zastupování podniku ředitelem. Dále tam máme písemnosti k prokuristům, místodržitelům generálního ředitelství a závodů, k členům národní správy. Ve fondu jsou uloženy i dokumenty o advokátech, kteří zastupovali podnik v různých věcech. Tyto písemnosti obsahují: Pověření zastupovat podnik, rozvázaní pracovního poměru s advokátem, spisové záznamy například o paušální odměně pro advokáta, plnou moc pro advokáta, aby zastupoval podnik, korespondenci, cestovní zprávy. Ve fondu jsou uloženy i osobní karty členů Komunistické strany Československa. Z oblasti výroby badatel najde seznamy dělníků. Dále máme ve fondu seznamy úředníků a zřízenců. Seznamy úředníků a zřízenců obsahují i jejich pracovní náplň. Z podnikové korespondence se badatel může dozvědět jakou agendu vyřizoval daný úředník. Ve fondu jsou uloženy i písemnosti o těžkých a smrtelných úrazech zaměstnanců podniku. Tyto písemnosti obsahují protokoly o úrazech, oznámení úrazu, korespondenci, dary při podnikových úrazech, ale i úmrtní listy. Z oblasti zdravotnictví tam najdeme informaci o služebním poměru závodního lékaře, ze zápisu porad zdravotníků se dozvíme jejich jména a v krátkosti i jejich činnost, v albu se nacházejí fotografie zdravotnického personálu, ale bez popisu osob a z historie zdravotního střediska se badatel dozví jména lékařů a jejich pracovní činnost. Do fondu byly včleněny dokumenty týkající se učňovské školy. Badatel ve fondu najde údaje o personálním obsazení učňovské školy i třídní knihy, ukázky pro školní rok 1944/1945, 1945/1946 a 1946/1947. Z třídní knihy se dozvíme jména žáků a učitelů, jaké předměty se učili, prospěch v učebních předmětech apod. Ze zápisu školního výboru učňovské školy zjistíme jména osob a informace o škole. V těchto písemnostech jsou uloženy fotografie učňů ve třídě i v závodě, ale bez popisu osob.[1]

1 MZA Brno, H 864, Zbrojovka, a. s., Brno, (1877) 1916–1946 (1978).

Následuje archivní fond *Západomoravské továrny na sukna a přikrývky, a. s., Malý Beranov, 1860–1946 (1951)*. Z dokumentů archivního fondu se dozvíme, že Adolf Löw v Brně-Zábrdovicích koncem 40. let 19. století začal spolu s manželkou za skromných poměrů vyrábět sukna. V roce 1850 založil firmu v Brně-Zábrdovicích. Výroba ve firmě se stále rozšiřovala. Byly zakoupeny další dvě továrny, a to v Heleníně a v Malém Beranově, okres Jihlava. Obě továrny byly spojeny od roku 1884 koňskou dráhou. Vyrábělo se v nich vlněné zboží všeho druhu, od tištěného, po jemné druhy z česané a mykané příze, loden, houně a koňské přikrývky. Značnou část archivního fondu tvoří písemnosti týkající se majitele firmy a jeho rodiny, a jsou to tyto: testamenty, osobní doklady, rodné a křestní listy, oddací listy, úmrtní listy, oznámení o úmrtí – parte, opisy a výpisy z matrik, osobní korespondence členů rodiny, obchodní korespondence majitele firmy s institucemi, daňové, pozemkové, vojenské záležitosti rodiny, soudní písemnosti. Dále právní písemnosti a korespondence příbuzných a zaměstnanců firmy, dokumenty o prokuristovi firmy, o ředitelích firmy. O zaměstnancích firmy se dozvíme z knihy Evidence zaměstnanců firmy, a to tyto údaje: Jméno a příjmení zaměstnance, bydliště, pracovní činnost, datum narození, datum nástupu a výstupu ze zaměstnání, kolonka na nějakou poznámku, název posledního zaměstnavatele. Tyto knihy máme od roku 1861 do roku 1931. O dělnících se badatel dozví i z knihy Posudky dělníků. Ve fondu máme tyto knihy dvě, s časovým rozsahem od roku 1906 do roku 1914. Informace o zaměstnancích můžeme čerpat i z žádostí zaměstnanců o přijetí do práce, z korespondence.[2]

Dalším archivním fondem je *Vyškovský cukrovar, a. s., Vyškov, 1868–1947 (1958)*. Cukrovar ve Vyškově byl založen v roce 1868. Založil ho majitel Drnovického panství baron Jan Mundy. Cukrovar od svého založení až do znárodnění vyráběl pouze surový cukr, který dodával rafineriím. Nejvíc dokumentů ve fondu tvoří písemnosti výročních zpráv a účetních uzávěrek s přílohami. Z personální agendy máme nejvíc archiválií k členům rodiny Skutezkých, kteří stáli od založení až do znárodnění ve vedení cukrovaru ve Vyškově, a to jednak jako ředitelé cukrovaru nebo veřejní společníci, komandisté a členové správní rady. Z osobních písemností rodiny Skutezkých ve fondu je uložena například odstupná smlouva, kterou Gustav Skutezký odstupuje polovinu velkostatku bohdalického svým dcerám, seznam vkladních knížek. Ve fondu máme uloženy i formuláře osobních údajů pro úředníky pro účely penzijního pojištění, které obsahují: datum a místo narození, nástup do zaměstnání, stav, jméno manželky, datum jejího narození a místo, jména dětí do osmnácti let, datum narození a místo narození. Najdeme i písemnosti o jmenování zaměstnanců do funkcí, jejich povýšení, platové výměry, výplatu odměn. Potom vysvědčení dělníků o způsobilosti obsluhovat parní stroje a kotly. Z vysvědčení se dozvíme datum a místo narození a výsledek zkoušky. Přihlášky k penzijnímu pojištění zaměstnanců obsahují: jméno a příjmení zaměstnance, datum narození, nástup do zaměstnání, pracovní pozice, vzdělání, kurzy, služné. Ve fondu jsou uloženy i odhlášky z penzijního pojištění a výměry o změně penzijního základu.[3]

Personální agenda je tedy v průmyslových fondech různá. Ve fondech najdeme osobní spisy ředitelů, zástupců, vedoucích pracovníků, pokud se ovšem spisy zachovaly. Osobní spisy dělníků ve fondech nenajdeme. Badatel může získat informace o dělníkovi ze seznamu dělníků, případně i z jiných dokumentů, pokud se zachovaly, například: z korespondence, z posudku na dělníka, ze žádosti o práci apod. Každý průmyslový archivní fond je jedinečný a můžeme z něho čerpat informace pro genealogii.

2 MZA Brno, H 248, Západomoravské továrny na sukna a přikrývky, a. s., Malý Beranov, 1860–1946 (1951).
3 MZA Brno, H 162, Vyškovský cukrovar, a. s., Vyškov, 1868–1947 (1958).

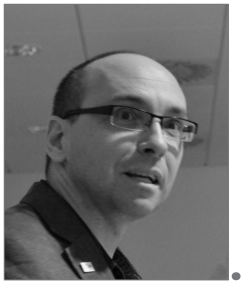

PhDr. Mgr. Tomáš Černušák, Ph.D.

Archivář oddělení evidence, správy a zpracování fondů MZA v Brně

Sbírky, rodinné a osobní archivy, fondy spolků a organizací v MZA – jejich význam pro genealogické bádání

Jak už napovídá název mého příspěvku, představují fondy skupiny „G“ Moravského zemského archivu v Brně určitý konglomerát. Jejich původci byli totiž různého typu – šlechtické rodiny a osobnosti působící na jižní Moravě, spolky, korporace, společenské organizace, hospodářské instituce nebo politické strany. Kromě archivních fondů jako takových, které lze definovat v souladu se zněním zákona o archivnictví a spisové službě jako „soubor archiválií, který vznikl výběrem z dokumentů vytvořených činností určité fyzické nebo právnické osoby, organizační složky státu nebo územního samosprávného celku“ (499/2014 Sb.) – tedy původce, jsou ve skupině zahrnuty též sbírky. V tomto případě se jedná o odlišný typ archivního souboru, který vznikl na základě více či méně uvědomělé sběratelské činnosti archivu či různých jednotlivců.

Položíme-li si pro nás zásadní otázku, jestli jsou fondy skupiny „G“ nějakým způsobem důležité pro genealogické bádání, pak odpověď zní „ano“. Jako vždy ve vědě však záleží, z jakého úhlu pohledu se na daný historický pramen díváme, v případě genealogie pak která sociální skupina a v jakém časovém rozsahu nás zajímá – jestli zkoumáme genealogii jako pomocnou vědu historickou anebo se výhradně zabýváme rodinnou historií v úzkém slova smyslu. Zde pro případné zájemce o bádání vyplývají jistá omezení. Abychom je lépe pochopili, bude nejlepší, když jednotlivé části celé fondové skupiny představíme právě z pohledu genealogického významu.

Jako první bych zmínil sbírky. Těch je celkem 28. Buď se jedná o sbírky vytvořené nějakou osobností či institucí, po níž také zpravidla nesou název (tj. například *Bočkova sbírka, Beckova sbírka, Cerroniho sbírka*) nebo jsou to sbírky pouze určitého typu diplomatického materiálu (např. *Sbírka rukopisů; Sbírka typářů, razítek, odlitků a ústřižků s pečetěmi; Sbírka rytin a obrazů; Sbírka plakátů a letáků; Patenty a cirkuláře*). Z genealogického hlediska jsou důležité zejména čtyři rukopisné sbírky: *Sbírka rukopisů, Sbírka rukopisů Františkova muzea, Cerroniho sbírka, Sbírka historického spolku*. Lze v nich k danému tématu nalézt rukopisy zabývající se genealogií šlechty nebo vybraných šlechtických rodů, ojedinělé univerzitní matriky, urbáře a pozemkové knihy. Zajímavá však je i *Bočkova sbírka* a *Nová sbírka*. Ačkoliv jsou oba fondy uspořádány prioritně podle jednotlivých obcí (resp. církevních řádů), lze v jejich rámci nalézt i zajímavé dokumenty s genealogicky důležitými informacemi právě s ohledem na toto uspořádání. Naopak – pro domácího badatele jsou z tohoto hlediska v podstatě bezcenné listinné sbírky fondové skupiny, jako je například *Beckova sbírka, Roggendorfské listiny* či *Sbírka cizích listin*, které obsahují středověké i novověké listiny výhradně zahraniční provenience.

Další důležitou součástí fondové skupiny „G“ jsou pochopitelně rodinné archivy, které patří k hojně badatelsky využívaným. Těch se zde nachází celkem 62 a obsahují písemnosti jednot-

livých významných i těch méně známých šlechtických rodů, které měly na jižní Moravě své majetky. K nejznámějším patří především poměrně komplexně zachované celky Kouniců, Ditrichštejnů, Collaltů, Salm-Reifferscheidtů, Belcrediů, Sylva-Tarrouců či Harrachů. Většina těchto fondů v sobě skrývá prameny důležité pro genealogii, ovšem především takové, které se týkají přímo jejich původců, tj. jednotlivých šlechtických rodin, případně jiných aristokratických rodů, které byly v příbuzenském vztahu vůči původcům. Pro běžného badatele pátrajícího po vlastní rodinné historii jsou tyto fondy – pokud sám není šlechtického původu – důležité jen marginálně.

Podobně jsou na tom i fondy více či méně významných osobností. I v nich je možné nalézt řadu pramenů důležitých pro genealogické zkoumání, jako jsou osobní dokumenty, životopisy apod., ovšem zpravidla se týkají pouze rodiny dané osobnosti, příp. dalších příbuzných. Určitou výjimkou v této skupině je fond *Novotný Jaroslav*. Ten je stálým badatelům našeho archivu nepochybně dobře znám. Kromě osobních písemností původce obsahuje především rozsáhlou sbírku opisů celkem 616 moravských urbářů z let 1406–1750. Tento materiál je důležitý i pro běžného zájemce o rodinnou historii, který může využít snadněji čitelných opisů anebo opisů urbářů, které jsou k dispozici v jiných archivech nebo v originále již neexistují.

Poslední skupinu fondové skupiny „G“ tvoří fondy různých spolků, organizací a politických stran či hnutí, časově jde o materiály z období 19. a 20. století. Ačkoliv na první pohled se může zdát, že pro genealogický výzkum nejsou významné, není tomu tak vždy. Potřebné informace lze v omezené míře hledat v případě členství zkoumaných osob v daných organizacích, ovšem zde je možné se dozvědět údaje pouze k dané osobě a nikoliv k jeho rodinnému původu. Jako významnější bych zde vyzvedl spíše fondy, které obsahují určité databáze osob, byť tematicky a časově vymezené. Mám na mysli fond *Osobní a penzijní spisy*, kde je možné nalézt personální složky zaměstnanců finančních úřadů, škol, pošt a částečně Zemského úřadu a KNV Brno z let 1860–1957. Jiným podobným příkladem je databáze živnostníků a podnikatelů pro oblast jižní Moravy z období první poloviny 20. století, členěná podle jednotlivých okresů, která je součástí fondu *Obchodní a živnostenská komora* jako jeho samostatná sekce Živnostenský odbor. Specifická rozsáhlá databáze je pak uložena ve fondu *KSČ – jihomoravský krajský výbor Brno*, jež je tvořena kádrovými spisy členů strany na různých úrovních jejího řízení zvláště pro období 1945–1960.

Doc. PhDr. Bohumír Smutný, Dr.

Vedoucí oddělení evidence, správy a zpracování fondů MZA v Brně

Využití fondů velkostatků ve státních oblastních archivech pro genealogické bádání

Fondy velkostatků jsou součástí obsahu a bohatství státních oblastních archivů v České republice, k nimž také patří Moravský zemský archiv v Brně a Zemský archiv v Opavě, užívající své historické názvy podle znění archivního zákona. Jedná se o sedm archivů, kde jsou uloženy prvořadé archiválie k dějinám českého, moravského a slezského venkova na jednotlivých panstvích, tedy k dějinám poddanských měst, městeček a vesnic od nejstarších dokumentů až do roku 1848, kdy došlo ke zrušení patrimoniální (vrchnostenské) správy, která byla nahrazena v politických záležitostech okresními (podkrajskými) úřady, později označovanými jako hejtmanství, dále okresními soudy a okresními berními úřady.

V Moravském zemském archivu v Brně najde badatel tyto fondy pod značkou F, kterou vedle fondů velkostatků mj. tvoří fondy ústředních správ panství a velkostatků, po roce 1945 pak fondy státních statků, lesních závodů a organizací založených a řízených ministerstvem zemědělství. Pro naše genealogické bádání však archiválie po roce 1849 přestávají mít prvořadý význam a v dalším rozboru se soustředíme pouze na dokumenty do roku 1849. V každém státním oblastním archivu je takových fondů několik desítek, což záleží nejen na rozloze příslušných krajů, obhospodařovaných po stránce spisové služby státními oblastními archivy, ale také na stavu zachovalosti zmíněných fondů. Šlechtická panství neboli dominia byla až do roku 1849 také prvním stupněm státní správy, neboť stát na ně postupně přenášel, zejména od poloviny 18. století v souvislosti byrokratizací správy, některé své kompetence.

Rozsah jednotlivých fondů velkostatků (do roku 1848 panství) je tedy různý, jednak podle toho, kolik se materiálu zachovalo a zachránilo před často bezhlavými skartacemi v minulosti, jednak podle rozsahu vlastní agendy velkostatkových a především vrchnostenských úřadů, protože velikost jednotlivých panství nebyla stejná, u velkých panství, jako byla např. na Moravě panství Lichtenštejnů, se jednalo o desítky vesnic, trhových městeček s jedním rezidenčním městem, kde obvykle sídlil majitel panství a byla zde také vrchnostenská kancelář, zajišťující po stránce politické, hospodářské a soudní chod správy, některá malá panství či statky tvořilo jen několik vesnic s trhovým městečkem. Od těchto skutečností se pak odvíjí množství zachovaného materiálu, takže jsou k dispozici badatelům fondy, které mají rozsah až několika stovek kartonů a knih a naopak jsou fondy, jejichž obsah archiválií se vejde do jednoho nebo dvou kartonů. Časový rozsah fondů velkostatků bývá obvykle od konce 16. století až do znárodnění respektive konfiskace v roce 1945 nebo až 1948 a opět zde záleží na tom, kolik a jaké dokumenty se vlastně dochovaly.

Přístupnost fondů velkostatků pro badatele je v různých státních oblastních archivech různá, záleží na tom, zda obsah příslušného archivního fondu byl již archiváři uspořádán a zinventarizován, výsledkem těchto prací je pak inventář archivního fondu, obsahující v podobě

inventárních jednotek v krátkých regestech popsaný obsah archiválií. Tento archivní inventář je pak pomůckou, která vede badatele k výběru archiválií, které si objedná ke studiu v badatelně archivu, přičemž počet objednaných evidenčních jednotek (kartonů, knih, map a plánů) je na jeden badatelský den omezen. V Moravském zemském archivu v Brně se v případě velkostatků (panství a statků) a jejich ústředních správ jedná o 206 archivních fondů z území nynějších tří krajů, zahrnujících jižní část Moravy, tedy současného Jihomoravského, Zlínského a Vysočiny, zde ale jen z její moravské části, včetně odtržených historických území Moravy a daných do správní působnosti českých krajů, tedy Dačicka, Slavonicka, Moravskotřebovska, Svitavska a Jevíčska. Až na dva fondy velkostatků (Velkostatek Zábrdovice, Velkostatek Královo Pole, Staré Brno a Řečkovice), které se v následujících letech zpracují, jsou všechny fondy velkostatků v Moravském zemském archivu v Brně opatřeny již inventáři a jsou tedy pro badatele přístupné.

Jak již bylo řečeno, archivní fondy velkostatků zahrnují jak písemnosti staré patrimoniální (vrchnostenské) správy do roku 1848, tak také z mladšího období do roku 1945, kdy je četnost a obsah archiválií již méně významná z hlediska genealogického badatele, neboť obsahují jen archiválie, vztahující se k hospodaření majitelů, ať již na polích nebo v lesích a na rybnících, případně dalších industriálních podnicích velkostatků, zabývajících se zpracováváním surovin na polotovary nebo hotové výrobky, např. v potravinářství to byly cukrovary, lihovary, pivovary, sýrárny, z oboru stavebních hmot pak cihelny, pily, vápenky, lomy apod. Agendy, které byly dříve na tyto vrchnostenské úřady přeneseny státem a trvaly až do roku 1849, je pak třeba pro mladší roky hledat v nástupnických fondech okresních úřadů a okresních soudů, stejně jako ve vesnické a městské samosprávě.

Zatímco do roku 1849 jsou ve fondech obsaženy archiválie vztahující se na veškeré obyvatelstvo vsí, městeček a poddanských měst, po tomto roce zde najde badatel jen osoby ve služebním poměru k majiteli velkostatku (úřednictvo vyšší i nižší) a také zemědělské dělnictvo, častěji známé pod názvem deputátníci, které bylo najímáno na práci na velkostatku, ať již v rostlinné nebo živočišné výrobě, kterou dříve vykonávali v rozsahu svých robotních povinností poddaní, a o které majitelé panství přišli zrušením roboty (za náhradu) a odstraněním poddanství v roce 1848. Pro venkovské zemědělské obyvatelstvo byla tíživá zejména robota, která byla na některých panstvích již před rokem 1848 odstraněna tzv. abolicí, tedy vyplacením se z roboty poddanými, pokud majitelé, zejména církevní vrchnosti, toto považovali za pro ně výhodnější systém.

Zesílený tlak vrchností na poddané po třicetileté válce s utužením nevolnictví a zvyšováním robot, čehož výsledkem byly selské nepokoje a povstání roku 1775, si vynutily zásahy státu ve prospěch poddaných a vedly postupně k podřizování některých funkcí přenesené patrimoniální správy pod dohled státu. V této souvislosti byly vydávány státem robotní patenty, podepsané panovníkem, které stanovily maximální dobu roboty pěší i potažní pro poddané, nestanovily však ani její způsob provádění, ani možnosti ochrany poddaného. Větší a vlastní dohled některých státních úřadů nad činností patrimoniální správy začal v polovině 18. století, kdy byly postátněny krajské úřady, do té doby se nacházející v moci šlechty. Šlo zejména o kontribuční agendu, tedy výběr berní, což bylo pod dohledem krajských hejtmanů, kteří měli v této oblasti právo kontroly a trestního postihu provinilých úředníků a vrchností. Od roku 1773 byli vrchnostenští úředníci také podrobeni dohledu státu, stejně jako úředníci městských magistrátních úřadů, neboť museli skládat zkoušky u hospodářských společností podle své specializace a pouze ten, kdo se takové zkoušce podrobil, mohl být zaměstnán ve vrchnostenské kanceláři, stejně tak byli zkoušeni u krajských úřadů výběrčí kontribuce. Ještě pronikavější změny nastaly v době josefínské v souvislosti s vydávanými patenty roku 1781 (o zrušení nevolnictví a toleranční patent), následovaly pak berní a soudní reformy, především omezení hrdelního práva. Na každém panství byl ustanoven nový soudní úředník zvaný justiciář, který musel být školeným právníkem a skládal zkoušky u apelačního (odvolacího) soudu

na Moravě v Brně. Působnost takového úředníka byla obvykle v obvodu panství, případně byl ustanoven také pro vedlejší malá panství, která si nemohla takového úředníka platit. Již ke konci 18. století byla působnost vrchnostenské kanceláře značně omezena a v důležitých otázkách byla podřízena státnímu dozoru. Spojovacím orgánem mezi poddanými a vrchností pak byli na vesnicích rychtáři, osoby obvykle movité, které odpovídaly za vykonávání základních prvků správy. Rychtáři byli důvěrníky vrchnosti a byli do svého úřadu jmenováni. Jako výkonný orgán správy se vrchnostenský úřad koncem feudálního období před rokem 1848 dělil na tři složky. Byl to hospodářský úřad (Wirtschaftsamt) pro vlastní ekonomický provoz velkostatku, dále soudní úřad (Justitzamt, Ortsgericht) pro agendu spornou (vyřizovanou justiciářem) i nespornou (vedení pozemkových knih, vybírání úředních poplatků a vyřizování pozůstalostí) a hlavní úřad (Oberamt, Direktorialamt) pro přenesenou správu politickou, kde byl dohled krajského úřadu nejintenzivnější (vyhlašování zákonů, záležitosti policejní, berní, kamerální, školní, církevní, obchodní a řemeslnické, vojenské, obecní, zdravotnické, dopravní a vodohospodářské). V tomto období mají tedy pro genealogické bádání význam ty úřady, kde se objevuji jako objekt výzkumu obyvatel panství, tedy písemnosti soudního a hlavního úřadu. Zrušení patrimonií neboli panství jako správních jednotek spolu s poddanstvím a robotou v roce 1848 znamenal pak konec vrchnostenské správy, která ve své úřední činnosti pokračovala až do poloviny roku 1850, kdy jejich úkoly byly přejaty nově zřízenými úřady.

Podíváme-li se na strukturu řazení archiválií v jednotlivých fondech velkostatků (panství) je třeba se zmínit především o těch skupinách, kde se nejčastěji objevují poddaní jako objekty našeho genealogického zájmu. V oddělení dominikální agendy je možno sem zařadit *urbáře*, jedny z nejvýznamnějších a obvykle též nejstarších archiválií, uvádějící stálé dávky v penězích nebo v naturáliích placené vrchnosti jednotlivými poddanými, podávající informace o daňovém zatížení poddaných. Druh těchto archiválií je znám již od 13. století, ve fondech velkostatků se však vyskytuje většinou až od pobělohorského období. Vývojově nejmladší podobou urbářů jsou tzv. *urbariální fase*, na Moravě byly zpracovány v letech 1775 až 1776 pro všechna panství. K tomuto druhu archiválií je výbornou pomůckou *soupis urbářů pro Moravu a Slezsko*, zpracovaný Janem Řezníčkem v podobě katalogu[1]. Dále jsou v této kategorii také uvedeny *robotní seznamy* s vyměřením robotních povinností pro každého jednotlivce, který vlastnil pozemky (rustikál) a byl povinen pracovat na vrchnostenských pozemcích (dominikál). Robotní seznamy uvádějí jména všech hospodářů ve vesnici spolu s výčtem jejich robotních povinností. Důležitým pramenem jsou zde rovněž *knihy zhostů*, kam byly zapisovány vydané *zhostní listy*, bez kterých nemohl poddaný opustit panství a odstěhovat se bez svolení vrchnosti jinam, řemeslník odejít na vandr nebo např. odejít i za účelem sňatku, k čemuž byly mnohdy vedeny také zvláštní *knihy povolení ke sňatkům* s osobami z cizího panství. Často jsou zde také v opisech žádosti z cizích panství s intervencí vrchnosti za propuštění konkrétní osoby. Knihy povolení sňatků jsou důležité pro údaje o jménech rodičů i o bydlišti ženicha a nevěsty. Nechtěné osoby, které procházely panstvím a byly posílány na místo, kam podle poddanské příslušnosti náležely, pak byly vedeny ve *knihách postrku*.

V přenesené agendě politické správy pak je třeba jmenovat soupisy poddaných, tzv. *manšaftsbuchy*, známé od 16. století, původně to byly jen seznamy sirotků, postupně byly rozšiřovány na celou rodinu. Jejich význam je také v tom, že byly každého roku aktualizovány podle současného stavu, takže tvoří i významný demografický pramen. Postupně se rozrostlo jejich zpracování z jednotlivých vesnic na celá panství. Někde badatel nalezne také cizinecké rejstříky osob přicházejících na panství, k pátrání po úmrtí poddaných jsou použitelné *protokoly o ohledání mrtvých*, vedené od poslední třetiny 18. století, stejně jako *odvodní seznamy* branců, kteří předstoupili před odvodní komisi, kde je možno u dotyčné osoby např. zjistit zdravotní důvody, proč muž nebyl uznán schopným vojenské služby. Vedeny byly také *knihy propuštěných vojáků a dovolenců*. Důsledkem válečných konfliktů pak byli invalidé, jejichž seznamy

1 Řezníček J., *Moravské a slezské urbáře po 1372/před 1407–1771 (1849)*. Praha 2002.

byly pořizovány na panství, neboť jako tzv. patentní, tedy státem prostřednictvím vydaného patentu uznaní váleční invalidé, dostávali tito vysloužilci za vojenskou službu drobné peněžní částky od státu na obživu.

V přenesené agendě soudní jsou vynikajícím pramenem *pozůstalostní spisy* (tzv. Verlassenschaftsabhandlungsprokoll, později v 1. polovině 19. století pod názvem Sperr-Relation) všech zemřelých poddaných, uvádějící jejich stáří resp. narození, příčinu úmrtí, bydliště, manželku a děti jako potenciální dědice a zejména soupisy majetku, v případě movitějších osob, ale též sedláků a řemeslníků dosti rozsáhlé, případně zde mohou být i originály či opisy např. kupních smluv, vztahující se k zemřelé osobě. V případě zemřelých duchovních je často součástí pozůstalostního protokolu seznam zanechaných knih. V případě základních životních údajů doplňují tato *pozůstalostní spisy* matriky zemřelých.

V přenesené soudní agendě je třeba hledat osoby v *soudních protokolech* a protokolech o vyšetřování jednotlivých drobných kriminálních přestupků jako např. množství krádeží, sporů o dluhy a majetek, časté tělesné násilí a ublížení na zdraví, ale také zpronevěry (malverzace) zaměstnanců vrchnosti. Významnější zločiny jako např. vraždy nebo žhářství byly po provedení základního výslechu předávány kriminálním soudům v krajských městech. Velmi používaným pramenem jsou sem patřící *pozemkové knihy*, vedené vrchností nebo městem, evidující zápisy o prodeji a koupi nemovitého majetku, tedy městských domů, hospodářských usedlostí s pozemky na vesnicích a ve vinorodých oblastech jižní Moravy také pozemkové knihy s evidencí vinic a jejich změn majitelů. Význam pro genealogy však mají také do této kategorie pozemkových knih patřící tzv. *knihy listin*, kam byly např. zapisovány svatební smlouvy a prodejní smlouvy. K evidenci sirotků a jejich majetku na panství sloužily *sirotčí knihy*, evidenci uloženého majetku v penězích dokládají *depozitní knihy* na panství.

Z účetního materiálu pro genealogii mohou mít význam pro evidenci jednotlivců *sirotčí a depozitní účty*, stejně tak jako *rejstříky úředních a soudních tax a poplatků*, případně zaplacených pokut.

Všechny výše uvedené archiválie vhodnou kombinací z nich získaných údajů mohou přispět k celistvějšímu obrazu života zkoumaného jednotlivce, jeho rodiny a rodu.

Fotografie z konference

Fotografie č. 2: Přednáškový sál MZA v Brně při zahájení konference.

Fotografie č. 3: Zúčastnilo se přibližně 120 návštěvníků z ČR i zahraničí.

Fotografie č. 4: Během exkurze vysvětluje Anna Pecková postupy ve fotoateliéru.

Fotografie z konference

Fotografie č. 5: Dr. D. Kollmeier vede workshop pro zájemce o indexování.

Fotografie č. 6: Doc. B. Smutný spolu s návštěvníky na exkurzi (badatelna MZA).

Fotografie č. 7: Hosté mohou vidět proces digitalizace archiválií: skenování předloh.

Fotografie z konference

Fotografie č. 8: Konzultace návštěvníků konference s přednášejícími.

Fotografie č. 9: PhDr. K. Smutná provádí návštěvníky badatelnou archivu.

Fotografie č. 10: Zájemci o indexování při konzultaci po skončení workshopu.

Celosvětová internetová genealogická služba FamilySearch je sponzorována Církví Ježíše Krista Svatých posledních dnů s cílem pomáhat lidem nacházet a vyměňovat si informace týkající se rodinné historie. Tyto nejrozsáhlejší a nejpopulárnější internetové genealogické stránky na světě obsahují následující funkce:

- V oddíle Search for Ancestors mohou lidé vložit informace o hledaném předkovi a zjistit, zda nějaké internetové stránky zařazené do katalogu a záznamy a informace, kterými přispěli ostatní, uvádějí o tomto předkovi další informace.
- Volba Browse Categories umožňuje lidem vyhledat informace o tématech rodinné historie.
- Oddíl Share Information umožňuje lidem vyměňovat si informace týkající se rodinné historie prostřednictvím e-mailu.

http://www.familysearch.org

CÍRKEV JEŽÍŠE KRISTA SVATÝCH POSLEDNÍCH DNŮ

Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů byla založena v roce 1830 ve státě New York jako Spasitelova znovuzřízená církev a její členové patří mezi křesťany. Ačkoli vznikla v USA, nelze ji považovat za americkou církev, od roku 1996 žije mimo Spojené státy více členů než na území USA. Počet členů se dynamicky zvyšuje – roční přírůstek činí čtvrt milionu obrácených a církevní publikace jsou překládány do více než 150 jazyků.

Církev nemá placené profesionální duchovní a je finančně nezávislá na jakémkoli státu, v němž působí – provoz je hrazen pouze z příspěvků členů. Členové Církve po celém světě slouží druhým a svým životem se snaží následovat Ježíše Krista, jeho příklad a učení.

Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů je známá svým dobře vypracovaným programem humanitární pomoci – v případě katastrof kdekoli na světě reagují členové Církve (známí také jako Svatí posledních dnů nebo mormoni) velmi rychle darováním potravin, oblečení a zdravotnického materiálu či jinou pomocí; mimoto jsou Církví organizovány projekty očkování proti nemocem, školení v resuscitaci novorozenců, zajištění pitné vody, darování invalidních vozíků nebo léčby zraku.

Církev neustále zdůrazňuje význam učení spolu s dosažením co nejvyššího možného stupně vzdělání; z tohoto důvodu zakládá po celém světě školy, univerzity, semináře a instituty a spravuje vzdělávací fond, který pomáhá studentům s omezenými zdroji financí.

Středem pozornosti církevních nauk je rodina – charakteristickým učením Svatých posledních dnů je to, že manželství a rodina mohou pokračovat i po smrti. To je možné tehdy, když rodiče a děti dají Bohu zvláštní slib v posvátných chrámech, které jsou k tomuto účelu zasvěceny.

Působení Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů v Československu se datuje od roku 1929, kdy došlo k jejímu právoplatnému uznání státem. Legální veřejné aktivity Církve v naší zemi byly přerušeny v období protektorátu za 2. světové války a poté na dlouhých 40 let během vlády totalitního režimu. Po pádu železné opony se však CJKSPD znovu zařadila mezi státem uznané církve a nyní čítá její členská základna v ČR přibližně 2500 členů zorganizovaných v kongregacích obvykle nazývaných sbory nebo odbočky.

Adresa:
Církev Ježíše Krista
Svatých posledních dnů
Badeniho 290/1
160 00 Praha 6

tel. +420 224 322 215

www.mormon.cz
www.cirkev-jezise-krista.cz

Vlevo: Chrám ve Freibergu, Německo.
Zdroj: www.lds.org/church/temples

Věděli jste, že ...

jedním z největších a nejstarších pěveckých souborů na světě je *Mormon Tabernacle Choir*?

Tento pěvecký soubor se skládá z 360 výjimečně nadaných hudebníků ve věku od 25 do 60 let. Svou základnu má v Salt Lake City v Utahu, hlavním městě *Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů* – všichni hudebníci jsou jejími členy. Každý týden pravidelně nacvičují a vystupují společně se známým hudebním tělesem *Orchestra at Temple Square*.

Soubor pravidelně zpívá při inauguraci amerických presidentů, prodal miliony hudebních nahrávek, získal dvě platinové a pět zlatých desek, vyhrál prestižní hudební ocenění (Grammy, Emmy) a navštívil více než 28 zemí.

Sbor byl založen v srpnu 1847 a ze skromných začátků postupně vyrostl v mezinárodní senzaci. Od roku 1929 vysílá každou neděli rozhlasový pořad *Music and the Spoken Word*, který má od 60. let i televizní verzi. V současnosti tento pořad přebírá na 2000 rozhlasových, televizních a kabelových stanic a se svými více než 4500 epizodami je nejdéle kontinuálně vysílaným programem. V roce 2012 sbor spustil svůj hudební kanál na YouTube.

Pěvecký soubor *Mormon Tabernacle Choir* (MTC) dostal své jméno podle budovy Mormon Tabernacle (Svatostánek), která se stala jeho domovem po dokončení stavby v roce 1867. Říká se, že tuto neobvyklou konstrukci ve tvaru protažené duté skořápky navrhl po jednom svém rozjímání Brigham Young; podle něj měla být střecha Svatostánku samonosná, aby žádný sloup nikomu nebránil ve výhledu. (Balkóny s jejich podpůrnými pilíři byly dostavěny později.) Pro svůj průkopnický design a historickou hodnotu byl Tabernacle prohlášen za národní historickou a národní stavební památku. Díky pozoruhodnému uspořádání má tato budova mimořádnou akustiku: špendlík upuštěný na pult je jasně slyšet až v zadní části haly vzdálené 170 stop (asi 52 m).

Členové souboru jsou vybíráni na základě charakteru a hudebních schopností. Představují průřez mnoha povoláními: jsou zde podnikatelé, učitelé, úředníci, lékaři, ošetřovatelky, prodavači nebo účetní. Členství v tomto

Pěvecký soubor Mormon Tabernacle Choir při vystoupení.

pěveckém souboru je založeno na plně dobrovolnické bázi – nikdo nedostává za své vystoupení žádnou finanční kompenzaci, jejich jedinou odměnou je radost ze služby.

V červnu a červenci 2016 pěvecký sbor spolu se svým orchestrem úspěšně dokončil evropské turné – znovu po téměř 20 letech. Jejich hudbu slyšeli v Berlíně, Norimberku, Frankfurtu, Vídni, Curychu, Bruselu a v Rotterdamu; nadšení diváci odměnili účinkující vyprodanými koncerty a potleskem vestoje. Mnozí vyjádřili svůj obdiv, jako například historik náboženství Jean-François Mayer, který se zúčastnil koncertu v Curychu a poté na svůj blog napsal: „Členy sboru Mormon Tabernacle Choir nemotivuje jen samotná láska k hudbě, ale i jejich víra.“

V roce 1991 koncertoval tento pěvecký soubor také v tehdejším Československu, v Obecním domě v Praze. Od 90. let vysílá Česká televize koncerty Mormon Tabernacle Choir pravidelně během vánočních svátků.

Mormon Tabernacle (Svatostánek) v Salt Lake City, Utah.
Zdroj: www.saltlaketrolley.com

MORAVSKÝ
ZEMSKÝ
ARCHIV
V BRNĚ

Moravský zemský archiv v Brně je správním úřadem přímo řízeným Ministerstvem vnitra. Je organizační složkou státu a účetní jednotkou, jejíž rozpočet je součástí rozpočtové kapitoly ministerstva. Archiv v souladu s právními předpisy a interními akty řízení, vydanými ministerstvem v oboru jeho působnosti, vykonává státní správu, provádí odbornou činnost a plní úkoly v oblasti archivnictví vymezené jeho věcnou a územní působností.

Archiv je oprávněn vystupovat v právních vztazích jménem státu. Správní obvod archivu je vymezen územím krajů Jihomoravského, Vysočina a Zlínského s územím těchto krajů k 1. 1. 2000.

Adresa:

Moravský zemský archiv v Brně
Palachovo náměstí 1
625 00 Brno

tel. – sekretariát: +420 533 317 534

web:
http://www.mza.cz

B | R | N | O

Magistrát města Brna

Podle zákona o obcích č. 128/2000 Sb. je Brno statutárním městem. Člení se na 29 městských částí. Nejvyšším orgánem samostatné působnosti je zastupitelstvo města a v městských částech zastupitelstva městských částí. V čele Magistrátu města Brna stojí primátor.

Výkonným orgánem v oblasti samostatné působnosti na úrovni města je jedenáctičlenná Rada města Brna v čele s primátorem a jeho náměstky. Nadřízeným všech pracovníků Magistrátu města Brna je tajemník MMB, který plní funkci statutárního orgánu zaměstnavatele dle zvláštních předpisů. Řízení Magistrátu města Brna je rozděleno do 5 úseků. Vedoucí úseků řídí přidělené odbory.

http://www.brno.cz

Archiv města Brna (AMB)

- zajišťuje ochranu a péči o archiválie, které byly vybrány ve veřejném zájmu k trvalému uchování a byly vzaty do evidence archiválií v rozsahu daném platnou legislativou
- dohlíží u MMB, úřadů městských částí a u jimi zřízených příspěvkových organizací a dalších právnických osob na stav, vybavení a činnost spisoven a na vyřazování písemností
- zpracovává formou třídění, pořádání a inventarizací, případně katalogizací a rejstříkováním svěřené archiválie, eviduje je jako součást Národního archivního dědictví a uvádí do povědomí společnosti formou propagace.
- zabezpečuje badatelskou agendu při zpřístupňování archiválií a jejich využívání k účelům vědeckým a správním
- publikuje výsledky své činnosti v odborných časopisech nebo samostatných publikacích, formou přednášek a výstav

http://www.archiv.brno.cz

Novostavba Moravského zemského archivu je situována v komerční části kampusu Masarykovy univerzity v Brně na okraji Starého Lískovce v blízkosti bohunické fakultní nemocnice. Architektonicky ladí s budovami kampusu ve stylu hi-tec. V noci je archiv díky atraktivnímu osvětlení svítící dominantou západního obzoru města. Moravský zemský archiv má poprvé ve své téměř 170leté existenci možnost pořádat vlastní cykly výstav a přednášek pro veřejnost.

zdroj: www.mza.cz/historie-archivu

foto: www.stavbaroku.cz

„Titul *Stavba roku 2008* udělen za vytvoření stavby důmyslně snoubící část k uložení a ochraně důležitých dějinných dokumentů s částí pro pohodlnou badatelskou činnost se zřetelem k řešení obvodového pláště a vytvoření nové městské dominanty.“

zdroj: www.stavebnictvi3000.cz